

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E BEŞERİ
SERMAYENİN ISLAHI; İSTANBUL SANAYİ MEKTEBİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

ZEYNEP GÜNAY

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E BEŞERİ
SERMAYENİN ISLAHI; İSTANBUL SANAYİ MEKTEBİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

ZEYNEP GÜNAY

Danışman: PROF. DR. EROL ÖZVAR

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Zeynep Günay'nın OSMANLI DEVLETİNDE TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E BESERİ SERMAYENİN ISLAHI; İSTANBUL SANAYİ MEKTEBİ ÖRNEĞİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 15.06.2016 tarih ve 2016-21/23 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 27.06.2016

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1. Tez Danışmanı Prof. Dr. EROL ÖZVAR	
2. Jüri Üyesi Doç. Dr. RAHMİ DENİZ ÖZBAY	
3. Jüri Üyesi Doç. Dr. FEHMİ YILMAZ	

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde modern sanayileşme girişimlerinin doğurduğu nitelikli emek ihtiyacının merkezi devlet tarafından esnaf örgütlerinin yanı sıra nasıl karşılanmaya çalışıldığını İstanbul Sanayi Mektebi örneğinden hareketle ortaya konacaktır. Sanayi Mektebi uygulamasının Osmanlı toplumunda eğitim yoluyla beşeri sermayenin niteliğini artırma yolunda önemli bir adım olduğu sonucu, arşiv kaynaklarından elde edilen verilerle desteklenecektir. İlk bölümünde eğitimin, siyasi ve sosyal çalkalanmalardan nasıl etkilendiği ve bu hususta ne tür reformların yapıldığı hususunda bilgi verilmektedir. Islahane'lerden Sanayi Mektebi'ne geçişin tarihsel analizi Başbakanlık Osmanlı Arşiv kaynaklarından faydalanılarak çalışılmıştır. İkinci bölümünde II. Abdülhamid Dönemi'nde Sanayi Mektebi'nde yapılan ıslahatlar incelenmiştir. Üçüncü bölümünde II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar mektebin içinde bulunduğu durum izah edilmiştir. Bu dönemde açılan, vilayet bölgelerindeki Sanayi Mektepleri ile Özel Sanayi Mektepleri'nin açılış gayesi incelenmiştir. Bu çalışmada 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar İstanbul Sanayi Mektebi adına verilen mücadelenin sosyolojik ve ekonomik açıdan değerlendirilmesi yapılmıştır. Sivil eğitimin yansıması olan bu mektepte verilen eğitim ile birlikte esnafların bilgi ve beceri düzeyi artmıştır. Böylelikle daha iyi bir üretim gerçekleşmiştir.

ABSTRACT

The purpose of this study, XIX. from the second half of that century, in the era of modern industrialization, the central government of the Ottoman Empire attempted to meet the skilled labor needs of the artisan organizations, for example, through the Istanbul Industrial School. The result, as supported by data obtained from archival sources, was an important step towards improving the quality of human capital of Ottoman society through training in the Industrial School it will be. In the first part, information is given about how the training was influenced by political and social agitation and the kinds of reform that resulted from the matter. Historical analysis of the industry's transition to Islahhane School was carried out by utilizing the Prime Ministry Ottoman Archives sources. In the second section, the reforms made in the Industrial School in Abdulhamid period are examined. In the third section, Constitutional cases concerning. The school up to the first years of the Republic described. The private Industrial School, which was opened during this period in a regional province is studied. . In this study, the second half of the 19th century until the early years of the Republic of the struggle on behalf of Istanbul Technical School are evaluated sociologically and economically. Knowledge of trade education in this school is a reflection of increased civic education and skill levels. Thus, the goal of better production was realized.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TABLO LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİNDE SANAYİ MEKTEBİ (1868-1876)

1. XIX.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİ VE SANAYİ MEKTEBİ'NİN KURULUŞU.....	3
1.1. Tanzimat Dönemi'nde Sanayi Mektebi Açmaya Yönelik Reformlar.....	4
1.2. SANAYİ MEKTEPLERİNİN ÖNCÜSÜ OLAN ISLAHHANELER.....	6
1.2.1. Islahhanelerin Kuruluş Amaçları	9
1.2.1.1. Islahhanelerin Malî İmkanları	10
1.3 İSTANBUL SANAYİ MEKTEBİ'NİN AÇILMASI.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE SANAYİ MEKTEBİ (1876-1909)

2.1. SANAYİ MEKTEBİ'NİN DURUMU.....	15
2.2. SANAYİ MEKTEBİNDE İYİLEŞTİRME POLİTİKALARI.....	21
2.3. SANAYİ MEKTEBİNDE YABANCI UZMANLARIN ETKİSİ.....	25

2.4. SANAYİ MEKTEBİ'NDE EĞİTİM GÖREN ÖĞRENCİLER.....	31
2.4.1. Öğrencilere Sunulan Hizmetler ve Mezun Olan Öğrencilere Sunulan Sermaye Temini.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYETE SANAYİ MEKTEBİ (1909-1926)

3.1. SANAYİ MEKTEPLERİ.....	47
3.1.1. Dersaâdet Sanayi Mektebi.....	47
3.1.2. Taşra Sanayi Mektepleri.....	51
3.1.3. Kız Sanayi Mektepleri.....	51
3.1.4. Özel Sanayi Mektepleri.....	52
3.1.4.1. Osmanlı-Fransız Kız Sanayi Mektebi.....	52
3.1.4.2. İttihad ve Terakki Kız Sanayi Mektebi.....	53
3.1.4.3. Bayburt Sanayi Mektebi.....	53
3.2. SANAYİ MEKTEBİ'NİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI	53
3.3. I. DÜNYA SAVAŞI'NIN SANAYİ MEKTEBİ ÜZERİNE ETKİSİ.....	61
3.4. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA SANAYİ MEKTEBİ.....	65
SONUÇ.....	68
EKLER.....	71
KAYNAKÇA.....	89

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tabla 1: 1885 Yılı Başında Sanayi Mektebi Gelir Tablosu.....	18
Tablo 2: 1885 Yılı Başında Sanayi Mektebi Gider Tablosu.....	18
Tablo 3: 1885 Yılı Başında Sanayi Mektebi Branş Tablosu.....	19
Tablo 4: 1885 Yılı Başında Diğer Görevliler Tablosu.....	19
Tablo 5: 1885 Yılı Başında Sanayi Mektebi Usta Öğretici Tablosu.....	20
Tablo 6: 1885 Yılı Başında Sanayi Mektebi Diğer Giderler Tablosu.....	21
Tablo 7: 1890-1891 Yılları Arası Mektep İçin Yapılan Harcamalar.....	23
Tablo 8: Mekteb-i Sanayi'nin 1801 Yılı Bütçesi.....	24
Tablo 9: 1878 Yılı Sonlarında Sanayi Mektebi'nin Öğrenci Mevcudu.....	32
Tablo 10: 1878 Yılı Sonlarında Sanayi Mektebi'nin Eğitim-Öğretim Programı.....	34
Tablo 11 : 1878-1885 Yıllarında Okutulan Dersler ve Eğitim Kadrosu.....	37
Tablo 12: 1885 Yılında Hoca, Usta ve Kalfalara Verilen Ücret.....	38
Tablo 13:Eğitim Kadrosu 1900-1904.....	40
Tablo 14: Eğitim Kadrosu 1906-1908.....	41
Tablo 15: 1911-1912 Yıllarında Mezun Durumu.....	50
Tablo 16: 1914 Yılında Mektepte Bulunan Öğrenci Sayısı.....	50
Tablo 17: 1919 Nizamnamesi'ne Göre Öngörülen Ders Programı.....	64

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
B	Recep
BEO.	Bâbîâlî Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Ca.	Cemaziyelahir
DH.MKT.	Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî
H	Hicri
İ.DH.	İrâde Dahiliye
İ.MVL.	İrâde Meclis-i Vâlâ
İ.ŞD.	İrâde Şurây-ı Devlet
M	Muharrem
MF.MKT.	Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemî
N	Ramazan
Nr.	Numara
R	Rebiülahir
Ra.	Rebiülevvel
s.	Sayfa
S.	Sayı
ŞD.	Şûra-yı Devlet
Y.A.RES.	Yıldız Sadaret Remi Maruzat Evrakı
Y.PRK.BŞK.	Yıldız Perâkende Evrakı Mabeyn Baş Kitabeta
Y.PRK.MF.	Yıldız Perâkende Evrakı Maarif
Z	Zilhicce
Za.	Zilkade

GİRİŞ

Mesleki ve Teknik Eğitimi'nin doğuşu, tarihte Selçuklu Dönemi'ne kadar dayanmaktadır. Müslüman Türk toplumunun ekonomik, siyasi ve sosyal yaşamına doğrudan doğruya etki eden ilk kurum Ahilik Teşkilatı'dır. Ahilik, geçmişte iktisadi faaliyetleri düzenleyen bir kurum olması bakımından iktisatla sıkı bir ilişki içindedir. ¹

Çalışmamızın ilk bölümünde XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Eğitim Sistemi üzerinde durulmuştur. Eğitimin, dönemin ekonomik siyasi ve sosyal çalkalanmalardan nasıl etkilendiğini ve ne tür yapılanmalara gidildiği hakkında bizlere bilgi sunmaktadır. Ahilik'ten Sanayi Mektebi'ne giden tarihsel bir serüven Osmanlı Arşiv kaynaklarından faydalanarak oluşturulmuştur. Tanzimat Dönemi ile birlikte Osmanlı'da sanayi alanında bir takım değişimler yaşanmıştır. Burada en önemli etki Avrupa'da başlayan sanayileşme hareketidir. Yerli üreticiyi korumak için 1860 yılında Sanayi Komisyonu kurulmuştur.

Osmanlı Devleti sanayileşme hamlesini sivil eğitime taşımak istemiştir. Bunun için ilk hamle Zeytinburnu Sanayi Mektebi açma girişimidir. Ancak bundan olumlu neticeye varılamamış kısa sürede kapanmıştır. 1868 yılında sivil teknik eğitimin en etkili dönüşümü Mithat Paşa döneminde gerçekleşmiştir. Kendisi daha önce Tuna Valiliği yapmış Niş Rusçuk ve Sofya'da İslahhaneler açmıştır. İslahhaneler o dönemin hayır kurumları vazifesini üstlenmişlerdir. Kimsesiz ve başı boş çocukların topluma geri kazandırılması amaçlanmıştır.

Mithat Paşa, üzerinde sürekli planlar yapılan ancak bir türlü hayata geçirilemeyen Sanayi Mektep'leri üzerinde durmuştur. Mithat Paşa, ilk defa 1868 yılında Sanayi Mektebi açma girişiminde bulunmuştur. Sanayi Mektepleri için, İslahhaneler öncü olmuştur diyebiliriz. Yapmış olduğumuz çalışmada Adnan Giz'e ait olan "İstanbul'da İlk Sanayi Mektebi'nin Kuruluşu" eserine göre de Sanayi Mektebi'nin kurucusu olan Mithat Paşa, mektebin idari işleyişini ve uygulamalarını İslahhane'lere göre yapmıştır. Yine çalışmamız boyunca çokça faydalandığımız Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerine göre de Sanayi Mektebi, ilk açıldığı dönemde amacı dışında faaliyette bulunmuştur. Daha sonra ithal uzmanların da etkisiyle Sanayi Mektebi program ve yönetmeliği değiştirilmiştir.

Uzun yıllar Sanayi Mektebi'nden ciddi anlamda üretim sağlanmıştır. Bilhassa II. Abdülhamid Dönemi'nde yetenekli ve bilgili sanatkârlar yetiştirilmiş ve piyasada kendilerine verilen sermaye ile ülke ekonomisine katkı sağlayabilecek iş yeri açmışlardır. Böylelikle yerli

¹ İsmet Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, İşaret Yayınları, 2011, İstanbul, s.13

Üretim artmıştır. Ancak yaşanan I. Dünya Savaşı lkemizde çok fazla hissedilmiştir. Hem siyasi hem ekonomik hem de sosyal sıkıntılar tekrardan gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Ülkemizde yaşanan savaş münasebetiyle eēitim kurumlarında bulunan talebe ve muallimler cephelere gitmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden İstanbul Sanayi Mektebi'nde eēitim yarıda bırakılmış 1914-1916 yılları arasında eēitim ēretim mektepte yapılmamıştır.

şüphesiz bu alanda bir çok çalışma yapılmıştır. Gerek ilahiyat alanında eytam sandıklarının incelenmesinde, gerek Islahhane konusunda tarih bölümünde araştırma konusu olmuştur. Yine İstanbul Sanayi Mektebi, ki bu hususta kendisinden çok fazla istifade de bulunduēumuz Mehmet Ali Yıldırım'a ait "*Dersaadet Sanayi Mektebi*" tarih anabilim dalı kürsüsünde mercek altına alınmıştır. Ancak bu çalışmada daha çok mekteplerin finansman olanaklarından, yapılan üretim beşeri sermayeye dönüşümünden bahsedilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİ VE SANAYİ MEKTEBİ'NİN KURULUŞU

Osmanlı Devleti'nde meslek eğitimini ve teknik eleman ihtiyacını Esnaf Teşkilatı sağlamaktaydı. Ülkemizde 1860'lı yıllara kadar, usta öğretici tarafından çırağa aktarılan bilgilerle küçük yaştaki çocuklara sanat öğretilmekteydi. Esnaf dayanışma teşkilatı olarak kurulan Ahilik Teşkilatı'nın ilk örneği Kayseri'de görülmektedir.²

Ahilik her hangi bir meslek erbabına bağlı olan ve bir arada yaşayan insanlar arasında düzen oluşturabilmek amacıyla kurulan bir birliktir. Bazı sebeplerden dolayı daha sonraları "esnaf birlikleri" haline dönüşen Ahilik, sanat okullarının açıldığı 1860'lı yıllara kadar hizmet vermiştir. Bu birlik, örgün eğitime geçilmesi ve günümüze kadar mesleki ve teknik eğitime yön vermesi açısından oldukça önemlidir.

18. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da mevcut olan teknik eğitim, diğer ilimlerle harmanlanması sonucu sanayi alanında kullanılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde Esnaf sisteminde yetiştirilmeye çalışılan kalifiye eleman, Avrupa'ya nispeten yetersiz kaldığı gerekçesiyle mesleki ve teknik kurumların açılmasına dair yeni girişimlerde bulunulmuştur.³

19. yüzyıl Osmanlı Devleti eğitim, hukuk, ekonomi gibi hemen hemen tüm alanlarda reform yapmıştır. Osmanlı Devleti, Sanayi Devrimi'ni 1830'larda hissetmeye başlamıştır. Bu süre zarfında Osmanlı Devleti, mevcut geleneksel yapısını muhafaza etmiştir. 1838 yılında Balta Limanı Antlaşması ve 1861'de Fransa ile ticaret antlaşması yapılmıştır. Ticaret ve sanayi alanlarında gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları ve dış borçlanmayla Osmanlı Devleti sanayi yapısında reformlar yapması gerçeğini gözler önüne sermiştir.

1840-1850 yıllarında ülkede devlet ağırlıklı sanayileşme politikası uygulanmak istenilmiştir. Bu yıllarda uygulamaya geçirilen bu politika maalesef Batı ile kıyaslandığında istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Avrupa'da merkantilizm ile güçlenen sermaye birikimi, sanayileşme yolunda kolaylık sağlamıştır.⁴

² Adnan Gülerman, Sevda Taştekil, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkisi*, Feryal Matbaası, Ankara, 1993, s.1-3.

³ Gülerman, Taştekil, a.g.e., s. 3.

⁴ <http://www.belgelerlegercektarih.com> (15 Aralık 2015)

Batıda yaşanan bu gelişmeye rağmen bu dönemde Osmanlı Devleti'nde merkantilizm karşıtı uygulamalar sanayileşmenin gelişmesini yavaşlatmıştır.⁵ Aynı zamanda Osmanlı merkezi idaresinde yaşanan zayıflama, sanayileşmeyi olumsuz olarak etkilemiştir. Tüm bunlara rağmen 1839'dan sonra yenileşme hareketleri ile birlikte sanayileşmede iyileştirmelere gidilebilmiştir.⁶

Osmanlı Devleti'nde sanayileşme süreci bilhassa 19. yüzyıldan itibaren farklılaşmaya başlamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri Avrupa'da başlayan sanayileşmedir. Avrupa'dan getirilen mal ve eşyalara olan talep artmıştır. Bu durum ciddi bir rağbete dönüşmüştür. Tanzimat'la birlikte artık esnaf birlikleri önemini kaybetmeye başlamıştır. Yerli üreticiyi korumak ve bilhassa yerli sanayiye geliştirebilmek amacıyla 1860'larda Islah-ı Sanayi Komisyonu kurulmuştur.⁷ Sanayi alanında yapılması ön görülen bir dizi politikalar elbette ki sanayiye düzenleyebilmek için önem arz ediyordu. Bu amaçla hem yerel hem ülkeler arası sergilere katılımın sağlanması, esnafı şirketleştirme girişimleri ve sanayi okullarının açılması talep edilmiştir.⁸

1.2. Tanzimat Dönemi'nde Sanayi Mektebi Açmaya Yönelik Reformlar(1868-1876)

Yabancı tüccarlar karşısında rekabet gücü azalan yerli esnaf birliklerinin bulunduğu duruma çözüm bulmak adına, daha önce de belirttiğimiz, gibi Islah-ı Sanayi Komisyonu kurulmuştur. Devletin böyle bir komisyon kurmasındaki amaçları şu şekilde özetlememiz mümkündür:⁹

1. Osmanlı yerel üreticisinin elinde olan pazarlarda yer alan yabancı mallar yerine daha iyi ve kaliteli mal üretimi gerçekleştirmek.
2. Sanayi kuruluşlarında devlet desteği sağlayarak kısa zamanda daha fazla üretim sağlamak
3. Gerekli görüldüğü takdirde ham madde ithal edilerek ivedili bir şekilde seri üretim aşamasına geçilmesine olanak vermek.

⁵ Şevket Pamuk, *100 soruda Osmanlı - Türkiye iktisadi tarihi: 1500 – 1914*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1988, s.73.

⁶ Rhoads Murphey; Osmanlılar'ın Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerinin Sivil ve Askeri Uygulamalardaki Rolü, Osmanlılar ve Batı Teknolojisi yeni Araştırmalar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1992, sayfa 7, 8.

⁷ Abdullah Martal, *Osmanlı Sanayileşme Çabaları (XIX. Yüzyıl)*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.282.

⁸ Tanzimat Dönemi sanayileşme hareketinin sonuçları ve Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun faaliyetleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için; bkz. Abdullah Martal, "Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme (19.yüzyıl)", 1.Baskı, İzmir, 1999, s.127.

⁹ Adnan Giz, *Islâh-ı Sanayi Komisyonu*, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Sayı 33, 15 Kasım 1968.

4. Üretimine geçilecek olan mallarda kalitesiz ürüne yer vermemek. Üretim kalitesindeki dengeyi sağlamak, malların üzerinde fiyat kontrolü oluşturmak ve elbette devletin ihtiyacı olduğu takdirde öncelikli olarak teminini bu kuruluşlardan sağlamak.
5. Her meslek –sanat erbabı için mektepler açarak eğitimli ara eleman ihtiyacını karşılamak
6. Esnaflar arasında oluşabilecek fitne ve fesada asla izin vermemek.

Osmanlı Devleti'nde ilk defa sivil bir meslek-teknik eğitimin bir kurum çatısı altında oluşturulma teşebbüsü Zeytinburnu'nda 1848 yılında sanayi mektebi açma girişimiyle ortaya çıkmıştır. ¹⁰ Maalesef hayata geçirilememiştir. 1850 yılında tekrardan mektebi açma teşebbüsünde bulunulmuş lakin gerçekleştirilememiştir. ¹¹

1861-1868 tarihleri arasında Tuna bölgesinde vali olan Mithat Paşa, (1822-1884) valilik bölgesinde düzeni bozan sıkıntıları hallettikten sonra, sanayi mektepleri mevzusuna eğilmiştir. ¹² Tuna vilayetinde bulunan ordunun kumaş talebini karşılayabilmek için özellikle dokumacılığı özendirmiştir. ¹³ Ülke çapında yaşanan tüm bu hareketlilikten toplumun haberdar olabilmesi için vilayet gazetesini çıkarmıştır. ¹⁴ Aynı zamanda ulaşım alanına da önem vermiştir. Yapılacak olan tüm bu yenilikler için gerekli olan donanımlı ve bilgili elemanı yetiştirmek için öncelikle 1863'te Niş daha sonra 1864'te Rusçuk ve daha sonra Sofya'da adına İslahhane denilen kurumu açmıştır. ¹⁵ İlk defa 1863 senesinde Mithat Paşa kimsesiz ve yetim-öksüz olanları bir çatı altında İslahhanelerde toplamıştır. ¹⁶

Bu İslahhanelerde ulaşılan başarı, devletin endüstriyel eğitimini yaygınlaştırma gerçeğini gözler önüne sermiş, böylelikle başka bölgelerde ıslahhanelerin bir an evvel kurulmasına karar kılınmıştır. ¹⁷ Bu yüzden Mithat Paşa'nın ıslahhanelere binaen hazırlamış olduğu nizamnameler tüm vilayetlere yollanılmıştır. ¹⁸ Bu dönemde açılan ıslahhaneler sonraki dönemlerde kurulacak olan sanat mekteplerinin temelini inşa etmiştir. ¹⁹

¹⁰ Mehmet Ali Yıldırım, II. Meşrutiyet Devrinde Vilayet sanayi mekteplerini yeniden yapılandırma girişimleri: Vilâyet sanayi mektepleri tertibatı, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafyası Fakültesi, 2012 , s.52.

¹¹ Yıldırım, s.18.

¹² Adnan Giz , 1868'de *İstanbul Sanayicilerinin Şirketler Halinde Birleştirilmesi Teşebbüsü*, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Sayı 34, 15 Aralık 1968, s. 98-99.

¹³ Giz s. 98-99.

¹⁴ Giz, s.98-99.

¹⁵ Giz, s.98-99.

¹⁶ Reşit Unat, *Niş İslahhânesi'nin Kuruluş Tarihini Aydınlatan Bir Belge*, Meslekî ve Teknik Öğretim Dergisi, Ağustos 1962, S.114.

¹⁷ Giz, s.98.

¹⁸ Giz, s.99.

¹⁹ Giz, s.98-99.

Tanzimat Dönemi'nde Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde ıslahhaneler açılmıştır.²⁰ 1868 senesinden sonra vilayet bölgelerinde açılan ıslahhaneler, o vilayetin sanayi mektebi olarak vazife görmekteydi.²¹ Sanayi mektepleri ilk zamanlar buldukları coğrafi konum sebebiyle yetimhane işlevi gören hayır kurumları görünümündeydiler.²² Mithat Paşa öncelikle kimsesiz çocuklara sağlıklı ve güvenli bir ortam sunmak istemiştir bu yüzden Islahhane'lerde müslim ve gayrimüslim çocuklar bir arada barınmışlardır.²³

1. 2. SANAYİ MEKTEPLERİNİN ÖNCÜSÜ OLAN; ISLAHHANELER

Osmanlı Devleti'nde ilk ıslahhaneler bilindiği üzere, Mithat Paşa'nın Niş ve Tuna valiliği (1861-1868) dönemlerinde açılmıştır. Mithat Paşa ilk olarak daha öncede değindiğimiz gibi bölgenin güvenliğini sağlamıştır. Bu dönemde çiftçiye üretimin devamlılığı için Menaf-i Umumiye Sandıkları'ndan kredi verilmiştir. Üretimin devam edebilmesi ve üretimin artırılması esas alınmıştır. Mithat Paşa, Tuna Bölgesi'nde Tuna ordusunun kumaş ihtiyacını karşılamak için dokumacılığı teşvik etmiştir. Mithat Paşa, bölge halkı ile ulaşım ve haberleşmeyi sağlayabilmek adına yollar yaptırmıştır. Yine Mithat Paşa halkı haberdar etmek için Vilayet Gazetesi'ni çıkarmıştır. Mithat Paşa'nın Tuna vilayetinde başlattığı bu reform Osmanlı orta sınıfına dayanarak ekonomik bir hareketliliği amaçlamıştır.²⁴

Mithat Paşa, başlattığı bu işlerde gerekli olan teknik elemanları yetiştirmek amacıyla 1863'te Niş, sonra Rusçuk ve Sofya'da bir sıra teknik okulu hizmete açmıştır. İlk erkek sanat mektebi kabul edilen Niş Islahhanesi Hicri 1279 yılının Ramazan ayında yani 9 Şubat -9 Mart 1863 tarihleri arasında açılmıştır.²⁵ Bu okullara Islahhane adının verilmesi şu şekilde açıklanmaktadır:

*"Bu iş bizim memlekete yeni ve muhdes bir şey olup, emsali tefe'ül ile ne hükmü zuhur eder ise anınla tesmiyesi bi't-tenasip ol vechile tefe'ül olundukda (ve yeselünekeanil yetanma kul ıslahın hayrun) ayet-i celilesi zuhur etmekte teberrüken ıslahane tesmiye kılınmış ve andan sonra sair mahallelerde ve vilayetlerde buna misal olarak terbiye-i eytam için yapılan mahallere dahi bu isim vaz' olunmuştur."*²⁶

²⁰ Unat, s.3.

²¹ Unat, s.3.

²² Unat, s.3.

²³ Unat, s.3.

²⁴ A.Güner Sayar, *Osmanlı İktisad Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul, 1986, s.25.

²⁵ Unat, s.5.

²⁶ Ali Haydar Midhat, *Tabsıra-i İbret*, İstanbul, 1325, s.14.

Ardından Sofya ve Rusçuk'ta ıslahhane açan Paşa bunlar için nizamname hazırlamıştır.²⁷ Bu nizamname elli iki maddeden oluşmuş ve üç kısma ayrılmıştır; nizamnamenin ilk bölümde ıslahhaneye alınacak talebelerde aranacak şartlar, okutulacak olan teorik konular ve talebe, eğitim öğretim boyunca kazandırılacak olan sanatlar, ikinci bölümde; ıslahhanelerde görevli memurların yapmakta hükümlü oldukları yükümlülükler, ıslahhanelerin gelir ve giderlerini gösteren bir çizelge, üçüncü bölümde ise; talebelere uygulanacak olan cezalar ve mesleklerinde başarı gösteren talebelere verilecek olan ödüller belirtilmiştir.²⁸

Osmanlı Devleti, din ve ırk ayrımı yapmadan kimsesiz tüm çocuklara ıslahhanelerin kapısını açmıştır. Okula 12-13 yaşlarında fakir ve kimsesiz çocuklar öncelikli olarak alınmıştır.²⁹ ıslahhanelerin açılış gerekçesinde de bu durum izah edilmiştir:

”Sıbyan ve eftalin muhafazası ve hususiyle aceza-i eytamın himaye ve vikayesi ve bunların talim ve terbiyesi hukuku-i medeniyet ve vezai-i insaniyetin mühim ve akdemi olduğundan ve her din ve mezhepte bulunan milel ve akvama mahsus mektepler olup etfal ve sıbyanı talim olunmakta ve taayyüş ve idarelerine ve tahsil-i saat ve hirfet eylemelerine veli ve akrabaları taraflarından bakılmakta olduğu halde peder ve validesi veyahut veli ve akrabası olmayan aceze-i eytam bakes ve bivaye kalıp ekserisi telef olduğu kimisi gayet fena bir hal içinde yaşayıp iktisab eylediği sui ahlak kendilerine bir netice-i vahimeye isal eylediği görüldüğünden zat-ı şevketsema-ı Hazret-i padişahının mülk ve millet haklarında masraf ve şayan buyrulmakta olan inayet ve himayet-i Celileleri asarından olmak ve her milletin etfal ve sıbyanından omakule bakes ve bivaye ,hal-i zillet ve sefalette kalmış olan eytamın telefden muhafazasıyla mümkün mertebe tahsil-i ilim-i sanat ettirilerek fezail ve hasayis-i insaniyeden hissedar edebilmek niyet-i halisesi ile ve ishab-ı hamiyet ve ikdari ianesiyle bazı vilayetlerde terbiyet-i etfal için birer mahal tahsis olunmuştur.”³⁰

ıslahhanelerin açılış gerekçesinde ve nizamnamesinde sosyal yön ağır basmakla birlikte teknik elemana duyulan ihtiyacında etkisi vardır. ıslahhaneye fakir ve kimsesiz çocuklar ücretsiz alınırken, ekonomik durumu iyi olan öğrencilerden her sene için beş yüz kuruş

²⁷ “ıslahhanelere Dair Nizamname”, Milli Eğitim İle İlgili Mevzuat (1857-1923), (Derleyen:Reşat Özalp), İstanbul, 1982, s.211.

²⁸ Milli Eğitim ile ilgili Mevzuat, s. 211.

²⁹ Milli Eğitim ile ilgili mevzuat, s.212.

³⁰ Midhat, s.18.

ailelerden talep edilmekteydi.³¹ Ayrıca çeşitli suç işlemiş 13 yaşın altında olan çocuklarda (hapishanede kalmaya uygun görülmeyen) ıslahhanelerde kalabiliyor ve böylece topluma geri kazandırılabilirlerdi.³²

Bu ıslahhanelerde talebe verilecek olan eğitim öğretim süresi beş yıldır.³³ Öğrencilere okuma yazmanın yanı sıra onlara sanat öğretmek meslek kazandırmak esas alınmaktaydı.³⁴ Niş, Rusçuk ve Sofya ıslahhanelerinde okutulan derslerden bazıları elifba, amme, ve tebâreke cüzleri ve icabına göre musaf-ı şerif ve ilmihal, edebiyat ve risale-i ahlak idi.³⁵ Öğretilen sanatlar ise terzilik, kunduracılık, müretteplik, debbağlık ve dokumacılıktır.³⁶ İlköğretim seviyesinde verilen dersler genellikle teorik olup sabahları verilmekteydi ve öğleden sonra çocuklar kendi sanat kollarına göre ayrı ayrı pratik eğitim almışlardır.³⁷

Mithat Paşa'nın kurmuş olduğu bu ıslahhanelere başlangıçta çok talep olmamasına rağmen sunulan eğitim imkanları, talebelere verilen bir takım olanaklar ve bu kurumlardan mezun olanlara bulunan iş fırsatları sayesinde kısa sürede ıslahhanelere duyulan ilgi artmıştır.

1867 yılında Niş ve Rusçuk ıslahhanesinde 400 öğrenci bulunmaktaydı.³⁸ ıslahhanelerin göstermiş olduğu başarı ve halka sağladığı fayda neticesinde 1867 yılından sonra Mithat Paşa'nın kurduğu ıslahhaneler örnek alınmış ve bir devlet politikası olarak yaygınlaştırılmasına karar verilmiştir. Sosyal yönü ağırlıkta olan ıslahhanelerin, bu andan itibaren sanayi eğitiminde, ülke çapında genelleştirilmesi için ön ayak olunmuştur.

Osmanlı Devleti'nin o dönem için sanayi ve sanayi eğitimini geliştirmesi bir zorunluluktur. Ancak bunun için henüz yeterli bir zemin yoktu. Esnaf teşkilatının bozulması yerine yeni bir sistemin gelip benimsenmemesi karşısında eş zamanlı olarak Avrupa sanayisinin karşısında Osmanlı sanayisi oldukça gerideydi. Bu anlamda ıslahhaneler toplumun geleneklerine bağlı kalınarak devletin ihtiyaç duyduğu sanayi eğitimini çok iyi bir şekilde karşılamaktaydı. İşte bu etkenler sonucunda 1867 yılında Mithat Paşa'nın kurduğu ıslahhaneler için hazırladığı ve uygulamasından iyi sonuç alınmış olan nizamnameye dayanılarak tüm vilayetlerde benzer ıslahhanelerin açılmasına karar verilmiştir.³⁹

³¹ Milli Eğitim ile ilgili mevzuat, s. 213-14-15.

³² Daha fazla bilgi için ıslahhanelere Dair Nizamname'ye bakınız.

³³ Milli Eğitim ile ilgili mevzuat, s. 213-14-15.

³⁴ Milli Eğitim ile ilgili mevzuat, s. 213-14-15.

³⁵ Milli Eğitim ile ilgili mevzuat, s. 213-14-15.

³⁶ Milli Eğitim ile ilgili mevzuat, s. 213-14-15.

³⁷ Milli Eğitim İle İlgili Mevzuat, s.213-214.

³⁸ Unat, s.6.

³⁹ Unat, s.5.

1.2. 1. İslahhanelerin Kuruluş Amaçları

Osmanlı Devleti'nde bilhassa kimsesiz çocukların korunmaya muhtaç kimselerin bakımı ve yetiştirilmesi devletin sosyal politikalarından biriydi. Ülke yöneticisi ve adaletten sorumlu olan kadıların ortak sorumluluğu altındaydı. Taşra bölgesinde yer alan kadılar özellikle bazı organizasyonlar düzenleyerek hayırseverlerden gerekli yardımı alabilmekteydiler. Ancak XIX. yüzyılda yaşanan göç kavramı özellikle çocukları derinden etkilemiştir. Bu dönemde özellikle Kırım ve Kafkasya üzerinden gelen Tatar ve Çerkez'ler vardır. Bir diğer dalga ise I. Dünya Savaşı ile birlikte daralan Osmanlı topraklarında yaşanan Müslüman halkın Anadolu'ya göç etmesidir.⁴⁰

İlk ıslahhaneler bilhassa Balkanlar'da açılmıştır. Bunun sebepleri bu bölgede Tatar ve Çerkez'lerin yerleştirilmesiydi.⁴¹ 1861-62 yıllarında, Çarlık rejiminin uygulamış olduğu insanlık dışı politikalar, dönemin çetin yaşam koşulları, çevresel faktörler ve iskan esnasında yaşanan bir takım problemler insan ölümlerinin artmasına sebep olmuştur.⁴² Kısa bir süre sonra Bâb-ı Âli, klasik sosyal uygulamalar yerine devlet destekli ve Batı tarzı uygulamalara gitmek zorunda kalmıştır.⁴³

Yaşanan bu olağanüstü dönemde göçe tabi tutulan halk gerek medreselere, gerek mekteplere, gerek vilayetlerde bulunan han ve tekkelere ve sarayın bazı bölgelerine yerleştirilmişlerdir.⁴⁴ Göç ile gelen kimsesiz kadınlar ve çocukları Gülhane'deki Kırmızı Kışla'da geçici olarak hizmete açılan Muhacirin Dul ve Eytamhanesi'ne yerleştirilmişlerdir.⁴⁵

İstanbul'da Darü'l hayr-ı Âli, 1903 yılında hizmete açılan ıslahhane benzeri çocuk koruma kuruluşudur.⁴⁶ Ermeni olaylarının yaşandığı 1890'lı yıllarda kimsesiz kalan gayrimüslim çocukları da korumak için açılan bir kurum olmasına rağmen ilerleyen dönemlerde göç ile birlikte sefaletin eşiğinde olan çocukları koruyan bir kurum haline dönüşmüştür.⁴⁷

⁴⁰ İpek, s.117.

⁴¹ Bekir Koç, *Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 6, 2007, s.13.

⁴² Koç, s.13.

⁴³ Koç, s.13.

⁴⁴ Koç, s.118.

⁴⁵ Nuran Yıldırım, *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, Darülaceze Vakfı Yayını, İstanbul, 1996, s.7-8.

⁴⁶ Nadir Özbek, *İkinci Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar: Darülhayr-i Ali*, Tarih ve Toplum, Ocak 1999, s.11-20.

⁴⁷ Özbek, s.11-20.

İslahhanelerin kurulmasını ve kısa sürede yurt çapında büyümesini sağlayan bir diğer durum ise sosyal kaygılarla birlikte devletin kalkınma girişimidir.⁴⁸

1.2.1.1. İslahhanelerin Mali İmkanları

Osmanlı Devleti'nde sosyal bir politika uygulaması haline gelen ıslahhane ve devamında açılan sanayi mektepleri, amaçlarına uygun olarak varlıklarını devam ettirebilmek için ekonomik anlamda desteğe ihtiyaçları vardı. Devlet memurlarından, bölgede bulunan tüccarlardan ve bölge halkının ileri gelenlerinin oluşturduğu hayırseverlerden toplanan yardımlar ile ıslahhaneler açılmıştır.⁴⁹ Bu hususta yöre bazlı hareketlilik olarak adlandırılan kampanyalar başlatılmıştır. Yapılan bu kampanyalarda ıslahhanelerin inşaatı için gerekli malzemeler ve öğrencilere sunulacak olan eğitimin masrafları toplanmıştır.⁵⁰

Yapılan tüm bu yardımlar şehirlerde açılacak olan ıslahhaneler için yetersiz kalmıştır. İslahhanelerin amaçları doğrultusunda işlevlerini yürütebilmeleri için devlet yardımı şarttı. Bu yüzden kaynak elde etmede bir diğer alternatif yardım olarak gözüken, vilayet özel idarelerinin himayesinde bulunan arsa, hamam, han ve dükkan gibi geliri yüksek olan kalemlerin ıslahhanelere devredilmesi veya arazi konumunda bulunan yerlerin imara açılarak bu mevkilere ıslahhane binası inşa etmeleri, ıslahhanelerin en önemli gelir kalemini oluşturmaktaydı.⁵¹

Yapılan yardımlardan bilhassa en çok tercih edileni doğrudan yapılan yardımlardı.⁵² Kuruma yapılan tüm yardımların yanı sıra ordunun ihtiyaçları da bu kurumdan temin edilmekteydi.⁵³ Bir diğer yardım şekli olarak kayıtlara geçen durum ise dönemin ileri gelenlerinin ayakta durma güclüğü çeken veya aktif olarak çok iyi faaliyet gösteren ıslahhanelere yapılan yardımlardır.⁵⁴

⁴⁸ Meclislerle ilgili olarak bkz: Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 27.

⁴⁹ Bekir Koç, *İslahhanelerin Finans Olanakları ve İç İşleyişleri*, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 2006, s.183-84.

⁵⁰ Koç, s.183-84.

⁵¹ Koç, s.185.

⁵² Koç, s.185.

⁵³ Koç, s.186.

⁵⁴ Koç, s.185.

İslahhanelere yapılan son yardım şekli ise, talebelerin yapmış oldukları ürünlerin satılarak kazanç sağlanmasıydı.⁵⁵ Ayrıca dönem içerisinde panayirlarda ve bazı işletmelerde düzenlenen kermeslerde ıslahhanede üretilen ürünler yer almaktaydı.⁵⁶

1.3. İSTANBUL SANAYİ MEKTEBİ'NİN AÇILMASI

Tüm girişimcilik ve mücadeleye rağmen uzun yıllar boyunca açılmasına muvaffak olunamayan İstanbul Sanayi Mektebi, Mithat Paşa'nın bu durumu üstlenmesiyle faaliyete geçmiştir. Nitekim; 1867 yılında Sanayi Mektebi konusu yeniden devletin gündemini almıştır. Esnaf sistemini aratmayacak hem teorik açıdan bilgili hem de Avrupa'da yapılacak olan ürünleri yakından takip edecek ve ülkenin ara elemanını yetiştirecek olan kurum İstanbul Sanayi Mektebi'dir.⁵⁷

İstanbul'da bir sanayi mektebinin kurulması çalışmalarına 1863 yılından önce Keçecizade Fuat Paşa'nın sadareti zamanında başlanmıştır. Okulun görevleri, uygulanacak olan programları, okula alınacak olan öğrenci kriterleri, yönetim kadrosu, öğretim kadrosu ve ekonomik problemleri incelemek üzere bu işlerden anlayan kişilerden oluşan altı kişilik bir komisyon oluşturulmuştur.⁵⁸ Oluşturulan komisyonun yaptığı çalışmalar neticesinde çeşitli meslek gruplarının kalifiye eleman ihtiyaçlarını karşılamak üzere Sanayi Mektebi adıyla bir okulun açılmasına karar verilmiştir. Komisyon bu durumu hükümete bildirmiştir.

15 Recep 1279 (6 Ocak 1863) tarihli komisyon raporu Osmanlı sanayi tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu rapor on sayfadan ve derslere yönelik bilgi içeren bir tablodan oluşmaktadır. Raporun başlangıcında ülkenin kalkınmasında sanayinin önemi üzerinde durulmuş uzun süreden beri Osmanlı sanayisinin gerilemeye başladığı, tebaanın ihtiyaçlarının ithal yolu ile karşılandığı veya Osmanlı Devleti'nde mevcut bulunan yabancı kuruluşlar tarafından karşılandığı, sanayinin içinde bulunduğu bu kötü durumdan kurtulabilmesi adına çeşitli sanatların öğretilip uygulanacağı bir mektebe ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir. Sanayi Mektebi'nde öğretilen sanatlar arasında bilhassa terzilik, kunduracılık ve demircilik gibi sanatlara öncelik verileceği ifade edilmiştir.⁵⁹

⁵⁵ Koç, s.187.

⁵⁶ Koç, s.189.

⁵⁷ Adnan Giz, *İstanbul'da İlk Sanayi Mektebinin Kuruluşu*, İSOD, sayı 35, 15 Ocak 1969, s.14.

⁵⁸ Giz, s.15.

⁵⁹ Rıfat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası*, Ankara, 1988, s.117-18.

Yerli sanayinin Batı'ya nazaran geri kalışı çok net bir şekilde görüldüğünden ve teknik eleman sıkıntısının da maximum seviyeye ulaşması sebebiyle çok kısa bir sürede özellikle ihtiyaca yönelik atölyelerin Sanayi Mektebi çatısı altında kurulması isteniliyordu. Sanayi Mektebi'nde demircilik ve madeni eşya ile ilgili dokuz, ahşap üretimle ilgili dört ve çeşitli altı meslek dalının öğretim ve uygulaması yapılacaktır. Her sanat dalıyla ilgili atölyeler kurulacak ve bu mektebe 15-20 beygir gücünde bir de buhar makinesi yerleştirilecektir.⁶⁰

Bu mesleklerin yanı sıra bu okulda boyacılık, debbağat ve tuğlacılık gibi iş kollarının da ıslaha tabi tutulması gerekiyordu. Ancak bu iş kollarının öğretilmesi için bir takım özel şartlar gerekiyordu. Örneğin tuğla ve kiremit işleyebilmek için büyük fırınların inşa edilmesi ve kurulması aynı zamanda bu fırınları inşa etmek için de ciddi maliyetlere katlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Çevresel olarak da kurulacak olan bu fırınların bacalarından yoğun duman çıkışı olacağı için çevre kirliliğine neden olacaktı. Bu sebeple hammaddeye yakınlık ve çevresel faktörler dikkate alınarak, Karaağaç civarında mevcut kiremit ve tuğla fabrikalarından, boyacılık ve dericilik sanatları için Beykoz'daki tabakhanelerden ve dokumacılık eğitimi için de Veliefendi'deki Bez Fabrikası'ndan yararlanılmıştır.⁶¹

Okula alınacak olan talebe sayısı ve bunların öğrenim süresi her sanat dalına göre farklılık arz etmiştir. Mektebe her sene seksen sekiz öğrenci alınmış, eğitimin örgün ve gündüz yapılmasına karar verilmiştir. Teşvik amaçlı okulu bitirenlere kalfalık diploması verilmiş ve bunların askerlik görevini orduya ait meslekleriyle ilgili imalathanelerde yapmaları sağlanmıştır.⁶² Bu bağlamda hükümetin yaptığı alımlarda okul mezunlarının üretimleri tercih edilmiştir. Okula başvuru sayısının artması ve halkın bu hususta daha duyarlı davranması için öğrencilere ödüllendirme yoluna gidilmiştir. Okulu birincilikle bitirenler on yıl süreyle esnaf vergisinden muaf tutulmuştur. Ayrıca kendilerine nakdi yardımda bulunularak hangi meslek dalını icra edecekse o mesleğin gerektirdiği makine ve aletler tahsis edilmiştir.⁶³

Okulun öğretim kadrosuna demircilik, silah yapımı ve çarhçılık ile ilgili olarak her sanat dalı için birer usta ve usta yardımcısı atanmıştır. Islahı görülen diğer meslek grupları içinse birer usta atanmıştır. Okulun mali işlerini düzenlemek ve takip etmek için biri muhasebeci olmak üzere iki katip, altı odacı, bir makinist, bir ateşçi, bir eczacı, bir doktor ve evvelinde devlet fabrikasında çalışmış tecrübeli nazır ve nazır yardımcısı atanmıştır. Öğrencilere her yıl

⁶⁰ Önsoy, s.117-118.

⁶¹ Önsoy, s.118.

⁶² Kurt, s.19.

⁶³ Önsoy, s.118.

bir kuruş zam yapmak kaydıyla verilecek altışar kuruş yevmiye, memur ve hizmetlilerin maaş, makine ve aletlerin tamir masrafları ile çeşitli alımların senelik tutarı 1.292.000 kuruş olarak hesaplanmıştır.⁶⁴ Okuldaki imalattan yıllık 320.000 kuruş sağlanacağı tahmin edilmiştir.⁶⁵ Bu durumda hükümetin yılda 1.000.000 kuruş okula yardım etmesi gerekmektedir.⁶⁶ Geri kalan 28.000 kuruş öğrencilerin ve okulun diğer masraflarının karşılanmasına harcanmıştır.⁶⁷

En nihayetinde raporun sonunda raporda bahsedilenlerin yerine getirildiği takdirde Sanayi Mektebi'nin en kısa zamanda eğitim-öğretime başlaması gerekmektedir. Bu durumunda ülke çapında sanayileşme bazında ülkenin kalkınmasına fayda sağlayacağı ifade edilmiştir.

O dönemde İstanbul ve çevresinde yaklaşık olarak yirmi iş kolu Mektep çerçevesinde açılmasına rağmen yeterli talep olmamıştır. Bunun sebepleri arasında imkânların yeterli düzeyde olmamasıdır. Raporun içeriği incelendiğinde özellikle “özendiricilik” kavramı dikkat çekmektedir. Okul bazı yönleriyle talebini artırmaya çalışmıştır. Bu dönemde özellikle Türk aileler çocuklarını meslek okullarına vermekte tereddüt yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'nde bu meslekleri bilhassa gayrimüslimler icra ettikleri için müslümanlar bu mesleklere yönelmemiştir.⁶⁸

Hükümet komisyon tarafından kendilerine sunulan raporu incelemiş ve bir süredir gerilemekte olan sanayi sektörüne fayda vereceği, hazine ödeme zorluğu içerisinde olsa da ülke geneline fayda vereceği için bu yardımdan kesinlikle kaçınılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Komisyon tarafından tespit edilen okulun kuruluş şeklinin uygun bulunduğu ve Sultanahmet'te ki eski Kılıçhane mahallinde bulunan binaların gerekli meblağ harcanarak okul haline getirilmesinin mümkün olacağı ifade edilmiştir.⁶⁹

Ancak Sanayi Mektebi'nin açılması bazı ekonomik sıkıntılar sebebiyle geriye bırakılmıştır. Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) sonra ciddi ekonomik sıkıntılar yaşanınca dış borçlanmaya gidilmiştir. Alınan paralar ordu ve donanmanın güçlendirilmesi eski borçların kapatılması için kullanılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde bütçe açığını kapatmak için basılan kağıt para ciddi malî bunalımlara sebep olmuştur. İçinden çıkılamayacak hadde gelinilen bu durumu düzeltmek için dönemin sadrazamı Fuat Paşa yaptığı ıslahat programıyla memur maaşları ve

⁶⁴Önsoy, s.119.

⁶⁵ Önsoy, s.119.

⁶⁶ Önsoy, s.119.

⁶⁷ Önsoy, s.119.

⁶⁸ Giz, s.35.

⁶⁹ Giz, s.35.

devlet dairelerindeki masraflarda indirimler yapmıştır. Zorunlu olmayan yatırım harcamalarını durdurmuştur. Dönemin vali ve kaymakamlarından hazine menfaati üzerinde titiz davranılması istenilmiştir. Böylelikle kısa bir süreliğine de olsa içersinde bulunulan ekonomi dar boğazlılığı kısmen de olsa çözülmeye çalışılmıştır. İşte bu sebeplerden dolayı İstanbul Sanayi Mektebi dosyası 1867 yılına kadar rafa kaldırılmış ve yaklaşık dört yıl bekletilmiştir.⁷⁰

İstanbul'da 1866 yılında meydana gelen yangın felaketinde mağdur kalan felaketzedeler için yardım amaçlı dağıtılmak üzere toplanan ücretin bir kısmı Maliye Hazine'sine alınmıştır. Bu paraya karşılık çıkarılacak tahvillerin yıllık bin kese tutarındaki faizi Sanayi Mektebi'ne tahsis edilmiştir. Ayrıca Unkapanı Gazi Köprüsü'nden geçecek yayalardan alınacak, ücretten köprü'nün bakım ve onarım masrafı çıktıktan sonra geri kalan meblağ ile Karaköy Hanı geliri okula bırakılmıştır.⁷¹

Böylece yeterli kaynağın bulunmasından sonra bu durum saraya bildirilerek mektebin açılması için 14 Mayıs 1867 tarihinde gerekli izin alınmıştır. Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra nihayet Sanayi Mektebi 1868 yılında Sultanahmet'te bulunan eski Kılıçhane civarında bulunan arazilere mektep için inşa edilen binalarda eğitime başlanılmıştır. Mektep derslik, atölye ve fabrikalardan oluşmaktaydı. Eğitim kimsesiz, fakir ve on üç yaşından küçük çocuklarla başlamıştır. Bu kurumun açılmasında gayretini esirgemeyen Mithat Paşa açılış konuşmasını gerçekleştirmiştir. Devlet ileri gelenlerinin de içersinde bulunduğu bir törenle Sanayi Mektebi'nin eğitime açıldığını ilan etmiştir.⁷²

Sanayi Mektebi'nin kuruluş amacı program yönetim ve eğitim nasıl olacağı hususunda bir nizamname yayınlanmıştır. Bu nizamname daha öncede İslahhaneler için yazılmış nizamname ile kapsam olarak benzerlik göstermektedir. Benzerlik göstermesinin sebebi ise ıslahhanelerin kurucusu olan Mithat Paşa'nın, Sanayi Mektebi eğitime başladığı sırada Şurayı Devlet Reisi bulunması (7 Mart 1868-12 Ocak 1870) ve okulun çalışmalarına bizzat nezaret etmesidir.⁷³

⁷⁰ Giz, s.34.

⁷¹ Giz, s.35.

⁷² Önsoy, s.120-121.

⁷³ Önsoy, s. 122.

İKİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DEVRİNDE SANAYİ MEKTEBİ (DERSAÂDET SANAYİ MEKTEBİ)

2.1. SANAYİ MEKTEBİ'NİN DURUMU

Açılan Sanayi Mektebi o dönemin çetin koşullarına rağmen istenilen başarı düzeyini sağlamıştır. Bu mekteplerde çok iyi ustalar yetiştirilmiştir. Ancak kurum içi istikrarsızlık mevcut düzende yaşanan aksaklıklar ve bu dönem de yaşanan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı tüm kurumlarda olduğu gibi Sanayi Mektebi'ne olan talebi azaltmış ve başarı düzeyini etkilemiştir. Böylece Mektep'teki üretim azalmış faaliyetler durma noktasına kadar gelmiştir.

74

Mektebin durumuna göre 1878 yılında bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapora göre; mektebin kuruluşundan bu döneme kadar yıllık geliri 900.000 kuruşun altına düşmediği ancak yaşanan bu aksaklıklar sebebiyle savaşın piyasa üzerindeki durgunluğu ile yıllık gelir 400.00 kuruşa kadar gerilediği rapora yansıtılmıştır. Yaşanan bu ekonomik bozukluk mektebi derinden sarsmıştır. Ekonomik sıkıntıdan en az düzeyde etkilenmek ve kurumun devamlılığı için bir dizi önlemler alınmıştır. Bu önlemlerden biri şüphesiz ki tasarruftur. Ancak yapılan tasarruf ile birlikte bir çok ustanın işine son verilmiş ayrıca öğrenci sayısında azımsanamayacak bir düşüş görülmüştür.⁷⁵ Tüm bu olumsuzluklara rağmen mektepte savaş nedeniyle çeşitli askeri teçhizat ve gereçlere yönelik üretim başlamıştır. Bu araç ve gereçlere yeterli düzeyde talep olduğu için de mektebin gelir düzeyi dengelenmeye başlamıştır. Böylece okula olan öğrenci talebide artmıştır. Lakin her şeye rağmen ulaşılan rakam okulun ilk açıldığı yıllardaki başvuru sayısının yarısı kadar yani iki yüz doksan civarında bir sayıya ancak ulaşmıştır.⁷⁶

Mektebin içinde bulunduğu durumu izah etmek ve gerekli önlemler alınabilmek adına daha önceden de bahsettiğimiz gibi bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapora göre aksaklığa sebep olan üç temel sorun vardır.⁷⁷ Bunlardan ilki mektebin mevcut öğrenci sayısı ile geliri arasındaki

⁷⁴ Mehmet Ali Yıldırım, *Dersaadet Sanayi Mektebi*, Kitabevi Yayınları, 2013, İstanbul, s. 67.

⁷⁵ Yıldırım, s.67.

⁷⁶ BOA., Y.PRK.MF. 1/6-4, (29 Z 1295/24 Aralık 1878).

⁷⁷ Yıldırım, s.67-69.

orantısızlıktı. Böyle bir durumla karşı karşıya kalındığı zaman dengeyi sağlayabilmek ve çözüm bulabilmek adına talebe ve usta öğretmenlerin sayısı düşürülmekteydi. Ancak başvuru bu yöntem okul için sıkıntı oluşturabilmekteydi. Talebe ve usta öğretmenlerin azlığı mektep içi yapılan faaliyetleri azaltmaktaydı. Bu durum üretimde düşüşe sebep olmuştur.

Tespit edilen problemler arasında ikincisi ise; mektebin ilk açıldığı yıllarda mektebe alınan buhar makinesinin artık işlevsiz hale geldiği aktif olarak çalışabilmesi için ise fazla iş gücü ve masraf gerektirdiği böylelikle bütçede yaşanan bir takım kısıtlamalara gidildiği gerçeğiydi. Tüm bunlara binaen eskisinden daha hızlı ve işlevli çalışabilecek insan iş gücüne fazla gerek duyulmayacaktı. Bu yüzden yeni bir makine mektebe tez vakitte alınmalıydı.

Üçüncü temel problem ise; mektepte üretilen çoğu ürünün teşhir edilmemesiydi ki bu da ürünün piyasada satılmamasına sebep olmaktaydı. Üretimi yapılan ürünler çoğunlukla sipariş üzerine yapılmaktaydı veya usta öğretmenlerin öğrencilere göstermek amacıyla üretilen ürünlerdi. Yapılan ürünler talebe göre yapılmaktan ziyade genel olarak üretimi yapıp pazara sunulma imkanı olsaydı hem mektebin mevcut geliri artacak hem de öğrenciler arasında rekabet duygusu oluşarak daha fazla üretim yapılabilecekti. Tüm bu istişareler neticesinde Yeni Cami karşısında bulunan ve Postahane-i Amire bitişiğinde bulunan Yeni Cami pazarcılarının eşyalarını bıraktığı yere küçük barakalar inşa ederek mektepte üretilen çeşitli ürünlerin burada halka sunulması fikri ortaya atılmıştır. Tüm bu sorunların çözümleri uygulamaya konulduğunda ve istenilen sayıda usta öğretmen istihdam edildiğinde bir yılda altmıştan fazla sanat kolu icra edilebilirdi. Böylelikle mektebin kurulma gayesi tam anlamıyla sağlanabilirdi.⁷⁸

Raporda en dikkat çekici ve mektep için de bir hayli önem arz eden bir diğer husus; üçüncü ve dördüncü sınıfta okuyan talebelerin isteğine binaen mektepten ayrılarak iş hayatına girmek isteyenlerin bu arzusunu yerine getirmektir. İlk etapta böyle bir uygulamanın mektepte öğrenci sayısını azaltarak masraflarda tasarrufa gidilmesi ve mektebi içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdan kurtarmak gibi görünse de uzun dönemde bu uygulamanın faydası, mektepte bulunan başarılı talebeleri beş yıl bekletmek yerine, erkenden mezun edip sahip oldukları bilgileri ehl-i sanat ile paylaşmaları olacaktır.⁷⁹

⁷⁸ BOA., Y.PRK.MF. 1/6-2, 3, (29 Z 1295/24 Aralık 1878).

⁷⁹ BOA.,Y.PRK.MF. 1/6-3, (29 Z 1295/24 Aralık 1878).

Lakin bu durum Mekteb-i Sanayi Nizamnamesi'ne aykırı olduğundan evvela nizamnamenin değiştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu da çok mümkün görünmüyordu. Nizamnameye zeyl olarak yeni bir maddenin eklenmesine yönelik Ticaret Nezareti'nin girişimi ise yaklaşık üç yıl sonra gerçekleşebilmiştir.⁸⁰

Geçen süre zarfında Mekteb'i Sanayi'nin mevcut olan durumundan daha iyi bir konuma geldiğini söylemek güçtür. Alınan önlemlere rağmen tekrar bir komisyon kurulması gerekliliği ve mektebin tekrar gözden geçirilerek yeniden inceleme yapılması zorunluluğu oluşmuştur. Bu inceleme aşık bir şekilde gelir ve gider dengesizliğini gözler önüne sermiştir. Zira savaşın oluşturduğu olumsuz koşullar sebebiyle Borsa Hanı'nın yıllık geliri 4.000 liraya kadar düşerken, masraflar 7.000-8.000 lirayı bulmuştur. Oluşan bu sıkıntının üstesinden gelebilmek için ilk önce, talebe sayısının iki yüz elliye düşürülmesi gerektiğine inanılmıştır. Fabrikaya yönelik sermaye amaçlı kullanmak için hazine tarafından okula 5.000 lira ödenmesi komisyon tarafından teklif edilmiştir. Ayrıca istikrar için okulun yıllık bütçesinde oluşan açığın hazine tarafından kapatılması yada hazinenin, hanın kirasından dolayı mektebe olan borcunu ödemesi bu da gerçekleşmezse usta öğretmen, talebe ve memur sayısının düşürülmesi önerilmekteydi.⁸¹

Ancak komisyon kararının Sanayi idaresine ve mektep müdüriyetine tebliğ edilmesinden sonra geçen dört ay içerisinde ne talebeler tahliye edilmiş ne de 5.000 lira sermaye verilmişti. Yaşanan ekonomik sıkıntı ise mektep fabrikasına ait marangozhane, eğehane, demirhane, çarkhane ve dökümhanenin, mektebin kendi usta başlarına ihale edilmesini gündeme getirmiştir.⁸² 1885 senesinde yaklaşık olarak yüz hoca, usta ve diğer görevlilerinin bulunduğu Sanayi Mektebi'nde dört yüzün üzerinde öğrenci barınmaktaydı. Talebelerin masrafi çalışanların maaşı için gerekli hammadde alımıyla beraber yıllık 900.000 kuruş başka bir ifadeyle 9.000 lira masrafa karşılık Borsa Hanı ve Borsa Mahalli'nden elde edilen gelir, yine 440.000 kuruş civarındaydı. Bunun yanı sıra mektebe ekonomik katkı sağlamak amacıyla memleketin farklı mekanlarında inşa edilmiş olan barakalar kaldırılmıştı. Tasarruf için öngörülen tedbirlerin en başında gelen mevcut öğrenci sayısını azaltma fikri mektepten ayrılacak olan talebelerin sokaklarda sefalet çekeceği endişesiyle uygulanamıyordu. Zira bu

⁸⁰ Gerekli düzenlemeler 1881 yılında yapıldı ve bu tarihte nizamnameye bir madde eklenerek eğitim süresi üç yıla kadar düşürüldü. Bkz., BOA., İ.ŞD. 56/3208-3, (8 Z 1298/1 Kasım 1881).

⁸¹ BOA., T.d.280 (Sanayi İdare-i Umumiyesinden Yazılan Müsveddat 1298 ve 1299 ve 1300 ve 1301 seneleri), Nr.213 (14 Şubat 1299/26 Şubat 1884).

⁸² BOA., T.d.280, Nr.258, (14 Mayıs 1300/26 Mayıs 1884).

durum mektebin misyonuna göre de yanlış olurdu. Sonuç itibariyle bu yıla ait uygulanabilme ihtimali daha yüksek olan çözüm önerisi, Borsa Hanı'nın geliri tekrar artıncaya kadar Orman Nezareti'nden yılda 450.000 kuruş destek alınmasıydı.⁸³

Tablo 1

1885 Yılı Başında Sanayi Mektebi Gelir Tablosu

GELİRLER(KURUŞ)			
Gelir Cinsi	Miktarı	Gelir Cinsi	Miktarı
Han Varidatı	350.000	Yeniçeri Kıyafethânesi Hasılatı	15.600
Borsa Mahalli icarı Olup Hazine-i Celileden Alınacak Olan	60.000	Kurşun Boru Makinesi İcarı	10.000
Hane ve Dekâkin ve Barakalar İcarı	600	İmâlat Hasılatı	80.000
Toplam	575.600 Kuruş		

Kaynak:502.660 kuruşluk bütçe açığı bulunmaktadır.Bkz. BOA., ŞD. 1178/3-4,4. (25 RA 1302/12 Ocak 1885)

Tablo 2

1885 Yılı Başında Sanayi Mektebi Gider Tablosu

GİDERLER(KURUŞ)					
Memur Maaşları	Maaş	Memuriyet	Maaş	Memuriyet	Maaş
Müdür	1500	Veznedar	440	Tahsildar	400
Muhasebeci	1400	Cüzdan Katibi	350	Berber	120
Dahili Müdürü	800	Yoklamacı	250	İmam	120
Varidat Katibi	500	Bu Dahi	200	Su Yolcu	50
Masarif Katibi	580	Tabip	450	Kapıcı(2)	400
Ambarcı	580	Eczacı	450	Çamaşırıcı	500
Ambar Katibi	450	Vekilharç	300	D.Zabiti	450

⁸³ BOA.,ŞD. 1178/3-4,2, (25 RA 1302/12 Ocak 1885)

Sergi Katibi	250	Debboyucu	150	D.Zabiti	400
Dahili Katibi	540	Han Tahsildarı	350	D.Zabiti	300
TOPLAM	Aylık 12.280 Kuruş				

Kaynak:502.660 kuruşluk bütçe açığı bulunmaktadır. Bkz., BOA., ŞD. 1178/3-4,4. (25 RA 1302/12 Ocak 1885)

1885 yılı başlarında Sanayi Mektebi gelir ve gider tablosu incelendiği zaman aylık giderin aylık gelirden fazla olduğu görülmektedir. Sanayi Mektebi'nde henüz üretim tam anlamıyla sağlanmadığı için gelir oldukça kısıtlıdır.

Tabla 3

1885 Yılı Başında Sanayi Mektebi Branş Tablosu

Branş	Maaş(K)	Branş	Maaş(K)	Branş	Maaş(K)
Fenn-i Makine	250	Kavâid	425	Elifba	300
Kimya	250	Usul-i Defteri	200	Ders Muavini	200
Hesap	250	Arabi	250	Fransızca	150
Hüsn-i Hat	350	Elifba	300	Resim	200
TOPLAM	Aylık 3.125				

Kaynak:502.660 kuruşluk bütçe açığı bulunmaktadır.Bkz. BOA., ŞD. 1178/3-4,4. (25 RA 1302/12 Ocak 1885)

Sanayi Mektebi'nde okutulacak olan dersler arasında pozitif bilimde yer almaktaydı. Ayrıca yabancı dil eğitimine de önem verilmekteydi.

Tablo 4

1885 Yılı Başında Sanayi Mektebi Diğer Görevliler Tablosu

Diğer Görevlilerin Maaşları (KURUŞ)	
Görev	
Onbaşı	150
Hademe(10)	1000
Gazcı	110

Bekçi(2)	300
Odacı(2)	240
Hastane Hademesi	200
Ambar Hademesi	150
Sofracı(2 nefer)	250
Aşçı	300
Hamamcı	120
İmalat Ambarcı	120
TOPLAM	Aylık 2.940 Kuruş

Kaynak:502.660 kuruşluk bütçe açığı bulunmaktadır. Bkz., BOA., ŞD. 1178/3-4,4. (25 RA 1302/12 Ocak 1885)

Sanayi Mektebi'nin gider kalemini etkileyen yalnızca memur ve öğretmen maaşları değildi. Mektep'te çalışan diğer görevlilere verilen ücretlerde gider tablosunu etkilemekteydi.

TABLO 5

1885 Yılı Başında Sanayi Mektebi Usta Ücretleri Tablosu

Marangozhane	Maaş	Demirhane	Maaş	Umum Ahşap Tezgahı	Maaş
Usta	1000	Usta	600	Usta	500
Kalfa	1000	Kalfa	400	Kalfa(6)	1800
Çarkve Egehane		Dökümhane		Ahşap Tornacı	
Ressam	900	Usta	600	Usta	500
Usta	700	Kalfa	400	Doğramahane	
Kalfa(3Nefer)	1200	Sandalyehane		Usta	600
Çarhçı	400	Usta	600	Kalfa(2)	800
Oymahane		Kalfa	500	Kazancı	200
Usta	700	Modelhane		Yağcı	150
Kalfa	400	Usta	500	Terzi Ustası	350
Sarraç	350	Bina Tamircisi	400		
TOPLAM	Aylık 15.550 Kuruş				

Kaynak: 502.660 kuruşluk bütçe açığı bulunmaktadır. Bkz. BOA., ŞD. 1178/3-4,4. (25 RA 1302/12 Ocak 1885)

TABLO 6**1885 Yılı Başında Sanayi Mektebi Diğer Giderler Tablosu**

Diğer Giderler					
Gider Kalemi	Miktar	Gider Kalemi	Miktar	Gider Kalemi	Miktar
Hastane	7.000	Fabrika Mak.	27.000	Mektep Han	25.000
Kalem Kâğıt	5.000	Nakliye Saire	20.000	Yıllık Elbise	405
Alet-Edâvet	25.000	Revgân Zeyt	2.000	Yıllık Gıda	866
TOPLAM	112.271 Kuruş				

Kaynak: 502.660 kuruşluk bütçe açığı bulunmaktadır. Bkz. BOA., ŞD. 1178/3-4,4. (25 RA 1302/12 Ocak 1885)

Mektebin atölyelerinde çalışan usta öğretmenlere daha fazla maaş verilmektedir. Bunun sebepleri arasında da uygulamalı ders saatlerinin teorik ders saatlerinden fazla olmasından kaynaklandığı görülmektedir.

2.2 SANAYİ MEKTEBİ'NDE İYİLEŞTİRME POLİTİKALARI

1897 sene-i devriyesinde İstanbul Sanayi Mektebi'nin tanzimi genel idaresi ve yönetimiyle ilgili Bahriye feriklerinden Süleyman Paşa'ya verilmiştir. İdari kısımda bulunan Süleyman Paşa okula seçilecek olan mühendis için de ayrıca görevlendirilmiştir. Demir ve ağaç imalatı için gerekli olan makinelerin okula temin edilmesi ve mektebin daha iyi koşullarda eğitim ve üretim yapabilmesi adına bir rapor ve nizamname hazırlanmasına karar verilmiştir. Gelir için piyango usulünün aktif hale getirilmesi ile birlikte Beşiktaş'ta mevcut olan ahşap fabrikasının⁸⁴ okula tahsis edilmesi okulu tanzim için alınan bir dizi önlemler arasında yer almaktaydı.⁸⁵

Osmanlı tarihinin en canlı eğitim hamlesi 19. yy'da II.Abdülhamit dönemine rastlar. Sultan II. Abdülhamid her işte gösterdiği titizliği şüphesiz devlet kurumlarında daha ayrıntılı olarak göstermiştir. Mevcut işlerin en ince ayrıntısına kadar ve bilgisi dahilinde yürütmesini isteyen bir devlet adamıydı.⁸⁶ Eğitime çok önem veren II.Abdülhamid bu dönemde çeşitli eğitim kurumları açmıştır. Ayrıca Sanayi Mektebi'ne de oldukça fazla önem vermekteydi. Bu nedenle Süleyman Paşa'nın göreve gelmesinden dokuz gün sonra Saray-ı Hümayun'a mensup

⁸⁴ Sonradan yapılan görüşmelerde bu fabrikanın tamiri için para harcamak yerine daha az masrafla mektep marangozhanesinin düzene konması daha münasip bulunmuştur. Bkz., BOA.,MV. 16/77-2, (12 CA1304/6 Şubat 1887)

⁸⁵ BOA., İ.DH. 1015/80132, (7 R 1304/3 OCAK 1887)

⁸⁶ Ali Akyıldız, *II.Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Babıali'yle (Hükümet) İlişkileri*, Osmanlı, C.II., Ankara, 1999, s.289.

Ruyet Efendi günde iki saat mektepte bulunmak ve burada bulunduğu sürece on beş lira maaş ile okulun ustalığına tayin edilmiştir.⁸⁷

Ticaret ve Nafi'a Nazırının başkanlığında ve Süleyman Paşa eşliğinde işin uzmanları ile birlikte tekrar bir komisyon oluşturulma fikri ortaya atılmıştır. Bu doğrultuda yeniden bir rapor hazırlayarak okulun 1887 yılındaki bilhassa ekonomik sıkıntılarını giderebilme adına çözüm önerileri oluşturulmuştur. Buna göre mevcut yıl içerisindeki Şubat ayı itibariyle okulun 1.500.000 kuruş civarında borcu ve 1.200.000 kuruş alacağı bulunmaktaydı.⁸⁸

Yeni kurulan komisyon mektebin üzerinde olan borç yükünü alacaklar ile dengelemeye çalışırken bir taraftan da mektebin ekonomik sıkıntısını azaltmak adına çeşitli önlemler almaktaydı. Alınan en önemli tedbirlerden biri yıllık masrafları 370.000 kuruşu bulan üç yüz öğrenciden yüzü Tophane ve Bahriye sanayi alaylarına nakledilerek tasarrufa gidilmesiydi. Geriye kalan diğer öğrencilerin senelik giderleri toplamda 135.000 kuruşun ise 1887 yılı için nizamnameden karşılanması talep edildi. Aynı zamanda mektebin yenilenmesi ve diğer giderler için kullanılacak sermayeyi karşılayabilmek için piyango düzenlenmesi yerine, öncelik hazineden beş yüz altın ve her ay 100'er lira verilmesi uygun görülmüştür. Okulun nizamnamesinde gerekli değişiklikler için ise Süleyman Paşa'nın başkanlığında Erkan-ı Harbiye-i Umumiye İkinci Şubesi Müdürü Miriliva Hüsnü Paşa, Bahriye İnşaat Mühendisi Kaymakam Ömer Lütfi ve Bahriye Fabrikaları Mühendisi Kaymakam Ahmet Paşa'dan oluşan bir komisyonun tertip edilmesi kararına varılmıştır.⁸⁹

Sanayi Mektebi'nin Tanzimat Dönemi'ne ait gelir kaynakları incelendiği zaman çeşitli kaynakların varlığından bahsedilebilir. Bunlardan biri; farklı dönemlere ait olan piyangolardır. Bu sayede mektepte üretilen ürünlerin hem üretimi sağlanmakta hem de okul için gerekli gelir temini sağlanabilmekteydi. Lakin Ramazan ayında düzenlenen piyango çoğu zaman halk tarafından tepkiyle karşılanmaktaydı. Bunun sebebi ise piyango'nun bir çeşit kumar olarak algılanması ve dinimizce haram olması verilen tepkilerin şiddetini artırıyordu. Her ne kadar sağlanacak olan gelir ile hayırlı işler yapılacaksa da karşılaşılan bu tepkiye binaen piyangoların tertiplenmesine bilhassa bu ayda izin verilmiyordu.⁹⁰ Ancak Süleyman Paşa okul için piyangoların faydasını düşünerek bunun için her ay izin verilmesini istemiştir.

⁸⁷ Ruyet Efendi marangozluk sanatını Avrupa'da tahsil etmiş ve İstanbul'da marangozluğa dair en ziyade kullanılmakta olan şeylere malumatı kamile keşb eylemiş olduğu detaylı bilgi için bkz., BOA., İ.DH. 1015/80123, (13 R 1034/9 Ocak 1887).

⁸⁸ Alacağın 5.40.000 kuruşluk kısmını Borsa mahalli kira bedeli olan ve hazine tarafından senede 60.000 kuruş olarak ödenmesi kararlaştırılan ancak 9 seneden bu yana ödenemeyen meblağ oluşturulmaktaydı. Detaylı bilgi için bkz., BOA., MV. 16/77-1 (12 CA 1304/6 Şubat 1887).

⁸⁹ BOA., MV. 16/77-1,2, (12 CA 1304/6 Şubat 1887).

⁹⁰ BOA., DH.MKT. 1351/97, (19 N 1303/21 Haziran 1886).

Bunu padişaha arz etmek için bir görüşme tertiplemiştir. Görüşmeyi kabul eden padişah bu arzuyu kabul ederek 1887 Temmuz ayında onayı vermiştir.

TABLO 7

1890-91 Yılları Arası Mektep İçin Yapılan Harcamalar

İnşaat, Tamirat ve Diğer masraflar	MİKTAR (Kuruş)
Mektebin koğuş , fabrika ve diğer yerleri için alınan hava gazının yolları ve lambalarıyla saat ve diğer edevat bedeli	51.787
Mektepte yeniden ihtiyaç duyulan Terkos suyunun makinesi ve saat bedeli	4.122
Yeniden inşa ettirilen yemekhane ve tahta kanepeler ile diğer ihtiyaçların masrafı	21.115
Hastaneye ve yeniden yaptırılan havalandırma gideri	8.907
İhtiyaca binaen yaptırılan hastanenin inşaat masrafı	18.000
Hastaneye ilave edilen banyo masrafı	3.678
Yedi tane abdesthane ve diğer inşaat masrafları	6.088
Mektebin tüm iç dış boyası-inşaat giderleri	125.686
Mefruşat gideri	14.511
Elbise ve yatak masrafları	76.811
Mutfak araç gereçleri-saat- koğuşlara asılan fener giderleri	32.079
Avrupa'dan alınan ve hava gazıyla çalışan Tab Makinesi ve diğer makineler	153.665
Fabrikaya alınan kereste gibi hammadde giderleri	161.914
TOPLAM	678.363

Kaynak: BOA., İ.DH. 1250/97970-3, (9 Eylül 1307/21 Eylül 189.

1890 ve 1891 yılları arasında Sanayi Mektebi'nin giderleri daha da artmıştır. Yeni açılan bölümler, okula alınan makineler ve mektebe eklenen yeni binaların giderleri bütçeye yansıtılmıştır.

Tablo 8**Mekteb-i Sanayi'nin 1891 Yılı Bütçesi**

GELİRLER							
Gelir Cinsi		Miktar(Kuruş)		Gelir Cinsi		Miktarı(Kuruş)	
Borsa Hanı Geliri		634.296		Akçe Farkı		30.000	
Dükkan Kiraları		34.000		Baraka Kiraları		60.000	
Yeniçerihane Geliri		25.000		Borsa Mahalli Kirası		60.000	
TOPLAM				843.296			
Baraka Kiralarından Eksilen*						60.000	
Toplam						783.296	
Borsa Mahallinden Eksilen**						60.000	
Genel Toplam						723.296	
*Aylık ihtiyaçlar için kuruluşundan bu yana varidat-ı esasiye olarak tahsis edilen baraka kiracıları,barakalar 1890 yılında Şehremanetince kaldırıldığından gelir olmaktan çıkmıştır.							
**Borsa Mahalli kira geliri 1887 yılından beri maliye hazinesinden alınmamaktadır.							
GİDERLER							
Gider Cinsi		Gider Cinsi		Gider Cinsi			
Maaşlar	Miktar	Hademe Elbiseleri	5.380	Yakacak	Miktar		
Müdür	36.000	Toplam	110.605	Odun Kömür	14.458		
Hesap M.	59.760	Gıda	Miktarı	Hava Gazı ve Sulu Gaz	20.152		
Dahili M.	34.200	Ekmek	87.966	Terkos Suyu Sarfıyatı	3.000		
İmam/Hocalar	24.180	Pirinç	34.391	Tamirat ve Muhtelif Masraflar	60.376		
Sıhhiye M.	17.040	Yağ	36.391	Toplam	97.986		
Muhtelif M.	21.840	Et	41.175	Bina Alet Edevat Tamirati	Miktar		
Ustalar	114.600	K.Fasulye	15.894	Bina Tamiri	50.000		

Hizmetliler	31.200	Tuz Soğan	3.619	Alet ve Edevat Tamiri	50.000
TOPLAM	338.820	Sabun	5.148	Toplam	100.000
Elbiseler	Miktar	Şeker	19.858	-	-
Talebe E.	105.225	Toplam	244.579	-	-
TOPLAM			891.990		
Yıllık Toplam Gelir		723.296	Yıllık Toplam Gelir		891.990
Açık			168.964		

Kaynak: BOA., İ.DH. 1250/97970-2, (19 Eylül 1307/1 Ekim 1891).

1890-1891 yılları içerisinde mektep için ciddi meblağlarda harcamalara gidilmiştir. Vilayetlerde kurulan barakaların kaldırılmasıyla üretimde azalma meydana gelmiştir. Bu durum mektebin gelir-gider tablosuna yansıtılmıştır. 1890 yılında Şehremaneti tarafından barakalar kaldırıldığı için, barakalar mektep için gelir olmaktan çıkmıştır. Açılan yeni meslek branşları için araç gereçler alınmıştır. Mektep içi yapılan hastane yemekhane abdesthane ve diğer inşaat giderleri mektep bütçesini sarsmıştır.

2.3 MEKTEPLERDE YABANCI UZMANLARIN ETKİLERİ

Ülkenin içerisinde bulunduğu ağır şartlara rağmen Sanayi Mektebi üzerinde durulmuştur. Kurumun devamlılığı adına her türlü önlemler alınmıştır. Mektepten sanayi özelinde modernleşme adına beklentiler yüksektir. Okulun olası yaşayacağı olumsuzluk genel itibariyle ciddi bir rahatsızlık oluşturacaktır.⁹¹ Bundan mütevellit Ebuzziya Tevfik Bey'in müdürlüğü esnasında okulun idari ve teknolojik açıdan çağdaşlaşmasını sağlayabilecek yabancı bir fen muavini (teknik müdür yardımcısı) için Fransa elçiliği nezdinde girişimde bulunulmuştur. Fransa'da istenilen vasıflara sahip bir uzman araştırılmaya başlanılmıştır.⁹²

Yapılan araştırmalar neticesinde Paris'te bulunan ve Fransa bahriyesinde makineci olarak hizmetini tamamlamış olan Mösyö Servier isimli bir mühendisin söz konusu görev için uygun olduğu belirlenmiştir.⁹³ Sanayi Mekteb-i için yapılan teklifi kabul eden Mösyö Servier, aylık 450 frank maaş ve yılda 1.500 frank ev kirası tahsisıyla fen muavini olarak 1892 yılında

⁹¹ Yıldırım, s.79.

⁹² Yıldırım, s.79.

⁹³ Mösyö Aluda Servier Fransa'da Aix şehrinde bulunan sanayi mektebinden mezun olmuş ve bir süre İngiltere'de çalışmıştır. Ayrıca Mısır Sanayi Mektebi'nin kurucusu ve müdürü olan amcası Mösyö Gino'nun refakatinde de bulunan Servier otuz yaşlarında bir mühendis idi. Detaylı bilgi için bkz., BOA.,Y.PRK.BŞK. 24/62, (7 Kanun-ı Evvel 1307/19 Aralık 1891).

göreve başlamıştır.⁹⁴ Göreve başlayan Servier kısa bir süre sonra mektebin içerisinde bulunduğu durumu değerlendirmek amacıyla derhal bir rapor hazırlamıştır.⁹⁵

Sanayi Mektebi, bazı çocukların yeme içme barınma gibi yaşamı idame edebilmek amacıyla kurulan hayır kurumu olarak ifade edilmiştir. Lakin Servier'e göre memlekete faydalı olmalarını sağlayabilecek her türlü imkan ve şartlardan, ilgi ve alakadan mahrumdular. Mevcut olan okul programına göre mektebin eğitim süresi bir yılı hazırlık olmak üzere toplam beş yılı kapsamaktaydı. Okula kabul edilenler arasında yaş sınırlaması olmadığı için yılın her hangi bir döneminde başvuran öğrenci okula kabul edilmekteydi. Bu talebeler genellikle ilköğretimden mahrum terk edilmiş veya kimsesiz çocuklardan oluşmaktaydı. Mevcut şartlarda toplam öğrenci kapasitesi üç yüz otuz üç kişi olarak görünmesine rağmen iki yüz doksani mektepte bulunmamaktaydı. Diğer kırk üç talebe hasta veya mezun olarak memleketlerine gönderilmişti. Geriye kalan iki yüz kırk üç öğrenci atölyelere dağıtılarak mesleki eğitim alıyorlardı. Yaşları altı ile on bir arasında değişen kırk talebe ise hiçbir iş için istihdam edilmemekteydi.⁹⁶

Sanayi mektebinde çeşitli sanat erbabına ait meslekler vardı. Öğrencilerden yirmi altısı tornacı-makineci, yedisi dökümcü, on yedisi demirci yirmi beşi marangoz atölyesinde yirmi beşi sandalyeci yirmi altısı doğramacı on beşi tenekeci yirmi ikisi mürettip veyahut basmacı on altısı terzi atölyesi ve otuz dördü kunduracı atölyesinde bulunmaktaydı.⁹⁷ Bu mesleklerde eğitim gören talebeler isteğe göre her hangi bir sanat dalına geçebiliyordu. Tüm bunlara rağmen tezgâhlarda yeterli miktarda gözetmen bulunmadığından yeterli özverili çalışma sergilenemiyordu. Bununla birlikte kullanılan alet ve edevatlar hem eksikti, hem de mevcut olanlar verim alınamayacak kadar kötü durumdaydı. Ayrıca mektebe, çalışır durumda yeni alınmış on altı beygir gücünde toplam dört tane makine ve altı beygir gücünde atıl olarak bekletilen herhangi bir işlevi olmayan bir buhar makinesi bulunmaktaydı. Ancak bu makine ihtiyaçtan fazla kuvvete sahip olduğundan ve ciddi bir masraf gerektirdiğinden atıl olarak

⁹⁴ Bu dönemde mektebin ve bağlı bulunduğu Ticaret ve Nafi'a Nezareti'nin bütçesinde yeterli ödenek bulunmadığından Servier'in maaşı ile hane kirasının ve hatta maliye hazinesince düzenlenmesi gereken 1.000 frank tutarında ki harcamanın ödenmesi konusu biraz sıkıntılı olmuştur. Detayı bilhi için bkz., BOA., İ.DH. 127/99960 (Gurre-i N 1309/30 Mart 1892);BOA., İ.HUS.1/1310 (15 M 1310/9 Ağustos 1892).

⁹⁵ Hazırlanan bu rapor Ebuzziya Tevfik Bey'in de görüş ve önerileriyle birlikte basılı materyal haline getirilmiş ve 1892 senesinde Sultan Abdülhamid'e arz edilmek amacıyla Mabeyn-i Hümayun başkatipliğine takdim edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz., BOA., Y.MTV. 64/10 (16 Haziran 1308/28 Haziran 1892). Rapor için Bkz. Fen Muvaini Mösyö Servier'in Mekteb-i Sanayi'nin ıslahı için kaleme aldığı Islah ve Tanzim Hakkında Kaleme Aldığı Layihadır.BOA., Y.PRK.MF., 1/48-3 (BOA kataloğuna göre belgenin tarihi 29 Z 1303/28 Eylül 1886'dır.Ancak Mösyö Servier 1892 yılında göreve başlamıştır.Buna göre katalogda yer alan tarihte hata vardır.)

⁹⁶ Yıldırım, s.80.

⁹⁷ Yıldırım, s.80.

bekletilmektedir. Yani Mösyö Servier'e göre Sanayi Mektebi'nde verilen eğitim oldukça ilkel ve kalite düzeyi gayet düşüktü.⁹⁸

Öğretim kadrosuna gelince; Sanayi Mektebi'nde yedi hoca çalışmaktaydı. Mektebin hocalarından ikisi Türkçe ve Elifba bunun dışında birer Sarf, İmla, Hesap, Makine ve Arapça hocası görev yapmaktaydı. Çok çeşitli branş hocası olmasına rağmen talebelere Türkçe harici ders verilmemekteydi.⁹⁹

Genel itibarıyla İstanbul Sanayi Mektebi'ni özetlersek sanayi mektebinden daha çok yetim ve öksüz kalmış kimsesiz çocukların hayatlarını sürdürebileceği bir yer yani hayır kurumu vazifesi görmekteydi. Okuldaki talebeler memlekete faydalı olacak bir ilim ve eğitimden yoksun bırakılmaktaydılar. Bu durumu izah edebilecek üç temel problem söz konusu idi. Bunlardan en temel problem olarak gözüken kuşkusuz Sanayi Mektebi'nde ki çok sayıda var olan sanat kollarıydı. Servier'e göre Matbaacılık, Terzilik ve Kunduracılık gibi sanat erbaplarının eğitim mektebin müfredatına tabi edilmemeliydi. Bu mektep için ciddi bir zaman kaybı olarak görülmekteydi. Ancak bu mesleklere talebi olan öğrencilerin esnafın yanına çırak olarak verilerek bu mesleği öğrenebilme imkanı verilebilirdi. İkinci sıkıntı ise mektepte sabit bir bütçenin olmamasıyla birlikte bütçenin mektep giderlerini karşılayamamasıydı. Üçüncü problem ise mektebin müfredatındaki yetersizlikti zira teorik ve pratikte verilen derslerin içeriği yetersiz kalmaktaydı.

Mösyö Servier'e göre Sanayi Mektebi'nin nihai amacı sanayinin tüm bölümlerinde öğrenci için tüm bilgileri vererek devlete yetenekli ve donanımlı eleman yetiştirmek olarak tanımlanmaktadır. Bu amacın gerçekleşmesi için de bir takım şartlar teklif edilmişti. Buna göre okul müfredatında yer alan çoğu sanat kolu yönetmelikten kaldırılacak sanayi ve makine ile alakalı meslek harici sanat dalı için atölye açılmayacaktı. Aynı zamanda okulun maddi imkanlarını zorlayan bütçeye mektebin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde sabit bir bütçe oluşturulacak böylece mektebin düzenli bir bütçesi olacaktı. Mektepte verilen uygulamalı ve teorik derslerin nizamnamesi tekrardan gözden geçirilerek daha iyi ve daha nitelikli talebe yetiştirilecekti. Hazırlanacak olan bu nizamnameyi öğrencilere uygulayacak uygun hocalarda tayin edilecektir. Ayrıca mektep içi uygulamalı derslerden başarı sağlayabilmek adına kullanılacak makine alet ve edevatların tedariki sağlanacaktır. Mösyö Servier'in ön görmüş olduğu programa göre sanayi mektebinin eğitim süresi ilk iki yıl hazırlık olmak üzere toplam beş yıl olmalıydı. Aynı zamanda mektepte verilecek olan eğitimin teorik kısmında Türkçe,

⁹⁸ Yıldırım, s.80.

⁹⁹ Yıldırım, s.81.

Yabancı Dil eğitimi, Hüsn-i Hat, Coğrafya, Nakış, Makine, Hesap, Kimya, Topoğrafya, Usul-i Defteri dersleri bulunacaktı. Mesleki eğitim içinse Dökümcülük, Modelcilik, Tornacılık, Marangozluk ve Terkib-i Makine alanlarına mahsus olacaktı. Bir diğer mevzu ise öğrenci kapasitesi üç yüz kişi ile sınırlandırılacak öğrencilerin masrafı ya devlet tarafından karşılanacak ya da uygun bir ücret talep edilecekti .¹⁰⁰

Mösyö Servier mektep adına yapmış olduğu bu tespitleri bir rapor haline getirmiştir. Raporunun tercümesi Ebbuzziya Tefvik Bey tarafından yapılmıştır. Ekonomik tedbirlerde göz önünde bulundurularak rapor Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilmiştir. Tefvik Bey'in mektep hakkındaki görüşleri kısmen de olsa Servier ile hem fikirdir.¹⁰¹ Tefvik Bey'e göre de mektebin mevcut durumu açılış gayesinden oldukça uzaktadır. Ayrıca Tefvik Bey'e göre bu zamana kadar mektep için yapılmış olan masraflardan istenilen verim alınamamıştır. İstanbul Sanayi Mektebi Avrupa'da ki emsallerinin konumu çerçevesinde iyileştirilmedikçe bundan sonra yapılacak harcamalar da boşa gidecektir.¹⁰²

Fransa'da meslek ve teknik eğitimin ortaya çıkışı ve gelişimi ülkenin içersinde bulunmuş olduğu ekonomik duruma göre şekil almıştır. 18. yüzyılda İngiliz ekonomisine baktığımız zaman ekonomide bir hareketlilik söz konusudur. Bu dönemde İngiltere tarıma dayalı ekonomiden vazgeçerek makineli sanayiye doğru bir gelişme yaşamıştır. Ancak Fransa bu dönemde ekonomisi sabit bir durumdaydı. Fransa'da Merkantilizm etkindi. Devlet, sınai üretimi planlı ve devamlı olarak özendirmektedir. Buradaki amaç, diğer ülkelere yapılacak olan satışları artırmaktır. 1789 yılından 1815 yılına kadar Fransa'nın yıllık milli geliri 6,100 milyon franktan, ancak 8,290 milyon franka yükselebilmektedir. 1825 ile 1860 yılları arasında daha belirgin bir ekonomik büyüme kaydedilmiştir. Gelirler üç katı kadar artmıştır. 1898 yılına gelindiğinde ise 1789 yılında var olan değerlerin beş katına ulaşılmıştır. 1789 yılında üretimin %49,2'si tarıma 18,2'si ise sanayiye dayalıydı. 1859 yılında tarım %45, sanayi %29 ve 1898 yılında tarım %37, sanayi %33 oranında ekonomiye katkı sağladı.¹⁰³

¹⁰⁰ Yıldırım, s.81.

¹⁰¹ Yıldırım, s.83.

¹⁰² Ebbuzziya Tefvik Bey bilhassa Fransa'da ki Sanayi Mektebi ile İstanbul Sanayi Mektebi'ni ekonomik açıdan karşılaştırarak aradaki farka dikkat çekmekteydi. Buna göre Fransa'da bulunan üç sanayi mektebinde iki yüz elliser öğrenci bulunmaktaydı. Asker çocukları hariç öğrencilerin her birinden belirli miktarda ücret alınmaktaydı. Buna ek olarak devlet de yine her mektebe yılda 400.000 frank ödenek tahsis etmişti. İstanbul Sanayi Mektebi'nin yıllık bütçesi ise Fransa'da ki emsallerine nispetle üç kat daha düşüktü. Mekteb-i Sanayi-i Şahane'nin Suret-i Islahı Hakkında Mutala'at-ı Kasıranemdir. Detaylı bilgi için bkz., BOA.,Y.PRK.MF., 1/48-2.

¹⁰³ N.J.Graves, *Technical Education in France in The Nineteenth Century:I", Journal of Vocatioanal Education Training*, London, 1964, s.149.

Sanayi Devrimi ile birlikte 18. ve 19. yüzyılda yeni icatların etkisi üretime yansımıştır. Buhar gücüyle çalışan makinelerin, makineleşmiş endüstrinin oluşmasına sebep olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler Avrupa'da sermaye birikiminin artmasına neden olmuştur. Fransa'da 1830 ve 1860 yılları arasındaki sanayi alanındaki gelişmeler bilhassa pamuk sanayi, demir ve demir yolları sanayi ile birlikte bankacılık faaliyetlerin gelişmesi Fransız ekonomisini canlanmasına sebep olmuştur. Buharlı makinelerin gelişmesiyle elektrikli makinelerin icadı, motorlu araçlar, çimento ve kimyasal ürünler 1892-1909 yılları arasında ekonomiyi etkileyen faktörlerdir. Yeni sanayi alanlarının gelişmesi ve üretim tekniklerinin ortaya çıkması ise teknik eğitimin gelişmesi ve büyümesine yön vermiştir. 1830'lu yıllara kadar tekstil endüstrisinde makine kullanılmamaktaydı. 1857 yılından itibaren sanayi alanında buharlı makine kullanılmaya başlanılmıştır. Böylelikle yaygınlaşmaya da başlamıştır. 19.yüzyılın sonlarına doğru makinelerin hepsi elektrikliye dönüşmüştür.

Demir üretimi 1827 yılından 1847 yılına kadar 100.000 tondan 591.000 tona çıkmıştır. 1860 yılı itibariyle kömür enerjisi kullanılarak çelik üretimine de geçilmiştir. Özellikle 19.yüzyılın sonlarına doğru demir teknisyenliği önem kazanmıştır. Bu dönemde, yani 1839 yılında Fransa'da 572 kilometre demir yolu bulunmaktaydı. 1840 yılından sonra ise demir yolu yapımı hız kazanmış 1850-1870 yıllara gelindiğinde ülkenin demir yolu ağı neredeyse tamamlanmıştı. Bu süreçte demir yolu yapımında çok fazla mühendis ve işçi çalıştırılmıştır.¹⁰⁴

Yaşanan bu yeniliklerle beraber eğitim adına yapılan çeşitli düzenlemeler olsa da bu reformlar ekonomik gelişme ile paralel değildir. 19. yüzyılda teknik eleman ihtiyaçlarını "Ecole Des Ponts Et Chaussees, Ecole Des Mines, The Academie Royale d'architecture ve The Ecole Royale Militaire başta olmak üzere diğer askeri okullar karşılamaktaydı. Orta derecede mesleki eğitimin doğuşu Napolyon'un Ecole D'arts Et Metiers'i inşa ettirmesiyle başlamıştır.¹⁰⁵

Açılan bu okulların eğitim öğretim yılı toplamda üç yılı kapsamaktaydı. Okulda eğitim göreceğ öğrencilerin toplam kontenjanı üç yüzü geçmemekteydi. Öğrenci sayısındaki bu kontenjan hem okula yapılan başvurulardaki elemeyi sağlıyor hem de verilecek olan eğitimin kaliteli olmasının teminatını oluşturmaktaydı. İşçi statüsünde öğrenciyi mezun etmelerine rağmen talebelerin almış oldukları bilgi ve beceriler onları daha üst bir statüye taşıyabilecek

¹⁰⁴ Graves, s.150.

¹⁰⁵ Graves, s. 151-152.

nitelikteydi. Açılan bu okulların idareleri 1920 yılına kadar Ticaret Bakanlığı'na bağlıydı.¹⁰⁶ Her şeye rağmen açılan ilk ve orta seviyede ki mektepler ekonomi ile koordineli değildir. Bölgenin sosyal yapısından mütevellit verilen eğitim çıraklıktan öteye gidememiştir. Ekonomik durumu orta ve üst seviyede olan aileler verilen teknik eğitimin işçi sınıfına hitap ettiğini bu yüzden verilen bu eğitime sıcak bakmadıklarını belirtmişlerdir. Böylelikle ekonomi alanında büyük bir gelişme gösteren Fransa aynı başarıyı eğitimde yakalayamamıştır.¹⁰⁷

Fransa'da sivil teknik eğitim kısmi olarak ilerleme kaydederken Osmanlı Devleti'nde ekonomik sosyo-kültürel ve daha birçok nedenden dolayı önemi kavramış olsa da bu konuda ki fiili girişimler sürekli ertelenmiştir. Bununla birlikte teknik eğitim gelişmesinde burada olduğu gibi ıslahhaneler ön ayak olmuştur. İstanbul Sanayi Mektebi'nin dönüşümüne Fransa'da ki okullar örnek olmuştur. İstanbul Sanayi Mektebi'nin yeniden düzenlenmesi ve daha iyi bir verim alınması için Servier'den yardım istenilmiştir. Servier Mektep'in tekrar düzenlenmesi gerekliliği üzerinde çok durmuştur. Bundan mütevellit Fransa mektepleri örnek alınarak tekrar bir yönetmelik oluşturulmuştur. Bu dönemde mektepler emsalleri olan Fransa okullarının müfredatlarını kendi programlarına uyarlamış ayrıca tayin olunan Fransız uzmanlar da aynı bu şekilde devam ederek okulun devamlılığını sağlayarak Fransa mektepleri ile emsal tutmak istemiştir.¹⁰⁸

Aralık 1892 yılında göreve başlayan Servier Sanayi Mektebi'ni Fransa da bulunan okullar ile eş düzeyde tutabilmek adına çalışmalarına başlamıştır. Fransa mektepleri ile yapılan istişare ile Servier'in düzenlemiş olduğu rapor doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak bir an evvel harekete geçilmiştir. Lakin bu programı okulun tüm çocuklarına uygulamaktan kaçınmıştır. Programı uygulamak için pilot sınıf oluşturmuştur. Sınavla otuz öğrenci seçerek bir fen sınıfı oluşturulmuş ve program bu sınıfta yürürlüğe girmiştir. Amaç her yıl otuz öğrenci yetiştirmek suretiyle yavaş yavaş sistemi oluşturmaktır. İlk iki yılda istenilen başarı elde edilmiş yöneticilerin gözünden bu husus kaçmamıştır. Bu gelişmenin devamlılığını sağlayabilmek adına Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti tarafından harekete geçilmiştir.¹⁰⁹

15 Mayıs 1894 yılında bir yıllık olarak imzalanan sözleşme yenilenmiş böylelikle 15 Mayıs 1895 tarihi itibariyle üç yıl olarak uzatılmıştır.¹¹⁰ Mösyö Servier 1892 yılından itibaren

¹⁰⁶ N.J. Graves, *Technical Education in France in the Nineteenth Century:II*, Journal of Vocational Education Training, London, 1964, s.163.

¹⁰⁷ Graves, *Technical Education in France II*, s.174.

¹⁰⁸ Yıldırım, s.98.

¹⁰⁹ BOA., İ.OM. 2/1312 Z-2/1 (5 Z 1312/30 Mayıs 1895)

¹¹⁰ BOA., İ.OM.2/1312 Z-2 (18 Z 1312/12 Haziran 1895)

yaklaşık altı yıl boyunca Sanayi Mektebi'nde fen müdür muavinliği görevini yapmıştır. Servier'in sanayi mektebinde bulunduğu yıllarda mektep mevcut durumundan daha iyi bir konuma gelmiştir. Ancak Servier yapmış olduğu sözleşmenin bitimini beklemeden işinden istifa etmiştir. Sebep olarak da ailesinin buldukları ortama ayak uyduramamasını gerekçe göstermiştir. Böylelikle Servier işinden ayrılmış Paris'e geri dönmüştür.¹¹¹

Orman, Ma'adin ve Ziraat Nezareti, başarının devamlılığı için fen muavinliğini önemsemekteydi. Bu yüzden Servier'in yerini dolduracak başka bir uzman derhal Fransa'dan getirilmeliydi. Uzun bir süre fen muavinliğine getirilen uzmanlar sürekli bazı sebeplerden dolayı değişmek durumunda kalıyordu. Bu durum mektebe elbette zarar vermekteydi. Lakin fen muavinliğinin boş kalmasından çok daha iyi olduğu bilinmekteydi. İstanbul Sanayi Mektebi'ne, en son olarak Bursa Sanayi Mektebi'nin fen muavini Mösyö Agara getirilmiştir. Agara'nın görevi 19 Ocak 1909'da İstanbul Sanayi Mektebi'nde başlamıştır.¹¹²

2.4. OKULDA EĞİTİM GÖREN ÖĞRENCİLER

Sanayi Mektebi'ne talebe kabulü için Tanzimat Dönemi'nden sonra da 1868 nizamnamesinin ilgili maddeleri geçerli olmuştur. Ancak ülkenin içinde bulunduğu ekonomik siyasi ve sosyal problemlerden ötürü mektebe, nizamnameye göre öğrenci almak ilk etapta pek mümkün gözükmemekteydi.¹¹³

1876 yılında beş yüz yirmi iki öğrencisi olan mektep 1877 yılına gelince iki yüz altmışaltıya kadar gerilemiştir.¹¹⁴ Mektebin genel öğrenci profilini Tanzimat Dönemi'nde olduğu gibi yine kimsesiz çocuklar oluşturmaktaydı. Bu dönemde bilhassa İstanbul bölgesinde, kimsesiz sokaklarda bulunan avare çocuklar ile muhacir çocuklar, sokaklardan toplanarak kısa bir süre içerisinde belli bir hazırlık programına tabi tutulmaktaydı. Akabinde Tophane ve Sanayi Mektebi'ne teslim edilerek topluma geri kazandırılmaları sağlanıyordu. Sanayi Mektebi'nin geliri bu dönemde oldukça azdı. Buna rağmen İslahhane'lerden mekteplere ciddi bir talep vardı. 1878 yılında yalnızca Rusçuk İslahhanesi'nden Sanayi Mektebi'ne gelen öğrenci sayısı altmış beşti. Bundan mütevellit alınan bir karar ile Bosna harici mektebe öğrenci alımı durdurulacaktı. Aksi durumda mektebin hem bu denli yüksek talebi karşılayacak bir geliri yoktu hem de mektep içinde eğitim verecek hocaların az olması İslahhane'lerden gelen talebi karşılayamazdı. Elbette gelen öğrencileri eğitecek hoca kadrosu vardı. Ancak okulun

¹¹¹ BOA., İ.O.M., 5/1316 S- 7/2 (3 M 1316/24 Mayıs 1898).

¹¹² BOA., İ.O.M., 13/1327 M-1/2 (Gurre-i M 1327/23 Ocak 1909).

¹¹³ Yıldırım, s.102.

¹¹⁴ Devlet Salnamesi, def'a 32, H.1294 (1877) , S.398;Devlet Salnamesi, def'a 33, H.1295 (1878), s.356.

amaçlarına göre az talebe mezun ederek istenilen başarıya ulaşmaktı. Okulun amaçlarından biride mezun edilen öğrencilere gerekli sermaye yardımı yapılarak kendilerine sanatlarını icra edebilecek bir dükkan açmaktı.¹¹⁵ Bu dönemde yaşanan savaşlardan dolayı askeri ihtiyaçlara yönelik üretim yapılan mekteplerde iki yüz doksan öğrenci bulunmaktaydı.¹¹⁶

Tablo 9

1878 Yılında Sanayi Mektebi'nin Öğrenci Mevcudu

	I.Sınıf	II.Sınıf	III.Sınıf	IV.Sınıf	V.Sınıf	VI.Sınıf	VII.Sınıf
İslam	66	34	17	9	5	140	271
Rum	2	1	1	2	0	5	11
Ermeni	1	1	0	2	1	3	8
Toplam	69	36	18	13	6	148	290

Kaynak: Yıldırım, a.g.e. , s. 103

1868 nizamnamesinin 17. maddesine göre Sanayi Mektebi'ne alınacak olan talebelerden ekonomik durumu iyi olanlardan yıllık 500 kuruş alınması talep edilmiştir. Ancak 1881 yılında üç yüz talebesi bulunan mektebe bu tarihe kadar ne ücretle öğrenci kaydı yapılmış ne de böyle bir taleple gelinilmiştir. 1881 yılında birkaç talebe velisi ücretle kayıt yaptıрма teşebbüsünde bulunmuştur. Bunun üzerine mevcut nizamnamenin ilgili maddesi tekrar düzenlenmiştir. Dahili şubeye kayıt yaptıracak olan on üç yaşın altında bulunan ve ebeveynleri veya akrabaları hayatta olan talebelerden yıllık 12 lira, harici şubeye kayıt yaptıracaklar için ise 6 lira alınmasına karar verilmiştir.¹¹⁷ Gerçekleşen bu düzenleme ile mektebe alınacak kontenjan üstü öğrenci okul, için çok fazla masrafa sebep olmaktadır.

Ancak tüm bu düzenlemelere rağmen yine de mektep kapasitesinin üzerinde öğrenci okula alınmıştır. Bilhassa İstanbul sokaklarında avare dolaşan kimsesiz çocuklar mektebe kayıt edilmiştir. 1892 yılına kadar etfal-i ziküra, yani erkek çocuklara mahsus Sanayi Mektebi'nde toplam öğrenci sayısı üç yüzün altına düşmemiştir. Ayrıca bazı yıllarda oluşan talep

¹¹⁵ Abdulkadir nam yetim çocuk bi-kes ve bi-vaye kaldığından Mekteb-i Sanayi'ye kayd ve kabulü detaylı bilgi için bkz., BOA., MF.MKT. 50/87 (24 B 1294/4 Ağustos 1877). Lofça muhacirlerinden olup valide ve pederi merhum olmağla yetim kalan Ali'nin şifahen ifade olduğu üzere Mekteb-i Sanayi'ye kayd ve kabulü detaylı bilgi için bkz., BOA.,DH.MKT. 1321/31 (26 N 1294/4 Ekim 1877). Bosna harici şakirt alınmayacağına dair bkz., BOA., MF. MKT. 53/103 (17 S1295/20 Şubat 1878)

¹¹⁶ BOA., Y.PRK.MF. 1/6 -1/4 (29 Z 1295/24 Aralık 1878).

¹¹⁷ Mekteb-i Sanayi nizamnamesinin on yedinci maddesi; Madde-i sabıkada beyan olunan şeraitin haricinde olarak peder ve mader ve akrabası olan ve on üç yaşından aşağı bulunan bir çocuğun şube-i dahiliyeye konulması talep olunur ise orada bulunacağı müddetin beher sene ibtidasında on iki lira ve harici şubesine dahil idülür ise kezalik her sene ibtidasında yalnız altı lira alınub kabul olunacak ve ücretle harici olarak alınacak talebenin elbisesi ve sabah tamı mektepten verilecektir. Bunlardan hasıl olan akçe Mekteb-i Sanayi'ye varidat kayd olunup nazır ve müdirlerin mühürüyle ilm-ü haber verilecektir. Bkz., BOA., ŞD.DH. 1175/15 (6 L 1298/1 Eylül 1881). BOA., İ.ŞD. 56/31172 (3 Z 1298/27 Ekim 1881)

doğrultusunda bu sayı dört yüzü bile aştığı kayıt edilmiştir.¹¹⁸ Bu dönemlerde küçük yaşlardaki çocukların mektebe alımı emir ve özel iltimasla gerçekleşmiştir. Bu öğrenciler eğitim öğretim yılının her hangi bir döneminde mektebe alınabilmekteydi. Elbette bu durum mektebe zarar veriyordu özellikle nizamnameye göre okul amacından sapmaktaydı. Böylelikle mektep bir nevi yetimhane işlevi görmekteydi.¹¹⁹

Servier'in oluşturmuş olduğu plana göre yapılan öğrenci kabulünde değişikliğe gidilmesi gerekmektedir. Özellikle altı-yedi yaşında olan kimsesiz ve daha önce hiç eğitim görmemiş talebeler öncelikli olmasına rağmen artık on üç yaşın altı ve on beş yaş üstü talebe mektebe kayıt yaptıramayacaktı. Ayrıca okula talebe kayıtları yıl içerisinde gelişi güzel değil dönem başında yapılacaktı.¹²⁰ Servier'in yapmış olduğu teklife binaen artık öğrenci kontenjanı üç yüzün üzerine geçmemesine gayret gösterilmiştir. Alınan tüm bu kararlar ilk etapta tamamıyla uygulanamamıştır. Bilhassa küçük yaşta çocukların mektebe alınmaması kararı pek uygulamaya geçirilememiştir. Ancak küçük çocuklar için yapılan başvurular mümkün mertebe reddedilmeye çalışılmıştır. Yine bu yıllarda 1894 senesinde yaşanan doğal afet (deprem) sonucu binada meydana gelen hasardan mütevellit başvurularda azalma meydana gelmiştir. Böylelikle mektebin kontenjanında ciddi bir artış söz konusu olmamıştır.¹²¹

Daha önceden olduğu gibi mektebe gayri resmi bir şekilde öğrenci alımı yapılmadı.¹²² Bir yıl içerisinde toplam on beş-on dört öğrenci mezun verildi. Aynı zamanda mektep içi kontenjan da iki yüz on civarında tutuldu.¹²³ 1909 senesinde ilan edilen İstanbul Sanayi Mektebi nizamnamesi de öğrenci kontenjanını iki yüz yatılı olmak üzere yine üç yüz ile sınırlandırmıştı.¹²⁴

Tanzimat Dönemi'nin sonlarına doğru yaklaştıkça Sanayi Mektebi'nin teorik kısmına ait ders müfredatı tam anlamıyla oluşmuştur. Ders müfredatında yer alan birinci sınıf dersleri; “*Rik'a İmla, Medhal-i Kavaid-i Rik'a Hattı, Kıraat-ı Türkiyye ve Hesabdan A'mal-i Erba'a (dört işlem)*” olarak planlanmıştır. İkinci sınıf dersleri; “*Rik'a ve İmla, Kavaid-i Osmani, Hesabdan Kesr-i Adi ve A'sari (bayağı ve odalık kesir), Eşgal-i Hendese ve Coğrafya*”

¹¹⁸ Yıldırım, s.104.

¹¹⁹ Yıldırım, s.103-104.

¹²⁰ BOA., BEO. 347/26010 (7 B 1311/14 Ocak 1894); BOA., BEO. 390/29242 (18 L 1311/24 Nisan 1894).

¹²¹ BOA., BEO.308 /23087 (26 R 1311/2 Şubat 1894); BOA., BEO.758/56810 (15 L 1313/30 Mart 1896)

¹²² İsnistani durum olarak her sene Keldani Cemaati'ne mensup yaklaşık 6 çocuk patriğin girişimiyle mektebe kaydedilmekteydi. Her sene olduğu gibi bu sene dahi Keldani Cemati'ne mensup 12 çocuktan 6'sını Mekteb-i Sultani'ye ve altısının Mekteb-i Sanayi'e kayd ve kabulleri Kaldani Patriği Efendi Hazreti tarafından arz ve istida olunması bkz., BOA ., BEO.1865/139868 (5 RA 1320/12 Haziran 1902).

¹²³ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H.1319 (1901), s.250; H.1321 (1903), s.246;BOA.ŞD.2749/52-1, s.1(11 B 1323/11 Eylül 1905).

¹²⁴ Bu yıl lağvedilen Enderun Mektebi'nden de ok sekiz öğrenci kimsesiz olmaları nedeniyle yatılı olarak Sanayi Mektebi'ne kaydedildi. BOA., MV. 131/48, (23 Ş 1327/9 Eylül 1909).

dersleriydi. Üçüncü sınıfta; “*Rik’a İmla, Kavaid-i Osmaniyye, Tekmil Hesap ve Hendese*. Dördüncü sınıfta; “*Arabi, Farisi, Hikmet-i Tabi’iyye, Kimya-yı Gayr-i Uzvi (inorganik kimya), Cebr-i Adi ve Usul-i Defteri*” derslerinin verilmesi öngörülmüştür. Beşinci sınıfta ise öğrenciler “*Arabi, Farisi ,Hikmet-i Tabi’iyye, Kimya-yı Uzvi (organik kimya, Fen-i Makine ve Resim*” derslerini görmekteydiler. Ayrıca hazırlık mahiyetinde “*Elifba-yı Osmanı ve Kıraat’ı Türkiyye*” derslerinin işlendiği bir de ilahiyat sınıfı açılmıştır.¹²⁵

Bu dönemde talebelerin yirmi altısı Kundurahane’de, on dördü Egehane’de, onu Litoğrafhane’de, sekizi Hurufathane’de, üçü Modelhane’de, otuzu Demirhane’de, yedisi Sarraçhane’de, sekizi Basmahane’de, beşi Dökümhane’de, kırk dokuzu Marangozhane’de, sekizi Mücellidhane’de, ikisi Desterehane’de, onu Demirhane’de, üçü Ahşap Tornahane’de ve on beşi Mürettibhane’de mesleki eğitim almaktaydı. Diğer doksan sekiz talebe ise her hangi bir sanat erbabına henüz yönelememişti.¹²⁶ Henüz eğitim sistemi tam anlamıyla oturmamıştır. Derslerin teorik kısmı için gerekli olan araç gereç ve kitaplar olmadığı için mesleki eğitimi, usta hocalar uygulamalı olarak vermekteydi.

Sanayi Mektebi’nin açılış amacında öğrenciler sayesinde esnafın iş kalitesini yükseltmek olduğu için mevcut eğitim öğretim müfredatı da buna göre şekillenmiştir. Mektebin gelir kalemleri arasında üretim çok büyük bir paya sahipti. Bu yüzden özellikle üretim sağlayıp gelir getirecek olan sanat erbapları daha fazla tercih edilmekteydi. Öyle ki tezgahların mültezimlere verildiği yıllarda mektep tam bir imalathaneye dönüşmüştü.¹²⁷

Tablo 10

1878 Yılı Sonlarında Sanayi Mektebi’nin Eğitim-Öğretim Programı

OKUTULAN DERSLER		
Elifba-yı Osmanı	Kıraat-ı Türkâ	Sarf-ı Osmanı
Kavâid-i Osmanı	Rika Hattı	İmla
Hesap (dört işlem)	Muhtasar İlm-i Hendese	İlm-i Hendese Fenn-i Makine
Makine Eşkalinin Usul-i	Muhtasar Arabi ve Farisi	Hikmet-i Tabiciye
Kimya	Usul-i Defteri	Resim

¹²⁵ Devlet Salnamesi, def’a 32, H .1294 (1877), s.398-399.

¹²⁶ Devlet Salnamesi, def’a 32, H .1295 (1878), s.356.

¹²⁷ Yıldırım, s.106.

EĞİTİM VEREN MESLEKLER	
İsim	İçerik
Marangozluk	Kütüphane,çekmece,dolap,konsol ve sehpa gibi çeşitli ahşap eşya üretimi
Doğramacılık	Her çeşit doğrama ve paket yapımı
Sandalyecilik	Her çeşit koltuk,kanepe ve sandalye üretim
Demir Dökümcülüğü	Parmaklık,makine edevatı,su boruları,ziraat takımları
Demircilik	Makine alet ve edevatı ile ziraat aletleri,balta,kazma,vs
Çarkçılık	Makine çarkları ve diğer demir çarkları
Eğecilik	Mısır ve arpa makineleri ,bostan dolabı
Taş Basmacılığı	Her çeşit kitap ve risale basımı
Hurüfat Basmacılığı	Her çeşit kitap ve risale basımı
Mürettiblik	Her çeşit kitap ve risale tertibi
Hurufat Dökümcülüğü	Kurşundan her çeşit harf ve cetvel dökümü
Mücellitlik	Her çeşit kitap ve risalenin ciltlenmesi
Kurşunculuk	Her boyutta kurşun boru üretimi
Modelcilik	Makine dökümüne ait her çeşit model yapımı

Kaynak: BOA., Y.PRK.MF. 1/6-1,4 (29 Z 1295/24 Aralık 1878)

Özellikle 1878'den sonraki yıllarda başta ekonomik sebeplerden mütevellit Sanayi Mektebi'nin gelişimi durmuştur. Yine bu dönemde mektebe talebe alımı nizamnamenin dışında gerçekleşmiştir. Mektebe alınan öğrencilerin yaş aralığı çok farklı olabilmekteydi. Mektebe yedi yaşında çocukta kayıt olabilirken yirmi beş yaşındaki talebe de kayıt olabiliyordu. Ayrıca mektepteki öğrenciler mültezimlere verilen atölyelerde eğitim görmekten ziyade çıraklık vazifesi görmekteydi.¹²⁸ Mektep idaresi ile anlaşma yapan esnaf, mektebin öğrencilerini atölyelerini ve alet-edevatlarını kullanarak yapmış olduğu üretimle elde ettiği gelirden masrafları düşükten sonra yarısını almaktaydı.¹²⁹ Bu durum mektebin asıl amacından saptığını, adeta okulun bir ticarethaneye dönüştürüldüğünün göstergesidir.

¹²⁸ Detaylı bilgi için bkz., Türkiye'de Teknik Öğretim II, s.86.

¹²⁹ 1892 yılına ait bir bölümü verilmiş olan mukavele işleyişi açıklamak adına iyi bir örnek teşkil eder.Mekteb-i Sanayi müdüriyet-i aliyyesi ile kunduracı esnafından ve Devlet-i Aliyye teba'sından Yorgo Mihal beyninde 1 Teşrinievvel 1308 tarihinde akdolunan mukaveledir. Kundurahanelere lüzum olan kaffe-i alet ve edevat mektebe ait olup yalnız sarf olunacak bazı eşya ile kalfa ücreti ,imal olunacak kunduraların mecmu' bedelinden bi'l mahsup üst tarafı ki sırf ticaretdir işbu ticaret

Sanayi Mektebi'nin eğitim öğretim süresi 1868 Nizamnamesine göre dahili şube öğrencileri için beş yıldır. Lakin 1881 yılı Kasım ayında hem kontenjanı düşürmek hem de yeterli donanımına sahip olan öğrencilerin artık esnafın yanına verilmesi fikri nizamnameye eklenmiştir.¹³⁰ Bu maddeye göre mektepte üçüncü ve dördüncü sınıfta olup da üstün başarı sağlayan talebeler arasından sınıf mevcudunun onda birini geçmemek şartıyla kura ile belirlenip mektepten derhal mezun ettirilmelidir. Mezun ettirilen öğrencilere nizamnamenin onuncu maddesine göre emniyet sandığında birikmiş olan sermayeleri de kendilerine verilecektir. Elbette iş hayatına erken atılmak isteyen girişimci öğrenciler ile mektebini vaktinde bitiren talebeler arasında bir fark olmuştur. Bu fark, okulu vaktinde bitirenlere ustalık belgesi, kısa sürede bitirenlere ise, kalfalık derecesinden mezun olduklarına dair diploma verilmiştir.¹³¹

Mektebi erken bitirenler arasında yetenekleri incelenerek çeşitli gruplar oluşturulmuştur. Bu öğrenciler ücret karşılığında çalıştırılmıştır. Bu yüzden öğrencilerin sanayi taburlarına gönderilmesi Tophane Müşavirliği tarafından talep edilmekteydi. Bu istek de yerinde bulunmuş böylelikle çalışmak isteyen talebeler bekletilmeden gönderilmeleri sağlanmıştır. Ayrıca bu maddenin de nizamnameye eklenmesi 3 Aralık 1881 tarihli irade ile onaylanmıştır.¹³²

Nizamnameye eklenen bu maddeler ile Sanayi Mektebi'nde verilen eğitimin yaygın bir sürece tabi olduğu ve okuldaki eğitimin esneklik kazandığının göstergesidir.

mekteb idaresi ile Yorgo usta beyninde münasafaten taksim edilecektir. Bkz. Sanayi Mektebi'nin Tarihsel Gelişim Dosyası, Hazırlayanlar: Cumhuriyet Eğitim Müzesi Müdürü Ümit Ateş, Makine Model Bölümü Öğretmeni Turgay Avcı, Sultan Ahmet Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Arşivi.

¹³⁰ BOA., ŞD. 1175/18-1,3 (8 Z 1298/1 Kasım 1881)BOA., İ.ŞD. 56/3208-2 (8 Z 1298/1 Kasım 1881); BOA., İ.ŞD.56 /3208 (11 M 1298/3 Aralık 1881).

¹³¹ BOA., İ.ŞD. 56/3208-3 (8 Z 1298/1 Kasım 1881).

¹³² BOA.İ.ŞD. 56/3208 (11 M 1299/3 Aralık 1881).

Tablo 11**1878-1885 Yılında Okutulan Dersler ve Öğitmen Kadrosu**

Dersler	Öğitmen Kadrosu	
	1878-1883	1883-1885
Fenn-i Makine	Binbaşı Sadeddin Bey	Ahmet Efendi
Resim	Binbaşı Ahmet Bey	İsmail Hakkı Efendi
Kimya	Binbaşı Nuri Efendi	Nuri Bey
Arabi	Şakir Efendi	Şakir Efendi
Hesab	Kazım Efendi	Mesut Efendi
Usul-i Defter	Mehmet Sami	Mehmet Sami
Hüsn-i Hat	Tahsin Efendi	Tahsin Efendi
Kıraat-ı Türki	Hasan Efendi	Osman Efendi, Hasan Efendi
Fransızca, Resim	Halim Efendi	-----
Kavâid-i Osmani	Mehmet Efendi	-----

Kaynak: Devlet Salnamesi, def'a 33, H.1295 (1878), S.356; def'a 37, H.1299 (1882), s.313; def'a 38, H.1300 (1883), S.180; def'a 39, H.1301 (1884), s.356-357; def'a 40, H.1302 (1885), s.379; def'a 41, H.1303 (1886), s.306.

1878-1885 yılları içerisinde mektebin öğretmen kadrosunda değişiklikler meydana gelmiştir. 1885 yılında yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı mektepte çalışan usta ve hocalar çoğu zaman maaşlarını alamamışlardır. Öğretmen ve ustalar, mektepte hoca ve usta ihtiyacı olsa bile maaşlarını alamayacaklarını düşünüp mektebe başvuru yapmıyorlardı. Tüm bunları ele aldığımızda elbetteki mektebin gelişmesi bir yana dursun okulda ki mevcut talebelere köklü bir eğitim verilmesi bile çoğu zaman elverişli değildi.¹³³

¹³³ BOA., T.d.280, Nr.69 (20 Kanun-i Sani 1301 /1 Şubat 1886).

Tablo 12**1885 Yılında Hoca, Usta ve Kalfalara Verilen Ücret**

Hocalar		Ustalar		Kalfalar
Branş	Maaş(Kuruş)	Branş	Maaş(Kuruş)	Maaş(Kuruş)
Fenn-i Makine	250	Marangoz	1000	1000
Kimya	250	Demirci	600	400
Hesap	250	Dökümcü	600	400
Hüsn-i Hat	350	Eğre Ustası	700	1200(3 kişi)
Kavaid	425	Sarraç	350	-----
Usul-i Defteri	200	Terzi	350	-----
Arabi	250	Sandalye Ustası	600	500
Elifba	300	Ahşap Tornacı	500	----
Elifba	300	Genel Ahşap Ustası	500	1800(6 kişi)
Ders Muavini	150	Doğramacı	600	800(2 kişi)
Fransızca	200	Oymacı	700	400
Resim	200	Modelci	500	-----
-----	---	Çarkçı	400	-----
-----	---	Ressam	900	-----

Kaynak: BOA., ŞD. 1178/3-4,4, (25 RA 1302/12 Ocak 1885).

1885 yılında belirlenen maaş tablosu yukarıdaki tabloda yer almaktadır. Ancak yaşanan ekonomik sıkıntılardan kaynaklı çoğu kez çalışanlar maaşlarını belirtilen meblağda alamıyordu.

Genel olarak Sanayi Mektebi'nin müfredatına bakıldığı zaman 1890 yılına kadar köklü bir değişikliğe gidilememiştir. Tevfik Bey'in mektebin müdürlüğünü sürdürdüğü dönemlerde atölyelerde bir rakım reformları yapılmıştır. Örneğin bu dönemde Marangozhane atölyesi için Belçika'dan bir tane planya makinesi ve matbaa içinse Almanya'dan baskı makinesi getirtilmiştir.¹³⁴ Bu dönemde atıl olarak bekletilen bazı atölyeler yeniden düzenlenerek açılmıştır. Bilhassa Demircilik Marangozluk ve Dökümcülük için Avrupa'dan uzman

¹³⁴ BOA., ŞD., 1192/16 (21 N 1308 /30 Nisan 1891); BOA., Y.A.RES. 60/33 (14 S 1310/7 Eylül 1892).

getirtilmiştir. Gelen uzmanlardan Lusak Marangozhane şefliğine getirilirken Mister Demirhane’de hizmet vermeye başlamıştır. Yine bu dönemde getirilen bir diğer yabancı uzman olan Fridman’ın uzmanlık alanı olan Tenekecilik sanatıydı.¹³⁵ Tevfik Bey’e göre mesleğinin ehli olan usta sayısı yeterli olmasa da bu dönem de “*maden ve ahcardan her ne yapılmak mümkün ise en müterakki milletler meyanında yapılabilen derecelerde imalata muvaffakiyet temin edilmiş idi.*”¹³⁶ Ancak bu yıllarda yaşanan mali sıkıntılar mektepte iyi bir ilim ve fen eğitimini yada mesleki teknik eğitimi vermeye müsait değildi. Zira daha önceden de bahsettiğimiz gibi ekonomik sıkıntılar yaşandığı için mektepte mevcut eğitim kadrosuna çoğu zaman maaş verilemiyordu. Verilse dahi çok cûzi bir miktar verilmekteydi. Hâl böyle iken bazı eğitim kadrosunda bulunan hoca ve ustalar çalışmaktan eriniyorlardı. Mektep müdürü ise yaşanan mali sıkıntılardan mütevellit elde ki sermaye ile yeni hoca ve usta istihdam edebilecek durumda maalesef değildi.

Sanayi Mektebi açılış gayesini tam olarak Tevfik Bey’in müdürlüğü döneminde gerçekleştirdi diyebiliriz. Kunduracılık, Terzilik ve Müretteplik gibi sanat ve meslek bölümlerinde hali hazırda öğrenci olduğu için ilk etapta kapatılmamıştır. Burada var olan talebelerin mezun olunmasından sonra bu bölümler kapatılmıştır.¹³⁷

Yaşanan doğal afet sonrası Sanayi Mektebi’nde ciddi hasarlar meydana gelmiştir. Depremden sonraki depdeleri yıllarda Mektep’te görevlendirilen Servier, Teknik Resim derslerine verdiği önemle öğrencilerin, modernleşme yolunda ilerleyen dünyaya ayak uydurabilmesini sağlayarak teknik ve meslek derslerinde modern ve çağdaş eğitim için ilk hamleyi başlatmıştır. Atölye derslerinde sanat eğitimi almaları için ciddi bir çaba sarf eden Servier onlara temrin yani alıştırma işi resimleri verilerek talebelerin el becerilerini geliştirmeye çalışmıştır. Talebeler bir temrinden diğerine geçerken muhakkak Servier’in onayını almalıydı. Aynı zamanda Antuan(1895-1896) ve Juzem (1896-1908) isimli yabancı uzmanlar Servier’in görevli olduğu yıllarda Tesviyehane şefliğinde bulunarak eğitim-öğretime katkı sağlamışlardır.¹³⁸

Servier’in mektep için hazırlamış olduğu müfredattan iyi bir başarı sağlanılmıştır. Bu yüzden Servier’in görevini bıraktığı diğer dönemlerde de görevlendirilen başka yabancı

¹³⁵ Detaylı bilgi için bkz., Türkiye’de Teknik Öğretim II, s. 87.

¹³⁶ BOA., İ.DH. 1250/97970-1 (13 RA 1309/17 Ekim 1891).

¹³⁷ Detaylı bilgi için bkz., Türkiye’de Teknik Öğretim II, s.87-88 .

¹³⁸ 1898 yılından sonra bu görevi Edvard ve Filoris isimli ecnebi mütehasıslar devam ettirdi. Detaylı bilgi için bkz., Türkiye’de Teknik Öğretim II, s.88-89.

uzmanlar tarafından da aynı program ile mektebin devamlılığını sağlamışlardır. Sanayi Mektebi'nin teknik ve mesleki eğitimi yaklaşık on altı yıl Fransız sanayi mekteplerinden mezun uzmanlar tarafından yönetilmiştir.¹³⁹ Geçen süre zarfında mektep en başta ki kuruluş gayesine ulaşmıştır. Depremin oluşturmuş olduğu olumsuzluklara rağmen mektep yetimhane görüntüsünden uzaklaştırılmış amacına uygun bir profil oluşturulmuştur. Böylelikle mektep teknik ve mesleki eğitim kurumu kimliğine kavuşmuştur. Mültezimlere verilen atölyeler ile adeta bir ticarethane görünümü sergileyen mektep ticarethane vasfından sıyrılarak hocalık yapabilecek nitelikte sanayi erbabı yetiştiren bir mektebe dönüşmüştür.¹⁴⁰

Tablo 13

Eğitim-Öğretim Kadrosu 1900-1904

Görevi	Adı
Kavaid Hocası	Mehmed Nail Efendi
Lisan-ı Osmani ve Kitabet Hocası	Süleyman Nafiz Bey
Hüsn-i Hat Hocası	Tahsin Bey
Kimya Hocası	Arif Bey
Hesap Hocası	İsmail Efendi
Arabi Hocası	Şakir Efendi
Fransızca Hocası	Kemal Efendi
Fransızca Hocası	Faik Efendi
Fransızca Hocası	Hayat Efendi
Kıraat-ı Türkiye Hocası	Ömer Efendi-Hasan Efendi
Fen Muavini	Mösyö Leon For
Marangoz Ustası	Mösyö Lusak
Tesviyehane Ustası	Mösyö Filoris
Tarz-ı Mi'marı-i Arab Hocası	Yusuf Efendi

¹³⁹ Leon For'un 1902 yılında 7'si tesviyeci ve 4'ü marangoz olan son sınıf talebelerinin bilgilerinin sadece teorikte değil uygulamaya da geçirilmesini ön görmüş bu yüzden haftanın bir günü Perşembe günü Darüssıma'iyeye-i Osmaniyye,Havagazi ve Şark Şimendiferleri şirketlerinin Yedikule'de bulunan fabrikalarına götürmesi fen memurlarının eğitime sağladığı katkıyı ifade için önemli bir örnektir. BOA.,BEO.1885/141315 (11 RA 1320/18 Haziran 1902).

¹⁴⁰ BOA., ŞD., 2749/52-1 ,s.2 (11 B 1323/11 Eylül 1905).

Tarz-1 Mi'mari-i Arab Hocası	Said Efendi
------------------------------	-------------

Kaynak: Devlet Salnamesi, 57.Sene H.1319 (1901), s.418-419; 58.Sene, H.1320(1902), s.436-437; 59 Sene.H.1321(1903), s. 474-475; 60.Sene H.1322(1904), s. 492-49.

Tablo 14

Eğitim-Öğretim Kadrosu 1906-1908

GÖREVİ	Hoca-usta Adı
Fenn-i Makine Hocası	Ahmet Ziya Bey
Fûnun-ı Mütenevvia Hocası	Vasif Efendi
Şimendiferlere Fen-i Makine Hocası	Hafız Reşit Bey
Ulüm-ı Diniyye ve Ahlakiye Hocası	Mehmet Nail Efendi
Ulüm-i Riyaziye Hocası	İsmail Efendi
Hutut-ı Mütenevvi'a Hocası	Tahsin Efendi
İkinci ve Üçüncü Sene Ulüm-ı Diniyye ve Ahlakiyye Hocası	Kadri Efendi
Kimya-yı Sanayi ve Umümi Hocası	Nuri Efendi
Hendese Hocası	İdris Efendi
Fransızca Hocası	Kemal Bey
Fransızca Hocası	Hayat Efendi
Fünün-ı Mütenevvia Hocası	Hüsameddin Efendi
Kavâid-i Türkiye Hocası	Baha Bey
Ulüm-ı Mütenevvia Hocası	Ömer Efendi
Ulüm-i Mütenevvia Hocası	Hasan Efendi-Mehmet Efendi
Tarih ve Coğrafya Hocası	Celal Efendi
Hesap Hocası	Abdurrahman Efendi
Fen Muavini	Mösyö Leon For
Marangozhanel Kism-i Ahşabi Şefi	Mösyö Lusak
Demirhane Şefi	Rüstem Efendi
Tesviyehane Şefi	Mösyö Filoris
Oymahanel Tarz-ı Mi'mari-i Arab Hocası	Yusuf Efendi
Dökümhane Hocası	Ali Efendi
Basmahane Hocası	Galip Efendi
Tarz-ı Mimari Arab Hocası	Said Efendi

Diğer Teorik Derslerin Hocası	6 Kişi
Diğer Atölye Hocaları	8 Kişi
Yevmiye ile Çalışan Atölye Kalfaları	8 Kişi

Kaynak: Devlet Salnamesi, 62-63-64 Sene H.1324-1325-1326 (1906-1907-1908), s.594-595, s.588-589, s.594-596.

1900-1904 yılları ile 1906-1908 yılları arasında mektepte verilen derslerde yabancı usta ve uzmanlar yer almıştır. Servier'in yapmış olduğu eğitim öğretim programı çok fazla değişikliğe uğratılmadan 1906 yılına kadar uygulanmıştır. 1906 senesinden sonra ise teorik eğitim programına Ulum-ı Diniyye ve Ahlakiyye adı altında ahlak ve din dersleri eklenmiştir. Dönem içerisinde verilecek eğitimi kontrol etmek amacıyla ders müdürü tayin edilmiştir. Ayrıca Sanayi Mektebi öğrencilerinden mezun olan bazı talebeler bu dönemlerde Demir Yolları İdaresi'nde çalıştığından Şimendiferlere Müteallik Fen-i Makine dersi de programda yer almıştır. Uygulanan eğitim politikası ve müfredatı 16 Ağustos 1909 nizamnamesine eklenmiştir.¹⁴¹

Sanayi Mektebi'nin ilk açıldığı yıllarda çeşitli sanat dallarına ait mesleki eğitim almış on bir öğrenci mezun olmuştur. 1873 yılına gelindiği zaman ise yine farklı meslek gruplarına ait bir çok branşta yirmi bir öğrenciye diploma verilmiştir. 1900'lü yıllara kadar hiç mezun verilmediği dönem olduğu gibi mezun sayısının yirmi beşi bulunduğu senelerde olmuştur. Sultan II.Abdülhamid'in son zamanlarına doğru ortalama on üç öğrenci mesleki eğitimi almıştır. Mektepten mezun olan talebeler esnafın yanında veya başka koşullarda çalışma hayatına dahil edilmiştir.¹⁴²

¹⁴¹ Devlet Salnamesi, 63. Sene H.1325 (1907), s.588-589; 64. Sene H.1326 (1908), s.594-596; detaylı bilgi için bkz., Türkiye'de Teknik Öğretim II, s.88.

¹⁴² Cumhuriyet dönemine kadar mektep toplamda 600 öğrenci mezun etmiştir. Mezun sayıları ile ilgili olarak detaylı araştırma yapmak için bkz. Sanayi Mektebi'nin Tarihsel Gelişim Dosyası.

2.4.1 Öğrencilere Sunulan Hizmetler ve Mezun Olan Öğrencilere Sunulan Sermaye Temini

Sanayi Mektebi'nden başarı ile mezun olan öğrenciler hazineden verilen sermaye ile kendilerine, birer iş yeri açma fırsatı veriliyordu. Veya almış oldukları eğitime binaen edinmiş oldukları sanat erbabına göre devlet kurumunda istihdam edilmek gibi alternatifleri vardır. Her iki seçeneğe göre de mektep idaresi veya devlet kurumlarından talebe destek görmektedir.¹⁴³

Bir diğer öğrenci profili ise eğitim öğretim esnasında sadece teorik derslere vakıf olunan ancak her hangi bir bilgiyi pratiğe, yani uygulama aşamasına getiremeyen bir öğrenci gurubuydu. Elbette bu durumda mezun olan öğrenciler kendilerine bir iş yeri açamazdı. Çünkü oldukça tecrübesiz olan talebeler bir işletmeyi idare edebilecek kadar yeterliliği sahip değildi. Bu yüzden mezun olurken mektep tarafından verilen sermaye ile mevcut meslekleri haricinde başka bir eğitim ve sanat dalına harcama yapıyorlardı. Dolayısıyla harcanan emek, geçen vakit ve harcanan para, boşa gitmekteydi. Mektep, sanayinin gelişimi için önemli bir katkı sağlayamamıştır. Yaşanan bu aksaklık için derhal bir önlem alınmalıydı. Bu yüzden 1901 yılında Sanayi Mektebi'nden mezun olanların kabiliyet ve mesleklerine göre öncelikle sanayi mekteplerinde hoca ve usta başılık görevlerine yönlendirilmeleri kararı alındı. Bunun yanı sıra İdar-i Mahsusa, Şirket-i Hayriye ve Anadolu ve Şark Demiryolları¹⁴⁴ idareleri ile devlete ait veya özel fabrikalarda münasip bir maaş ya da yevmiye ile istihdam edilmeleri uygun görülmüştür.¹⁴⁵

1902 yılında uygulanan yeni programa göre eğitim almış olan on bir öğrenci Demircilik ve Tesviyecilik sanatını ve aynı derecede Marangozluğu öğrenerek mezun olmuşlardır. Tesviyecilik ve Demircilik bölümlerinden mezun olan öğrencilerin pratik ve teorik bilgilerinden daha fazla istifade edebilmek adına vilayet sanayi mekteplerinde ustabaşı ve hoca olarak görev almalarına karar verilmiştir.¹⁴⁶ 1902 yılını takip eden beş yıl boyunca

¹⁴³ Mekteb-i Sanayi'den ba-şehadetname çıkmış olan litoğrafıyacı Cemal Efendi'nin Hocapaşa'da bir matbaa küşadı istidasında bulunduğu ve kendisinin bulunduğu ve kendisinin matbaa küşad idecekler hakkında muayyen ve meşrut olan evsafı haiz olduğu tahkik kılındığı Ma'arif Nezareti'nden iş'ar olduğundan bahisle matbuat idaresinden verilen müzakerede dermeyan olduğu üzere mümaileyhe nizamem lazım gelen ruhsatnamenin verilmesi hususunda bkz., BOA.,İ.DH. 994/78503 (19 N 1303/21 Haziran 1886). BOA.,DH.MKT. (9 Ş 1310/26 Şubat 1893); BOA., BEO., 840/62930 (8 R1314/16 Eylül 1896);BOA., BEO.920/68950 (12 L 1314/16 Mart 1897)

¹⁴⁴Sanayi Mektebi mezunları, halihazırda öteden beri Anadolu ve Şark Demiryollarında değerlendirilmekteydiler. BOA., DH.MKT.1905/73 (25 CA 1309/27 Aralık 1891).

¹⁴⁵ BOA., DH.MKT. 25/47 (10 B1319/23 Ekim 1901); BOA.,DH.MKT.2548/84 (14 B 1319/27 Ekim 1901) Karara istinaden Marangozluk ve Tesviyecilik alanlarından mezun olacak 8 öğrencinin Bahriye Nezareti tarafından istihdam edilmeleri yönünde girişimde bulunuldu.

¹⁴⁶ BOA.,DH.MKT.606/60 (Ş 1320/4 Kasım 1902)

eğitmen kadrosunda bulunabilmek adına gerekli şartları sağlamak ve konuya vakıf olabilecek şekilde eğitim verilerek mezun olan oğrencilerin bazıları Demiryolları İdaresi'nde makinistlik ve marangozluk hizmetlerinde bulunmuştur. Daha öncede dediğimiz gibi vilayet sanayi mekteplerinde muallim olarak görev almışlardır.¹⁴⁷

Geçen beş yıl süre sonunda artık mezun olan oğrencilerden bazıları alanlarına göre Hamidiye Hicaz Demiryolu'nda istihdam edilerek değerlendirilme kararı alınmıştır. Bu karar da nizamnameye bir madde eklenerek yapılmıştır. Eklenen maddeye göre Sanayi Mektebi'nden mezun olan talebeler belli bir ücret karşılığında Demiryolu İdaresi'nde beş yıl zorunlu olarak çalışmalarını sağlandı. Bu süre zarfında her hangi bir taşkınlık çıkartmayan yada her hangi bir suça karışmadan görevlerini ihya ederlerse askerlik görevlerinden de muaf sayılacaktırlar.¹⁴⁸ Alınan bu karardan hemen sonra mezun olan talebeler bu maddeye binaen görevlendirilmeye başlanmıştır.¹⁴⁹

Sultan II. Abdülhamid dönemi Sanayi Mektebi'nin gelişim sürecini incelediğimiz zaman iki farklı tablo ile karşı karşıyayız. 1894 yılına kadar mektebin durumu ve bu tarihten sonra mektep için yapılan devrim niteliğindeki uygulamalardır. İlk etapta Sanayi Mektebi için yapılan bir yığın yönetmelik ve kararnameler çıkartılmasına rağmen mektep hâla ıslahhane görevi üstlenmektedir. Kimsesiz ve avare çocuklara okuma yazma oğretildiği aynı zamanda mektepteki ustalar sayesinde kimsesiz çocuklara bazı meslekler oğretildiğine dair arşiv belgeleri yer almaktadır. Ayrıca bu dönemde mektep açılış gagesinden şaşmış bir nevi ticarethane görünümü almıştır. Yaşanan ekonomik sıkıntılar elbette mektebe de yansımıştır. Savaş yıllarına denk gelmesi de ayrı bir talihsizliktir. Yapılan yenilik teşebbüsleri daha çok ekonomik sıkıntıları gidermeye yöneliktir.

Alınan tedbirlere rağmen Sanayi Mektebi adına ister ekonomik ister mektep içi aksaklıklar olsun iyi bir yol katledilememiştir. 1894 yılından sonra mektebi iyileştirmek amacıyla bir dizi politikalar geliştirilmiş ve Tevfik Bey öncülüğünde farklı bir uygulama söz konusu olmuştur. İlk defa yabancı uzmanlardan söz edilmiştir. 1892 senesinde Fransa'dan getirtilen ve mektebe fen muavini olarak tayin edilen Mösyö Servier, mektebin ıslahına yönelik her anlamda modern teknik ve mesleki eğitim kurumuna dönüştürmek adına ciddi çalışmalar başlatmıştır. Kısa süre zarfında Fransa'daki sanayi mekteplerine ait müfredat programını bizdeki sanayi

¹⁴⁷ BOA., ŞD.2749/52-1, s.1(11 B 1323/11 Eylül 1905).

¹⁴⁸ BOA., DH.MKT.2612/118 (30 Z1325/3 Şubat 1908); detaylı bilgi için bkz.Reşat Özalp, Milli Eğitim ile İlgili Mevzuat (1857-1923), İstanbul, 1982, s.411.

¹⁴⁹ BOA., BEO.3375/253084 (18 B 1326/16 Ağustos 1908). Ancak 1909'da yürürlüğe giren Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi'nde bu mevzuya değinilmiştir.

mekteplerine uygulamak için proje hazırlamıştır. Yapmış olduğu projelerde kabul görünce mektep için eğitim öğretim programı başta olma üzere ıslah çalışmalarına başlamıştır. Sanayi Mektebi'nin gelişim sürecinde Mösyö Servier'den ziyade başka yabancı uzmanlar da mektebin çeşitli bölümlerinde muavinlik görevi yapmıştır. Yabancı uzmanların görevlendirilmesiyle mektepte istikrar sağlanmış aynı zaman da gelir gider bilançosunda denk bütçe oluşturulmuştur.

Bu dönemde yine 830.000 kuruşluk bir masrafa katlanılarak atıl olarak kullanılan bazı atölyeler tamir edilerek eğitime açılmıştır. Mektebin 180.00 kuruş alacağı, emniyet sandığında 64.000 kuruş ve Osmanlı Bankası'nda 4.000 lira nakit parası bulunmaktaydı. Mektebin yıllık daimi geliri 1904 tarihi itibariyle 754.000 kuruşa ulaşarak on bir yıl öncesine nazaran yaklaşık olarak 100.000 kuruşluk bir artış sağlamıştır. Mektebin tüm ihtiyaçları karşılanmış, atıl olarak bekletilen binalar tamir edilerek eğitime açılmış, mektepte bulunan ancak faal olarak çalıştırılmaya müsait olmayan makine alet ve edevatlar yenilenmiştir. Mektep artık açılış gayesini taşımaya başlamış böylelikle en mükemmel ve muntazam görüntüsüne kavuşmuştur.¹⁵⁰

Geçen süre ile birlikte artık zamanla sistem oturmuştur. 1907 yılında mektebin 835.992 kuruş gideri bulunmaktaydı. Geliri ise bu miktardan 81.580 kuruş fazlaydı.¹⁵¹ 1908 yılına geldiği zaman mektebin geliri 970.046 kuruş olarak hesap edildi. Buna karşı yapılan harcama 968.094 kuruşta kalmıştır. Doğal olarak 1908 yılında da yine gelir, giderden yine fazla olmuştur.¹⁵² Bu dönemde eğitimde yapılan ıslahlarla eğitim kalitesi artmış bunun yanı sıra gelir düzeyini artırabilmek adına da üretimde de artış meydana gelmiştir. Her konuda olduğu gibi devlet bu hususta da yardımını esirgememiş mektep üzerinde ciddi bir yardımda bulunmuştur.

1903 yılında İstanbul'da Kadıköy, Boğaziçi, Beyoğlu ve Galata ile Adalar vapur iskelesine, demir yoluna ve bazı başka yerlere konulması düşünülen posta kutularının siparişi Sanayi Mektebi'ne verilmiştir.¹⁵³ 1906 yılında mektepte imal edilen harman makineleri beğenilmiş ve yirmi beş makinenin üretimi daha talep edilmiştir.¹⁵⁴ Ayrıca mektepte yapılan işler 1908

¹⁵⁰ BOA., ŞD. 2749/52-1 ,s. 1-2 (11 B 1323 /11 Eylül 1905).

¹⁵¹ BOA., BEO. 3386/253949-1 (19 B 1326/17 Ağustos 1908).

¹⁵² BOA., BEO. 3514/263530 (23 S 1327/16 Mart 1909).

¹⁵³ BOA.,MF. MKT. 877/60 (19 RA 1323/14 Mayıs 190).

¹⁵⁴ BOA.,BEO. 2753/206424 (5 Z1323/31 Ocak 1906).

yılına kadar her sene Ramazan ayında başta Beyazid Camii Şerifi olmak üzere çeşitli mevkilerde sergilenerek satılmaktaydı.¹⁵⁵

¹⁵⁵ BOA., BEO. 3352/251362 (9 C 1326/28 Temmuz 1908).

III.BÖLÜM

II. MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYETE SANAYİ MEKTEBİ(1909-1926)

3.1. SANAYİ MEKTEPLERİ

Islahhânelere Dair Nizamnâme'nin ilanından II. Meşrutiyet dönemine kadar geçen sürede vilayet sanayi mekteplerinin kuruluşunu içeren yeni bir nizamnâme oluşturulmadı.¹⁵⁶ Eğitim süreleri dört sene ile yedi sene arasında değişiklik arz eden mektepler, bir müdürün idaresi altında kaldılar bazen de yerel kurumların üye verdiği bir komisyon tarafından yönetildiler.¹⁵⁷ Mektepte verilecek olan teorik ve uygulamalı dersler bölgeye göre değişmiştir.¹⁵⁸ Kısacası modern teknik eğitim, güncellenmiş bir müfredat çerçevesinde vilayet sanayi mekteplerinin programlarında yer almadı.¹⁵⁹

3.1.1. DERSAADET SANAYİ MEKTEBİ

Sultan İkinci Abdülhamid döneminde kurulan mektep Sultanahmet'te idi. Öncelikle buraya yetim kimsesiz çocuklar alınmaktaydı. Mektep uzun yıllar boyunca aktif olarak işlevini yürütememiştir. En temel sebep olarak atölye alet makinelerin eksikliğiydi. Birinci sınıfta 80-85 civarı olan öğrenci mevcudu üçüncü sınıfta 5-10 kişiye kadar inebiliyordu.¹⁶⁰ Talebelerin çoğu ya mektepte yaşanan aksaklıklar yüzünden mektebi bırakmak zorunda kalıyordu yada şahsi problem yüzünden okulu terk etmek durumundaydılar.¹⁶¹

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Maden ve Ziraat Nezareti, mektebin yönetmeliğini tekrardan hazırlamıştır. Şurayı Devlet ve Meclis-i Mebusan'da görüşülüp kabul edilen yönetmelik 1909 Kasım'ında yürürlüğe girmiştir.¹⁶²

Yönetmeliği özetlemek gerekirse; Makinist ve Marangoz yetiştirmek için kurulan bu mektep harcamalarını, kendi yaptıklarını satarak veya çeşitli yerlerden alınan hasılat ile sağlıyordu. Verilecek olan eğitim öğretim ücretsizdi. Mektebin öğrenim süreci beş yıl ile sınırlı idi. Bunun dört yılı teorik ve pratik eğitimi kapsamaktaydı. Eğitimin son senesinde ise sanayilerde, esnafların yanına verilerek uygulamalı olarak verilecek olan eğitimi kapsamaktaydı. Talep çok olduğu için tüm öğrencilere bu fırsattan yararlanma imkanı

¹⁵⁶Yıldırım, s.60.

¹⁵⁷ Yıldırım, s.60.

¹⁵⁸Yıldırım, s.61.

¹⁵⁹ Yıldırım, s.61.

¹⁶⁰ Mustafa Ergün, *II.Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, 1996, Ankara, s.243.

¹⁶¹ Ergün, s. 243.

¹⁶² Ergün, s.245.

sağlanamıyordu. Bu yüzden talebeleri mektebe sınava tabi tutarak belirlemektedirler. Bu sınavlara 16 yaşından küçükler katılabiliyorlardı. Dersler arasında idadi derslerde vardı ancak yoğunluk elbette ki sanayi derslerineydi. Demircilik, Marangozluk, Dökmecilik, Tesviyecilik, Oymacılık, Ahşap ve Tornacılık gibi bazı meslek kollarıydı. Mektep öğrencilere yirmili not sistemini uyguluyordu.¹⁶³ 20; Fevkalade, 19-18 arası; Aliyyulala, 17-16 ve 15 arası; Ala, 14-13 ve 12 arası; Karib-i Ala, 11 ve 10 arası; Vasati, 9-8 ve 7 arası Karib-i Ala, 6-5 arası Fena ve son olarak 4-3-2-1 arası Pek Fena olarak derecelendirilmiştir.¹⁶⁴

Yapılan uygulamalı eğitimde talebelere gündelik veriliyordu. Talebelere verilen bu gündeliklerin yarısını mektep alıyor ancak daha sonra mezun olan talebelere sermaye olarak geri iade ediliyordu.¹⁶⁵ Dersaadet Sanayi Mektebi'nde eğitimini bitirenlerin dörtte üçüne icazetname diğerlerine tasdikname veriliyordu.¹⁶⁶ Mektepte başarılı olan talebelere bilhassa birinci ve ikinci olanlara sanayi madalyası verilmekteydi.¹⁶⁷

Okulun alet edevat ve makine gibi bazı eksikliklerin yanı sıra öğretim açısından da eksikliklerde vardı. Sanayi Mektebi'nin paraları Maliye Bakanlığı'na ait olduğu için burada yenileşme adına söz konusu olan hareketler Bakanlık ile yapılacak olan yazışmalara bağlıydı. 1910 yılında Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi, Nafia Nezaretine vermiş olduğu bir öneri yazısında makine uzmanı ve zirai alet ve takımları uzmanı yetişmesi adına Sanayi Mektebinin uygun hale getirilmesi veya Mühendis Okulu'na böyle bir şube açılmasını istiyordu.¹⁶⁸ Yapılan bu öneriler dikkate alınmış Nafia Nezareti, derhal Orman ve Maden ve Ziraat Nezaretinden iki uzman alarak yabancı okul programlarını inceletmiş sonra da hem İstanbul Sanayi Mektebi'nin seviyesinin yükseltilmesi hem de Mühendis Mektebi'ne böyle bir şube açılmasına karar kılmıştır.¹⁶⁹

1910 yılında İstanbul Sanayi Mektebi, Ticaret ve Nafia Nezareti'nin isteğiyle Orman ve Maden ve Ziraat Nezaretinden ayrılarak adı geçen bakanlığa bağlanmıştır.¹⁷⁰ Ayrıca Bakanlık bu mektepte gerekli düzenlemeleri yapabilmek adına okul idarecisi Edhem Bey'i Mısır, İtalya, Viyana, ve Sofya'ya göndermiştir.¹⁷¹ Bakanlık bu ıslahat çerçevesinde mektepten

¹⁶³ Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, Takvim-i Vekayi, 730 (11 Kanunusani 1326), İkdam,25-26 Kasım 1909.

¹⁶⁴ Dersaadet Ssanayi Mektebi Nizamnamesi, Takvim-i Vekayi, 730 (11 Kanunusani 1326), İkdam,25-26 Kasım 1909.

¹⁶⁵ Ergün, a.g.e., s.244.

¹⁶⁶ Ergün, a.g.e., s.244.

¹⁶⁷ Ergün, a.g.e., s.244.

¹⁶⁸ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 24 Mayıs 1326, s.2087.

¹⁶⁹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, s.2087.

¹⁷⁰ "Dersaadet Mekteb-i İdaresinin Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti'nden fekk-i irtibatıyla Ticaret ve Nafia Nezaretine ilhakı hakkında irade-i seniye detaylı bilgi için bkz., Takvim-i Vekayi, 784(16 Mart 1327).

¹⁷¹ Sanayi Mekteplerinin Islahı , Yeni Tasvir-i Efkâr, Sabah,17 Mart 1910.

mezun olan beş kişiyi de Viyana Elektrik Makineleri İmalathanesi'nde öğretim ve uygulama görmek üzere Avrupa'ya göndermeyi de kararlaştırmıştır.¹⁷²

1911 yılına kadar İstanbul Sanayi Mektebi'nde yalnızca Osmanlı uyruğunda olan talebelere eğitim verilmekteydi.¹⁷³ Halbuki yabancı sanayi mekteplerinde Osmanlı tebaası yer almaktaydı. Ayrıca Osmanlı ülkesinde ki bir çok sanayi mekteplerinde de yabancı uyruklu talebe eğitim görmekteydi. Tüm bunlara dayanarak 1911 Eylül ayı itibariyle de İstanbul Sanayi Mektebi yabancı öğrenci kabul etmeye başlamıştır.¹⁷⁴

II. Meşrutiyet yıllarında mektebe giriş için yayınlanan raporda, vilayetlerdeki sanayi mekteplerinden mezun olanların öncelikle teorik ve uygulama bilgilerine göre alınacağı ve okula yatılı olarak alınmayacak olan öğrencilerin ders esnasında giyecekleri iş önlüklerini kendilerinin alacağına dair bir dizi maddeler yer alıyordu.¹⁷⁵ 1912 yılında Sanayi Mektebi'nin ders programını tekrardan düzenlemek adına bir takım çalışmalar ve düzenlemeler yapılması için bir Komisyon kuruldu. Bu Komisyon okulda bazı farklı şubeler açmayı, bazı şubeleri birleştirmeyi veya genişletmek gibi bir dizi yeni düzenlemeler yapmıştır. Komisyon beş yıllık sanayi mektebi eğitimini tekrardan gözden geçirmiştir. Verilecek olan eğitimin ilk iki yılı vilayetlerde bulunan sanayi mekteplerinin eğitim derecesi ile aynı olacaktır lakin son üç yıl yüksek okul olarak kabul edilecekti.¹⁷⁶

Bakanlık talebelerin başka mekteplere kaçışını engellemek adına daha önce Islah Komisyonu'nun önerdiği lakin uygulama aşamasına geçirilememiş olan kademe sistemini uygulamaya karar vermiştir. Buna göre ikinci sınıfta mektebi terk edenlere işçi ve amele şahadetnamesi beşinci sınıfa kadar ara vermeden mezun olanlara ise ustabaşı veya makine mühendisi şahadetnamesi verilecekti.¹⁷⁷

Sanayi mektebinin yıldan yıla değişen eğitmen ve talebe sayısını görebilmek adına aşağıdaki tabloya göz atmakta fayda var;

¹⁷² Sanayi Mekteplerinin Islahı, Yeni Tasvir-i Efkar, Sabah, 17 Mart 1910.

¹⁷³ Tebaayı ecnebiyenin dahi Mekteb-i Sanayie kayd ve kabulleri hakkında irade-i seniye...", Düstur, c.III., s.740.

¹⁷⁴ "Tebaayı ecnebiyenin dahi Mekteb-i Sanayie kayd ve kabulleri hakkında irade-i seniye...", Düstur,c.III., s.740.

¹⁷⁵ Sabah, 17 Temmuz 1911, 4 Haziran .

¹⁷⁶ Mekteb-i Sanayide Islahat, Tanin, 9 Ağustos 1912.

¹⁷⁷ Mekteb-i Sanayi, Sabah, 8 Aralık 1913.

Tablo 15

1911-1912 Öğretim Yılındaki Mezun Durumu

Meslekler-Şube	Öğrenci Sayısı
Demirci	2
Tasviyeci	4
Modelci	1
Dökmeci	1
Marangoz	3
Ahşap Tornacı-Marangoz	1
Mürettip-Tesviyeci	1
TOPLAM	13

Kaynak: Mekteb-i Sanayi, Sabah, 8 Aralık 1913 .

TABLO 16

1914 Yılında Mektep'te Bulunan Öğrenci Sayısı

BÖLÜM	1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	4.Sınıf	5.Sınıf	TOPLAM
Tesviye	26	20	24	21	14	105
Model	-----	4	4	1	2	11
Demir	11	6	6	1	2	26
Oyma	3	1	1	---	1	6
Torna	2	1	1	---	---	4
Marangoz	3	8	4	5	---	20
Dökme	4	7	6	4	1	22
TOPLAM	49	47	46	32	20	194

Kaynak: Dr. Hafız Cemal, Mekteb-i Sanayi-i Osmani Konferansı yahut Osmanlı Mekteb-i Sanayi Nevvali, İstanbul, 1330

Mektep 1910 senesinde yalnızca 20 talebe mezun vermiştir. 1911-1912 öğretim yılında çeşitli alanlarda 13 talebe mezun olmuştur. 1914 senesine gelindiği zaman ise bu rakamda ciddi bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Yirmi iki öğretmen ve yirmi bir ustası olan mektebin toplamda yüz doksan dört öğrencisi olduğu kaydı vardır.

3.1.2. TAŞRA SANAYİ MEKTEPLERİ

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet başlamadan önce bir çok vilayette sanayi mektepleri açılmıştı. Bu mekteplerin yönetimleri buldukları vilayetlerin idarelerine bağlıydı. Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti bunları yalnızca denetleme hakkına sahipti.¹⁷⁸

Sanayi Mektepleri dönemin ağır koşullarından mütevellit II. Abdülhamid Dönemi'nde açılış gayesinden şaşmış iyi bir eğitim veremeyecek duruma gelmiştir. Hatta II. Meşrutiyet'ten sonra bu mektepler neredeyse durma noktasına gelmişti. Ankara Sanayi Mektebi kapandı ve Bursa Sanayi Mektebi'de kapanma aşamasına gelmişti.¹⁷⁹ Bu durum karşısında Taşra Sanayi Mektepleri'nin Nafia ve Ticaret Nezareti'ne bağlanması hususunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.¹⁸⁰

Yapılan tüm çalışmalar meclise kadar ulaşmıştır.¹⁸¹ Bu doğrultuda vilayetlerde bulunan sanayi mekteplerinin tıpkı İstanbul Sanayi Mektebi gibi Nafia Nezareti'ne bağlanması ayrıca bu bakanlığın bütçesinin bu yönde artırılması gerekliliği üzerinde durulmuş ve bu hususta bir önerge sunmuşlardır.¹⁸² Zaten daha önce Nafia Nezareti de bütün sanayi mekteplerinin tek bir çatı altında kendisine bağlanması hakkında bir istekte bulunmuş ancak Maliye Nezareti yalnızca deneme için İstanbul Sanayi Mektebi'ni bu bakanlığa bağlamıştır.¹⁸³ Mebuslar meclisinin bu önergesi üzerine taşrada bulunan mektepler yani; Halep, Edirne, Bağdat, Selanik, Ankara, Konya, Kastamonu, Adana, Bursa, Sivas ve Trabzon'da bulunan mektepler artık Nafia Nezareti'ne bağlanmıştır.¹⁸⁴

3.1.3. Kız Sanayi Mektepleri

Bu dönemde kız mektepleri Üsküdar ve İstanbul Sanayi Mektebi olmak üzere iki taneydi ve ikisi de İstanbul Vilayeti Maarif İdaresine bağlıydı.¹⁸⁵ II. Meşrutiyet döneminde iyi bir performans sergileyemedikleri öne sürülerek 1913 yılında kapatılmışlardır.¹⁸⁶ Kapanan bu okulların ödenekleri birleştirilerek yeni bir mektep açılmasına karar verilmiştir. Yaşanan

¹⁷⁸ Ergün, s.246.

¹⁷⁹ Meclis-i mebusan Zabıt Ceridesi, 24 Mayıs 1326, s.2087.

¹⁸⁰ Vilayet Mekteb-i Sanayileri, Sabah, 20 Ekim 1910.

¹⁸¹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 28 Nisan 1327, s.2920-2922, 2939.

¹⁸² Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi,28 Nisan 1327,s.2920-2922, 2939.

¹⁸³ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi,28 Nisan 1327,s.2920-2922, 2939.

¹⁸⁴ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi,28 Nisan 1327,s.2920-2922, 2939.

¹⁸⁵ Ergün, s.247.

¹⁸⁶ Ergün, s.247.

aksaklığı düzeltmek adına Avrupa'dan uzman getirilmesi öngörölmüş bunun için Maarif Müdürü Kemal Bey görevlendirilmiştir.¹⁸⁷

Avrupa'ya gönderilen Kemal Bey kız sanayi mekteplerini incelemiş ve bu okullardan bize en iyi örnek teşkil edecek olan Belçika Kız Sanayi Mektebi'ni tercih etmiştir. Böylelikle mektebin müdürü ve mektepte çalışan iki muallim ile anlaşma imzalamıştır.¹⁸⁸ Antlaşmayı imzalayan müdür ve diğer iki öğretmen Ekim ortaları gibi memleketimize gelerek yeni açılan okulda yani Münir Paşa Konağı'nda eğitim öğretime başlamışlardır.¹⁸⁹ Birinci sene gündüzlü olarak eğitim veren mektep sonrasında yatılıya çevrilmiştir.¹⁹⁰ İlk kısma 7 ile 12 yaş arasında bulunan talebeler; ikinci kısma 13-14 yaş aralığında olan rüştiye mezunu talebeler alınmıştır. Son bir yılda da uygulamalı eğitim görüp mezun olan öğrenciler öğretmen olmuştur.¹⁹¹

3.1.4 Özel Sanayi Mektepleri

Yaşanan ekonomik sıkıntılardan mütevellit mekteplerin yatılı kısmı kapatılmıştır. Öte yandan ücret karşılığı hizmet veren özel sanayi mekteplerinin açılmasına izin verilmiştir. Devletin yükü hafifletilmeye çalışılmıştır.¹⁹²

3.1.4. 1. Osmanlı –Fransız Kız Sanayi Mektebi

Kız talebelerinin daha iyi şartlarda yetiştirilmesini sağlamak kadının sosyal durumunu izah etmek ve onların çeşitli statülerde görev almasını sağlayabilmek adına 1 Kasım 1909'da kurulmuştur.¹⁹³ Mektep Bayan Colette tarafından kurulmuş olmasının yanında, dönemin Dahiliye, Maliye, Nazırlarıyla Dr. Besim ve Dr. Hüseyin Cahit Bey'lerin koruması altında idi.¹⁹⁴ Mektepte çeşitli dersler verilmekteydi. Türkçe, Fransızca, Kıraat ve Yazı, Tarih, Hesap ve Coğrafya gibi dersler bunlardan bazılarıydı.¹⁹⁵

¹⁸⁷ "Mükemmel bir kız mektepleri", Sabah, 15 Ağustos 1911.

¹⁸⁸ "Kız Sanayi Mektebi", Sabah, 5 Ekim 1913.

¹⁸⁹ "Yeni Kız Sanayi Mektebi", Sabah, 26 Ekim 1913.

¹⁹⁰ "Yeni Kız Sanayi Mektebi", Sabah, 26 Ekim 1913.

¹⁹¹ "Yeni Kız Sanayi Mektebi", Sabah, 26 Ekim 1913.

¹⁹² Songül Keçeci Kurt, "Yabancı Okullara Karşı Osmanlı Refleksi Özel İslam Mektepleri", İzmir, Şubat 2013, s.227.

¹⁹³ Kurt, s.228.

¹⁹⁴ Kurt, s.228.

¹⁹⁵ Kurt, s.228.

3.1.4.2. İttihad ve Terakki Kız Sanayi Mektebi

Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyet'inin Nuruosmaniye Kulübü tarafından kurulmuştur. Mektep 1922-23 yılına kadar aktif olarak faaliyet göstermiştir.¹⁹⁶ Kayıtlara göre bir dönem Nezihe Muhiddin (Tepedelengil) okul müdiresi olarak çalışmıştır.¹⁹⁷

3.1.4.3. Bayburt Sanayi Mektebi

Bu mektep İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından 1910 yılında Bayburt'ta açılmıştır.¹⁹⁸ Maddi durumu iyi olmayan ve kimsesi olmayan 50 çocuğa; terzilik, demircilik ve marangozluk gibi meslek eğitimi verilmiştir.¹⁹⁹

3.2. MEKTEBİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Sanayi Mektebi 1892 yılından önce maalesef tam anlamıyla işlevini yerine getiremiyordu. Açılış gagesinden uzakta bir eğitim sunmaktaydı. Okullarda yaşanan aksaklıklardan mütevellit eğitimde ithal uzmanlara başvurulmuştur. Hatta daha öncesinden de bahsettiğimiz gibi Sanayi Mektepleri adına belki de dönüm noktası diyebileceğimiz bir Servier etkisi söz konusudur. 1892 yılından itibaren mektep üzerinde ciddi araştırmalar yapan Servier okulun tekrar gözden geçirilip açılış gagesine uygun aynı zamanda dönemin şartlarına uygun olarak ilerleme kaydeden Osmanlı için yeni bir müfredat ve plan hazırlanmalıydı. Tüm bunlara binaen Servier bu hususta bir rapor hazırlamıştı. Mektepteki eğitim bu rapor doğrultusunda uygulanmaya başlanmıştır.

Servier mektep için daha önce uygulanan nizamnamede değişikliğe gitmemiştir. Yine Mithat Paşa'nın hazırlamış olduğu 1868 tarihli nizamname esas alınmıştır.²⁰⁰ Ancak yaklaşık olarak 40 yıllık bir plan dönemin bir hayli gerisinde kalmıştı. Yani devletin eğitim alanında yapmış olduğu ilerlemeye, bu nizamname bedeni oturmamış dar bir gömlek gibiydi. Nizamnamenin dördüncü maddesine göre mektebin idaresi bir nazırın kontrolüne bırakılmıştı. Nazırlık eğitim hesap maliye gibi tüm işlerden sorumluydu ki mevcut şartlarda bu madde işlevsel değildi.²⁰¹ Tüm bunlara binaen mevcut nizamnamenin değiştirilip yada gerekli düzenlemelerin yapılıp yeni bir nizamname oluşturmak mektep için en iyi karardı.

¹⁹⁶ Kurt, s.228.

¹⁹⁷ Yavuz Bahadıroğlu, *Kemalist Yalanlar*, Nesil Yayınları, İstanbul, Ağustos 2015, s.17.

¹⁹⁸ Ergün, s.248.

¹⁹⁹ Ergün, s.248.

²⁰⁰ Yıldırım, s.121.

²⁰¹ Yıldırım, s.121.

1908 Ağustos ayında yeni bir nizamnamenin hazırlanması gerekliliği Orman, Ma'adin ve Ziraat Nazırı, yeni nizamnamenin hazırlanması işini gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda mektebin idaresini müdür vasfıyla Halkalı Ziraat Mektebi hocası olan Ethem Bey'e verilmesi sağlandı. Nizamnamenin hazırlanıp uygulama aşamasına getirileceği vakte kadar da derslerin emsali mekteplere göre düzenlenmesi görevini verdi.²⁰² Böylelikle yaklaşık bir yılı kapsayan süre zarfında Ethem Bey'in kaleme aldığı 16 Ağustos 1909 tarihli Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ilan edildi.²⁰³

Oluşturulan nizamname yedi bölüm ve elli dört maddeden oluşan Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, sadece İstanbul Sanayi Mektebi için değil aynı zamanda diğer vilayetlerde bulunan sanayi mekteplerine de uygun olarak hazırlanmıştır. Bu nizamname ile mektepte verilecek olan eğitim, mektebe alınacak olan öğrencilerde aranacak özellikler mektebin idari kadrosu ve yapısı yeniden yapılandırılmıştır. Nizamnamenin genel hükümler başlığı altında ki ilk maddeye göre Sanayi Mektebi'nin ilk açılış gayesi demir ve ahşap sanayinin makine ustalığı ile marangozluk kısımlarında teorik ve pratik bilgiye sahip nitelikli ustalar yetiştirmek olarak belirlenmiştir.²⁰⁴

Mektebe ait gelirler daha önceden olduğu gibi kiraya verilen emlak ile Yeniçeri Müzesi ve üretilen ürünlerin satışından elde edilen hasılat olarak teyit edilmekteydi.²⁰⁵ Parasız ve yatılı bir mektep olarak isimlendirilen Sanayi Mektebi'ne derslik ve atölyelerdeki doluluk oranına göre gündüzlü öğrenci de alınabilecekti. Yatılı öğrenci toplamı iki yüzü gündüzlü öğrenci grubu ise yine parasız olmak üzere yüzü aşmayacaktır.²⁰⁶

Eğitim süresi yine ilk dört yıl teorik olacak son yıl ise staj gibi olacaktır. Toplamda beş yılı kapsayan bir eğitim öğretim yılı olacaktır. Bu süre içerisinde elbette ki mezun olabilmek ve sertifikayı almak tüm derslerden başarılı olmaya bağlı olup her bir öğrencinin en az bir meslek öğrenmesi şartı aranmıştır.²⁰⁷

Talebelerin mektebe kabul edilme şartı şeriat-i kabul başlığı altında yer alan dört maddeden belirlenmekteydi. Bu maddelere göre mektepte eğitim görmek isteyen öğrenciler her sene Temmuz ayı (Rumi Takvim'e göre) başından Ağustos ayının 15'ine kadar Orman, Maadin ve

²⁰² Yıldırım, s.122., daha ayrıntılı bilgi için bkz. BOA., BEO.3380/253466-1 (21 B 1326/19 Ağustos 1908).

²⁰³ Bkz. Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesidir, Dersaadet 3 Ağustos Sene 1325; Takvim-i Vekayi, s.2-6 (23 M 1329/24 Ocak 1911); Türkiye'de Teknik Eğitim II, s.146-157

²⁰⁴ Yıldırım, s.122., ayrıntılı bilgi için bkz. Dersaadet Sanayi Mektebi sanayi'i hadiyeye ve haşebiyenin makinistlik ve marangozluk kısımlarında nazari ve ameli ma'lumat-ı mukteziyeyi ve kafiyeyi haiz ustalar yetiştirilmek üzere tesis edilmiştir. Madde:1, Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.1.

²⁰⁵ Yıldırım,a.g.e., s.122. ayrıntılı bilgi için bkz .Madde 2.Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.1.

²⁰⁶ Madde 3. Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.1.

²⁰⁷ Madde 4. Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.1.

Ziraat Nezareti'ne veya mektep müdüriyetine dilekçe ile müracaat edeceklerdi. Maddeye göre vilayet mekteplerinden mezun olan öğrenciler harici tüm öğrenciler giriş sınavına tabi olacaktır. Başta yatılı talebe olmak üzere başarı sırasına göre mevcut açılan kontenjanlar doldurulacaktır. Düşük puan alıp sıralama giremeyen veya puanı yüksek dahi olsa kayıt için verilen tarihlerden sonra kayıt yaptırmak isteyenler maalesef okula kayıt yapamayacaklardır.²⁰⁸

Sanayi Mektebi'ne kaydolmak üzere müracaat eden öğrenciler, tezkere-i Osmaniye (kimlik), en son buldukları mektepten aldıkları hüsn-i ahlak (güzel huy) belgesi, mesleki eğitim almaya müsait olduklarına dair resmi sağlık raporu, aşı kartı ve rüştiye diploması veya rüşdiye derecesinde eğitim gördüklerine dair bir evrak ibraz etmeleri gerekecekti.²⁰⁹ Giriş sınavları nezaret tarafından seçilen bir başkanın idaresi altında oluşturulacak özel bir komisyon marifetiyle gerçekleştirilecektir.²¹⁰

Yeni hazırlanan nizamname ile mektebin idare heyeti yeniden düzenlenmiştir. Bu hususta ki en önemli yenilik mektep idaresinin nazır yerine mekatib-i aliyyeden mezun bir müdüre devredilmesiydi.²¹¹ Okul müdürü mektebin yüksek derecedeki memurları olan, fen memuru, muhasebeci, dahiliye memuru, tahsildar, ambar memuru, tabip, eczacı ve hocaları kendisi seçerek tayinlerini nezarete teklif edecekti. Yine ustabaşı usta ve muhasebe katipleri gibi ikinci derecen memurları tayin ederek nezarete bilgi verecekti. Aşçı ve hademe gibi üçüncü dereceden memurları doğrudan kendisi tayin edecekti. Ayrıca eğitim-öğretim işlerinin yanı sıra bütün memurların kontrolü ve denetimi müdürün kendisine bırakılmıştı.²¹²

Müdür başkanlığında fen muavini, muhasebeci ve dahiliye memurundan mürekkep ayda bir veya gerektiği takdirde müdürün daveti üzerine toplanacak bir idare heyeti oluşturulacaktı. Heyet, ihtiyaç duyulan levazimat ve sarfiyatı belirleyecekti. Mektepte üretilen ürünler ile lüzumsuz hurda eşyanın satılması yada değiştirilmesi, yeni alınanların kontrol edilmesi heyetin görevi olacaktır.²¹³

1892 yılında Servier'in tayini ile mektebin idari kadrosuna fen muavinliği görevi dahil edilmişti. Muavinin sorumlulukları görevi yürütecek yabancı uzmanlarla yapılan

²⁰⁸ Madde 6., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.2.

²⁰⁹ Madde 7. Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.2.

²¹⁰ Yıldırım, s.123, daha ayrıntılı bilgi için bkz., Madde 8. Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.2.

²¹¹ Yıldırım, s.123 daha ayrıntılı bilgi için bkz., nitekim bu husus ilk olarak 1893 yılında ciddi eleştiri konusu olmuş ancak mektep idaresinde en yetkili kişinin müdür olması gerektiği üzerinde mutabık kalınmasına rağmen uygulamaya geçilememiştir.

²¹² Yıldırım, s.124., Müdürün görevleri hakkında bilgi için bkz.; Madde 12, 13 ,14 ,15 ,16. Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.3-5.

²¹³ Madde 10-11. Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.3.

sözleşmelerde yer almaktaydı. 1909 Nizamnamesi ile görevin kapsamı bir standartta bağlanmıştır. Nizamnamenin 17, 18, 19 ve 20. maddesi bu görevi tanımlamaya ayrılmıştı. Her sene başında bir eğitim –öğretim yılı içerisinde kullanılacak ham madde alet ve edevat ile makineler için gerekli yakıtın cins ve miktarını belirlemek ayrıca sene içerisinde varsa eksiklikleri belirlemek bu hususta müdüre bilgi vermek fen muavininin görevleri arasında yer almaktaydı.²¹⁴

Mektebin bütün hesap işleri muhasebecinin²¹⁵ sorumluluğunda bulunmakla birlikte dahili memurların mubassır, öğrenci ve müstahdemlerin kontrolü, dahili memurun yetkisine bırakılmıştı. Ayrıca ders saatlerine ve atölye programına riayet edilmesini sağlamak, memurları denetlemek, dersane, yatakhane, öğrenci ve müstahdemlerin elbise vs. ihtiyaçlarını tedarik etmek de dahili memurun vazifesiydi.²¹⁶

Okulun derslik ve atölye programları ile genel imtihan sonuçlarının incelenmesi buna binaen de programların değiştirilmesi ve yenilenmesi senede bir defa veya gerektiği zaman müdürün başkanlığında toplanacak olan Heyet-i tedrisiye ve Heyet-i ta'limiye'nin vasifesi olacaktı. Birincisi ders hocalarından ikincisi atölye hocaları ustabaşı ve ustalardan teşkil olunacaktı.²¹⁷ Hem ders hemde atölye hocalarının eğitim verdikleri alandan mezun olmuş olmaları şarttı. Nezaret tarafından tayin edilecek hocalar öngörülen müfredata göre ders anlatacaktı. Diğer yandan değiştirilmesi veyahut yenilenmesini gördükleri noktaları sene sonunda toplanan heyete beyan edeceklerdi. Eğitim öğretim devam ederken programdan çıkılması kesinlikle yasaktı. Mazeretsiz olarak ayda üç kez dersine gelmeyen hocanın; birincisinde maaşının dörtte biri, ikincisinde yarısı ve üçüncüsünde tamamı kesilecek tüm bunlara rağmen dördüncü kez de aksatırsa bu kez görevden kati suretle alınacaktır.²¹⁸

Ustalar ve ustabaşılar sanayi mektebi mezunlarından yada sahip olduğu mesleği ispat edebilmek suretiyle mesleklerine dair sahip oldukları belgeleri sunduklarında tayin edilebileceklerdir. Ustaların görevi hoca ve öğrencilerden önce mektebe gelip atölyeleri temizlemek alet ve makineleri hazırlamak ve kontrol etmektir. Alet ve makinelerin arızalanması durumunda öğrenciler ustalara ustalar hocalara ve hocalarda fen muavinine karşı sorumlu olacaktı. Mesleğinde yetersiz olduğu tespit edilen hocaların işlerine son verilecektir.

²¹⁴ Yıldırım, s.125., detaylı bilgi için bkz. Madde 17, 18, 19, 20., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.5-6.

²¹⁵ Bkz. Madde 21,22,23,24 . Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.6-7.

²¹⁶ Yıldırım, s.125., Bkz. Madde 25, 26, 27., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.7.

²¹⁷ Yıldırım, s.125., detaylı bilgi için Bkz. Madde 28. Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.7.

²¹⁸ Madde 29-30., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.8.

Ayrıca mektepte bulunan ustaların her hangi bir hatası bir kereliğine affedilecek lakin bu durum tekrar ederse işine son verileceği yine nizamnamede belirtilmiştir.²¹⁹

Hazırlanan nizamnamenin beşinci bölümü Tedrisat-ı fenniye ve “*ta’limat-ı sına’iye ve imtihanlar*” başlığı altında uygulamaya geçirilecek olan eğitim öğretim müfredatına ayrılmıştı. Yapılan program sanayi alanında çeşitli meslek kollarında talebe yetiştirmek üzere hem pratik hem de teorik dersler üzerine oluşturulmuş bir programdır. Demircilik, Tornacılık, Tesviyecilik, Dökmecilik ve Modelcilik mesleki eğitim programında öncelikli sıradaydı. Ahşap sanatına ait olan meslekler ise doğu ve batı mimarı tarzlarına özgü olarak ayrı verilecekti. Ahşap sanatına ait olan Marangozluk, Oymacılık, Ahşap Tornacılığı ve Sedefçilikten oluşacaktı.²²⁰ Mektep yöneticilerinin almış olduğu karar ile mektebe başvuran öğrenciler hangi alana daha yatkın ise o meslek koluna verilecek ve alanında ihtisas yapacaktı. Zira diğer türlü hem okul için vakit kaybı olacak hem de talebe o meslek dalında bocalayarak sıkıntı çekecekti. Öğrenciler hem yeteneklerine göre hem de fiziki durumlarına göre ayrıştırılmıştır. Elbette ki hocalarda yine bu sınıflarda eğitim görecektir talebelere göre istihdam edilmiştir. Talebeler mektepte kaçır saat ders görecektir okula giriş saatleri, ders saatleri, görecektir derslerde teorik ve pratik derslerin müfredatı gibi bir çok mevzu okul idaresi tarafından ayarlanmıştır. Yine son sınıf talebelere göre bir değişikliğe gidilmiştir. Talebeler sabah ve akşam teknik resim çizmekle meşgul olacaklardı diğer zaman dilimlerini ise atölyede geçireceklerdi. Her yıl eğitim öğretim yılı 15 Eylül’de başlayacak 15 Temmuz’da (Rumi Takvim’e göre) sona erecekti.²²¹

Mektebe alınan talebelerin başarı düzeylerini ölçmek için iki farklı sınava tabii tutulacaklardı.²²² Hususi sınavlar teorik sınavları kapsayacaktır. Bu sınavlar üç ayda bir her dersin hocası tarafından yazılı olarak ayrı ayrı yapılacaktır. Genel sınav ise talebeler her sene sonunda uzmanlardan oluşan heyetlerin karşısında sözlü mülakata tabii tutulacaklardı. Sınavlar 20 puan üzerinden değerlendirilecektir.²²³

Hastalık veya farklı sebeplerden ötürü 3 ay mektebe devam etmeyen öğrenci imtihana alınmayacak ve sınıfta bırakılacaktır. İki sene üst üste sınıf tekrarı yapan mektepten

²¹⁹ Madde 31-32 ., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.9.

²²⁰ Madde 33., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.9.

²²¹ Madde 34., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.10.

²²² Volkan Çeşme, *Osmanlı’da ziraati moderleştirme sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi(1892-1928):Kuruluşu ve idari yapısı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, s.28.

²²³ Madde 35-36., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.10-11.

uzaklaştırılacaktı. Özel sınavlarda 4 puan alanlar 10 gün içerisinde aynı dersten tekrar sınava tabii olacaktı aynı zamanda genel sınav içinde durum aynıydı. Tüm bunlara rağmen iki dersten başarısız olan talebe sınıf tekrarı yapacaktır. Sınıf geçmek için gerekli olan not hiçbir dersten 4 ve daha aşağı olmamak koşulu ile birinci sınıfta toplam notun yarısı, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda yarısından bir fazlası olarak belirlenmiştir.²²⁴

Aslında mektep idaresi tarafından uygulanan nizamnamenin 37. Maddesi mektepte ki eğitim ve öğretimin disiplinli bir şekilde uygulandığının kanıtıdır. Öğrencilerin eğitimini almış oldukları mesleklerde birer uzman olarak mezun olmalarını sağlamaya çalışmışlardır. Başarılı olarak mezun olan bu öğrenciler piyasada kalfa olarak değil elbette ki usta olarak çalışacak böylelikle uğraştıkları sanatı tam anlamıyla yerine getireceklerdi. Aynı zamanda yanına alacağı kalfaya da kuşkusuz iyi bir eğitim verecektir.

Birinci sınıf haricinde diğer sınıflarda okuyan talebeler atölyelerde üretim yaptıkları için günlük olarak harcamış oldukları emeğe binaen ücret alacaklardı. Her üst sınıf bir alt sınıftan daha fazla ücret alacaktı çünkü ikinci sınıf talebelerinin görmüş olduğu atölye çalışması üçüncü sınıftan daha azdı veya üçüncü sınıfın atölyede bulunduğu ders saati dördüncü sınıfa göre daha azdı bundan mütevellit öğrenciler harcamış oldukları emeklerine karşılık ücretlerini alacaklardı. Elbette atölyede bulunmadıkları zaman da ücret alamayacaklardı. Ay sonunda öğrencilerin biriken ücretlerinin hepsini alma gibi bir lüksleri yoktu sadece kazandıkları paranın yarısını alıp kendilerine harçlık yapıyorlardı diğer kalanı ise daha önce de bahsettiğimiz gibi mezun olduklarında okul idaresi tarafından onlara sermaye olarak veriliyordu. Mektepten bazı sebeplerden ötürü ayrılan yada iki yıl üst üste kalarak okuldan uzaklaştırılan ve okulun bazı kurallarına uymayarak disiplini bozduğu için okuldan atılan talebelere birikmiş ücretleri verilmeyeceği gibi dönem içerisinde talebenin şahsına ait yapılan harcamada geri alınacaktı. Ancak hastalık sebebiyle okuldan ayrılmak zorunda kalan talebeden bu meblağ talep edilmeyecekti. Öğrencilerden kaynaklanan okul araç gereçlerine verilen zarar talebelerin birikmiş ücretlerinden karşılanacaktı.²²⁵

Nizamnamenin 38 ve 39. maddesi kuvvetli ihtimal öğrencilerin okulu sebepsiz yere terk etmelerini caydırmak amacıyla eklenmiştir. Zira böyle bir şey söz konusu olduğunda hem okulun üretimi düşecektir hem de okula başvurmak isteyip de kontenjanların dolu olmasından dolayı kaydını yapamayan öğrencilerin hakkını gasp etmemek için bu tip bir uygulamaya gidilmiştir.

²²⁴ Yıldırım, s.127., daha ayrıntılı bilgi için bkz Madde 37., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi ,s.11.

²²⁵ Madde 38-39., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi,s.11-12.

Mektebin tatil günü Cuma günüydü. Ayrıca okulda sadece müslüman değil gayrimüslim talebede alınmıyordu. Gayrimüslim talebelerin kendi bayram günlerinde de okul idaresi onlara izin veriyordu. Mektebe kayıtlı olan yatılı talebeler Perşembe akşamı çıkıp Cuma akşamı mektebe dönüyordu. Kimsesiz çocuklar ise Cuma sabahı okuldan ayrılıp ayı günün akşamında okula dönmek zorundaydılar. Sene sonunda yapılan genel sınav sonrasında yatılı olan öğrenciler yaz tatili için ailelerinin yanına geri dönüyorlardı ancak kimsesiz çocuklar yaz tatili boyunca okul yurdunda kalabiliyorlardı.²²⁶

Bilindiği üzere mektepte çeşitli mezheplerden olan bir çok talebe yer alıyordu ve öğrencilere dinlerinin gerektirdiği ibadeti kısıtlayıcı bir despot uygulama yoktu. Aslında Osmanlı Devleti'nin ne kadar hoşgörülü olduğunun bir kanıtı da budur. Kimsesiz çocukları yaz tatili boyunca bünyesinde barındıran mektep aslında hem üretime devam ediyor hem de mektepte kalan talebelerin günlerinin boş geçmesine mani oluyordu.

İdarenin geçerli bir mazeret için verebileceği izin süresi maksimum bir ayı kapsıyordu daha fazla izin alınması gerektiğinde ise okul idaresi değil nezarete başvurmaları gerekiyordu. Hem tatil dönüşü hem de izin dönüşü mektebe geç kalan öğrenciler velileri tarafından kaleme alınmış olan bir mazeret dilekçesi yazmak zorundaydılar. Bilgi vermeksizin on beş gün içerisinde geri dönmeyen talebenin kaydı mektepten silinmekteydi.²²⁷

Nizamnamenin bu maddesi mektebe kayıtlı olan öğrencinin gidiş gelişlerinde güvenlik sorunu yaşamamasına yönelik koruyucu bir önlemdir.

Eğitimi başarılı bir şekilde tamamlamış olanlara okul idaresi ve nezaret tarafından birer diploma, eğitimini tamamlayamayanlara ise okul idaresi tarafından mühürlü tasdikname verilecektir. Okuldan derece ile mezun olanlara teşvik amacıyla birer sanayi madalyası verilecektir.²²⁸

Nizamnameye göre öğrenciler nizamnamenin ve okul idaresinin belirlemiş olduğu tüm kurallara uymak zorundaydılar. Zira uymayan ve mektep içerisinde disiplini bozan/bozmaya çalışan kişilere sene sonunda dahiliye memuru tarafından ahlâk notu verilmiştir. Aynı zamanda öğrenciler kendilerine verilen her türlü işi yerine getirmek zorundaydılar.²²⁹ Mektep

²²⁶ Madde 40., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.12-13.

²²⁷ Madde 41., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.13.

²²⁸ Madde 42., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.13.

²²⁹ Madde 43., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.13-14.

içersinde taşkınlık çıkartanlara öngörülen cezalar ise beş çeşittir. Bunlardan en hafifi dinlenme esnasında derslikte kalarak yazı yazmasıdır. Bunun haricinde suçun derecesine göre; haftada bir izinden mahrum edilmek, bir günden bir aya kadar ücret kesintisi, heyet huzurunda uyarılma, heyet ve öğrenci önünde uyarılma ve nihayet mektepten uzaklaştırılma cezaları uygulanmaktaydı.²³⁰

1909 tarihli nizamnamenin yedinci bölümü okul tahsildar memurları, ambar memurları ve debboy memurlarını kapsıyordu. Tahsildar memurları mektebe ait gelir giderleri muntazam şekilde tahsil edecek ve muhasebeye teslim edecekti. Ambar memuru atölye içersinde üretilen ürünlerin kaydını alınan malzemelerin kayıtlarını tutmakla mükellefti. Debboy memuru ise gelen eşyaları depoda muhafaza etmekle yükümlüydü. Herkes düzenlenmiş olan talimatlara göre işini yapacaktı.²³¹

Özetlemeye çalıştığımız yürütülmesinden Orman Ma'adin ve Ziraat Nazırı'nın sorumlu olduğu Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi oluşmuştur.²³²

1868 tarihinde ilk kez gündeme gelen sanayi mektepleri ile ilgili hazırlanan nizamname, 16 Ağustos 1909 tarihinde yayımlanan nizamname ile geçerliliğini yitirmiş raflarda kendine ayrılan bölüme çoktan geçmiştir. 1868 tarihli nizamnamenin hükümsüzlüğüne dair bilgi 1909 tarihli nizamnamenin 53 ve 54 maddesinde yer verilmiştir.²³³

Sanayi Mektebi 1893 yılından 1911 yılına kadar sanayi işleriyle ilgilenen bir şubesi olmamasına rağmen Orman Ma'adin ve Ziraat Nezareti'nin yönetimi ve denetimi altındaydı.²³⁴ 1911'den 1923 yılına kadar Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlı Sanayi Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından idare edildi. 1923 yılı Mart ayından itibaren İdare-i Umumiye-i Vilayet kanununa binaen İstanbul Vilayeti'ne devredildi ve idari ve mali işleri Meclis-i Umumi Vilayet tarafından görülmeye başlandı.²³⁵ Böylece mektep bir vilayet mektebi halini almış oldu.²³⁶

²³⁰ Madde 44., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.14.

²³¹ Yıldırım, s.130. ayrıntılı bilgi için bkz Madde 46-47-48-49-50., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.15-16.

²³² Yıldırım, s.130.

²³³ Madde 53-54., Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, s.16.

²³⁴ Yıldırım, s.130.

²³⁵ İstanbul Vilayeti Meclis-i Umumisi Zabıtnamesi, İstanbul, 1339, s.88-89.

²³⁶ Detaylı bilgi için bkz., Türkiye'de Teknik Öğretim II, s.106.

3.3. I. DÜNYA SAVAŞI'NIN SANAYİ MEKTEBİ ÜZERİNE ETKİSİ

I. Dünya Savaşı, 28 Temmuz 1914'te başlayan ve 11 Kasım 1918'de sona eren küresel savaş olarak Dünya Tarihi'nde yer almaktadır. I. Dünya Savaşı öncesinde yürürlüğe giren bir kanuna göre Saltanat ailesine mensup olmayan her 18-45 yaş arasında bulunan Osmanlı tebaası askerlikle yükümlü tutulmuştur.²³⁷ Bunların tamamı askerliğe bir anda alınmayacak ihtiyaca binaen lüzumlu görüldüğü vakit silah altına çağırılacaktır.²³⁸ Bu dönemde talebe ve muallimler askerlikten muaf olmasına rağmen ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan ağır şartlar münasebetiyle talebe ve muallimlerde askere alınmıştır.

Sanayi Mektebi 1913-1914 eğitim öğretim yılının ardından yeni bir döneme başlayamadı. Zira Osmanlı Devleti resmen savaşa girmiş memlekette seferberlik ilan edilmiş ve çoğu eğitim yuvasında olduğu gibi İstanbul Sanayi Mektebi'nden de talebeler ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bundan mütevellit Dersaadet İstanbul Sanayi Mektebi 1916 yılına kadar kapalı kalmıştır.²³⁹ Bu süre zarfında mektebin atölyeleri İmalat-ı Harbiye'ye tahsis edilerek bomba ve diğer savaş gereçleri üretimi için kullanıldı.²⁴⁰

I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1915 yılında mektebin tekrar aktif olarak eğitimine devam edebilmesi adına bir dizi çalışmalara başlandı. Ticaret ve Ziraat Nezareti Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya'dan ders nazırı sıfatıyla Mösyö Lokaç adında bir uzman getirtti. Lokaç, Mektebin Avrupa'da ki sanayi mektepleri derecesinde yeniden tanzim edilmesi için kendisiyle aynı yıl Macaristan'dan gelen ve Müessesat-ı Sana'iyeye Müfettiş-i Umumisi görevini yürüten Mösyö Turdai ile görüşmelere başlanılmıştır.²⁴¹

Uzmanlar eşliğinde tespit edilen eksiklikler doğrultusunda mektebe yüz öğrenci olarak ilk etapta Tesviye, Marangoz, Tesisat, Döküm ve İnşaat şubelerinin tesisiyle eğitime başlanması kararını aldılar.²⁴² Bunun için hazırlanan rapor bir nizamname tasarısı olarak kabul gördü. Böylelikle 1909 tarihli Nizamname'de yürürlükten kaldırılmıştır.²⁴³

Rapor doğrultusunda hazırlanan nizamname tasarısı *Dersaadet Milli Sanayi Mektebi Teşkilat Nizamnamesi Layihası* başlığı altında kırk yedi maddeden oluşan yeni nizamnameye

²³⁷ Nuri Güçtekin, *Eğitimli Neslin I. Dünya Savaşı'yla İmtihanı*, İskenderiye Kitap, Nisan 2015, s.18.

²³⁸ Güçtekin, s.18.

²³⁹ Yıldırım, s.138.

²⁴⁰ Detaylı bilgi için bkz., Türkiye'de Teknik Eğitim II, s.93. Ağustos 1914'te İmalat-ı Harbiye mektepte çalışan kendi öğrencileri için 550 takım elbise,550 çift potin,550'şer adet kaput kalpak ve fanila alımı için ihale ilanı verilmiştir. Dolayısıyla bu dönemde mektepte yoğun bir imalat faaliyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır.Takvim-i Vekayi,Numero 1916, s.3(4 L 1332/26 Ağustos 1914)

²⁴¹ Yıldırım, s.138.

²⁴² Sanayi Mektebi'nin Tevsi-i İktisadiyat Mecmuası, Yıl 1, Sayı 29, 21 Eylül 1332, s.8.

²⁴³ Nizamnamenin tüm metni için bkz."Türkiye'de Teknik Eğitim II", s.158-172.

göre Sanayi Mektebi, İstanbul Sanayi Mektebi olarak tanımlanmaktaydı.²⁴⁴ Nizamnameye göre mektebin amacı teorik ve pratik bilgilere sahip işini bilen ustalar yetiştirmek ayrıca milli sanayiye kalkındırabilecek şekilde hizmet sunmak ve elbette ki sanatkarların mesleklerinde olgunlaşmasını sağlayacak vasıtalar olarak belirlenmiştir.²⁴⁵ Mektebin idaresi ve teftişi Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin kontrolünde olacaktır. Sanayinin gelişimi ile ilgili bütün meseleler hakkında incelemelerde bulunmak ders programıyla meşgul olmak ve mekteple mevcut sanayi arasında sürekli bir münasebet bulundurmaya üzere sanayi genel müdürlüğü başkanlığı altında bir sanayi meclisi oluşturulacaktır.²⁴⁶

Tesviyecilik, Tesisat, Dökümcülük ve Doğramacılık bölümlerinde öngörülen eğitim süresi toplamda üç yıla indirildi. İnşaat şubelerinde bu süre dört yıl olmalıydı. Mektebe kayıt için gerekli şartlara haiz olmayanlar için bir hazırlık sınıfı oluşturulacaktır. Ayrıca okulda başarılı olan öğrencilere fazladan iki yıl daha ders verilerek alanlarında uzman olmaları sağlanacaktır. Bu sınıf sanayi ve meslek yüksek mekteplerine denk sayılacaktır. Toplamda kırk sekiz saat olan haftalık ders saati yarı yarıya paylaşılacak yarısı teorik yarısı pratik olmak üzere talebelere sunulacaktır. Ayrıca üç yılda bir mevcut ders programı incelenecek program hakkında istişareler yapılacaktır. Alınan kararlar doğrultusunda nezarete bildirilecektir.²⁴⁷

Mektebin sunmuş olduğu şartları taşıyan ve okula başvurup kabul gören öğrencilerden maddi durumu iyi olan talebelere ücret talep edilecekti. Ayrıca mazeretini belgelemek suretiyle bir yıllığına ücretsiz veya ücrette indirimine gidileceği hakkında bilgiye nizamnamede yer verilmiştir. Bu durumda dar gelirli olanların çocukları mektep kayıtlarında öncelikli sırada yer alıyordu. Ayrıca mektebe alınan talebeler hazırlık sınıfında hangi mesleğe yatkın olup olmadığı tespit ediliyor hazırlık sınıfını başarı ile bitiren talebe birinci sınıfta meslek olarak ayrıştırılıyor ona göre yönlendiriliyorlardı.²⁴⁸

Nizamnamenin en önemli değişikliği sanayi meclisi vasıtasıyla Maarif Nezareti ve piyasa ile koordinasyonun sağlanmasıydı. Bu şekilde ki bir eğitim programı ihtiyaca yönelik olarak belirlenecek böylelikle güncel kalacaktı.²⁴⁹

1916 yılında yenilenen nizamnameye göre eğitime devam edilmiştir. Mektebe kayıtlar 15-29 Ağustos arasında gerçekleşecekti. Mektebe kayıt yaptırmak isteyen talebeler haftanın üç

²⁴⁴ Yıldırım, s.138.

²⁴⁵ Madde 1,2. Türkiye'de Teknik Öğretim II, s.158.

²⁴⁶ Madde 4-11. Türkiye'de Teknik Öğretim II, s.158-159.

²⁴⁷ Madde 12,16. Türkiye'de Teknik Öğretim II, s.159-160.

²⁴⁸ Madde34-35., Türkiye'de Teknik Öğretim II, s.170.

²⁴⁹ Madde 23-24., Türkiye'de Teknik Öğretim II, s.165.

günü yani Salı Çarşamba ve Cumartesi günleri okula gelip kayıtlarını yapmaları gerekmektedir. Mektebe kayıt kabulü ise on üç yaşından küçük on altı yaşından büyük olmayacak olan öğrencilerden oluşacaktı. Öncelikle ibtidaiyye mezunu olduklarını veya o derecede eğitime sahip olduklarını dair belgeye sahip olmaları gerekmektedir. Okulda eğitim öğretim görmek isteyen öğrenciler öncelikle Türkçe, Hesap ve Hendese konularından yapılacak giriş imtihanını kazanmak zorundaydı. Adayların her hangi bir sağlık problemi yaşamadığına dair hekim tarafından yazılmış bir raporun okula teslim edilmesi yine mektebe kayıt esnasında istenen belgelerden biriydi.²⁵⁰

Kayıt ve kabul işlemleri ile diğer işlemler tamamlanınca 18 Eylül 1916'da resmi açılışın gerçekleşeceği ve derslerinde başlayacağı ilan edildi. Böylelikle talebelere bu tarihte hazır olunması gerektiğini bildirdiler.²⁵¹ I. Dünya Savaşı'nın eğitime vurmuş olduğu darbeye kapanan bazı okullardan biri olan Sanayi Mektebi bu tarihte tekrardan eğitime başlamıştır.

1917 ve 1918 yıllarında yine kayıt ve kabul şartları doğrultusunda mektebe talebe alımı yapılmaya devam edildi.²⁵² 1919 yılında mektepte bulunan talebe sayısı yüz yetmiş beşi buldu. Aynı zamanda değişik branşlarda muallim alımı yapılarak toplamda yirmi hoca eğitici kadrosunu oluşturuyordu.²⁵³ Bu dönemde de yine eskiden olduğu gibi yabancı uzmanlardan faydalanılmıştır. Yabancı uzmanlar özellikle Lokaç 1892 yılında fen muavini olarak mektebin teknik programını yeniden yapılandıran Servier kadar özverili bir çalışma yapmıştır. Teorik ve pratik dersleri eşit tutarak muazzam bir eğitim vermeye çalışmıştır.²⁵⁴

1918 yılında ateşkes ilanı ile birlikte mektepte görev yapan yabancı uzmanlar kendilerine verilen görevlerden istifa ederek kendi ülkelerine dönmüşlerdir. Umumi Müfettiş Turdai'nin düzenlediği program yürürlüğe girdikten iki yıl sonra eleştirilere maruz kalmış bu programa karşı çıkılmaya başlanmıştır. Sanayi Umum Müdürü ile Teşvikat-ı Sana'iyeye Müdürü yurt dışında eğitim gördükleri için Avrupa'da ki sanayi mekteplerinin ders müfredatlarına hakimdiler. Bu yüzden mevcut programı kabul etmek istemiyorlardı. Onlara göre vilayetlerde bulunan sanayi mektepleri orta İstanbul Sanayi Mektebi ise yüksek dereceye sahip olacak şekilde düzenlenmeliydi. Turdai ise İstanbul'da iki sanayi mektebi açma fikrini savunuyor biri orta diğeri yüksek derece sahip olması gerekliliğinden bahsediyordu. Gerek bu uyuşmazlık

²⁵⁰ Yıldırım, a.g.e., s.141

²⁵¹ Takvim-i Vekayi, 2645, s.2 (15 ZA 1334/13 Eylül 1916)

²⁵² Yıldırım, a.g.e., s.143, daha detaylı bilgi için bkz. Takvim-i Vekayi ,2977 ,s.22 (30 L 1335/19 Ağustos 1917)

²⁵³ İstanbul Belediyesi İhsaiyat Mecmuası 1335, İstanbul, 1337, s.89.

²⁵⁴ Yıldırım ,a.g.e., s.143, daha ayrıntılı bilgi için bkz. Türkiye'de Teknik Eğitim II, s.96

gerekse mevcut görevinin İstanbul Sanayi Mektebi ile sınırlı kalmasından mütevellit görevinden istifa ederek memleketine dönmüştür.²⁵⁵

Turdai'nin istifası ve daha önce de diğer uzmanların istifa etmesi üzerine yaşanan aksaklıklardan dolayı Sanayi Umum Müdüriyeti tarafından yeni bir nizamname kaleme alınmıştır. Yeni nizamname yüz elli üç maddeden oluşmuştur. 29 Eylül 1919 tarihli Nizamname'ye göre Sanayi Mektebi, demire dair sanatlarda gerekli teorik ve pratik bilgiye sahip ustalar yetiştiren orta dereceli bir mektep olarak anılmaya başlamıştır.²⁵⁶

1919 Nizamnamesi 1921 yılına kadar uygulanmaya çalışıldı. Bu süre zarfında Marangozluk bölümünün kaldırılması ön görülmüş ancak eğitime devam edilmiştir. Yine Ziraat Makinistliği bölümü açılması talep edilmiş ancak uygulanamamıştır.²⁵⁷

Tablo 17

1919 Nizamnamesi'ne Göre Öngörülen Ders Programı

Derslerin Adı	SINIFLAR					Toplam
	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf	
Genel Dersler						
Malumat-1 Diniyye	1	---	---	---	STAJ	1
Malumuat-1 Medeniye	1	1	-----	---		2
Türkçe	2	2	2	1		7
Lisan-1 Ecnebi	3	2	2	2		9
Tarih / Coğrafya	2	---	---	---		2
Hesap/ Cebir	4	2	1	---		7
Hendese	3	2	---	---		5
Resim	6	2	---	---		8
Usul-i Defteri	---	----	2	----		2
Mesleki Dersler						
Makine Tatbikatı	---	2	3	8	STAJ	13
Elektrik Tatbikatı	---	---	3	2		5
Kimya Sanayi	2	3	1	---		6

²⁵⁵ Yıldırım, a.g.e., s.144 daha ayrıntı bilgi için bkz. Türkiye'de Teknik Öğretim II, S.95-97

²⁵⁶ Nizamname'nin tam metni için bkz. Türkiye'de Teknik Öğretim II, S.173-225.

²⁵⁷ Yıldırım, s.147.

Teknoloji	---	2	2	2		6
Resm-i Sanayi	---	6	6	6		18
Ziraat Makineleri	---	---	---	3		3
İktisat	---	---	1	---		1
Hıfzıssıhha	---	---	1	---		1
Ders Saati Toplamı	24	24	24	24		96
Atölye Saati Toplamı	20	20	20	20	44	124
Toplam	44	44	44	44	44	220

Kaynak: Madde 7. Türkiye’de Teknik Öğretim II,s.174

1921 yılında Sanayi Umum Müdürlüğü tarafından yeni bir nizamname hazırlandı. Mektebin Ticaret ve Ziraat Nezareti’ne bağlı bulunduğu dönemde hazırlanan kırk sekiz maddelik bu son nizamname, *Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi* başlığı altında uygulamaya konulmuştur.²⁵⁸

3.4. CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA SANAYİ MEKTEBİ

19 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti artık tarih sahnesinden maalesef silinmiştir. Cumhuriyet ile birlikte bir çok kurum ve kuruluşlarda devrim niteliğinde yenilikler yapılmıştır. Modernleşme ve batılılaşma eğilimi, eğitim camiasında da kendini göstermiştir.

Sanayi Mektebi 1923 yılı Mart ayında İktisat Vekaleti’nin tebliği üzerine vilayet özel bütçesine dahil edildi. Bundan bir süre önce kiraya verilmesi düşünülmüş ve İstanbul Ticaret Odası, mektebi kiralamak için girişimde bulunmuştur. Görüşmeye gelen oda üyeleri mektebe senede 10.000 lira teklif etmiştir. Toplamda yüz altmış talebeye meslek öğretilmesi , talebelerin barınma yeme içme ihtiyaçlarını karşılamayı ve hatta eskiden olduğu gibi talebelerin çalışıp üretim yapmasına karşılık kendilerine ücret verileceği dile getirmişlerdir. Mektepte çalışan hocalardan nitelikli olanları çalıştırıp diğerlerinin işine son verilecekti. Ancak o dönemde okul için verilen 10.000 lira teklifi az görülmüş ve İstanbul Ticaret Odası’na kiralamaktan vazgeçilmiştir.²⁵⁹

1923 yılında İstanbul Vilayet Genel Meclisi’nde yapılan bütçe görüşmelerinde mektep çok fazla gündeme gelmekteydi. Ayrıca mektep vilayete yeni devrolduğu için meclis başkan ve

²⁵⁸ Yıldırım, s.147., daha ayrıntı bilgi için bkz. Nizamnamenin tam metni Türkiye’de Teknik Öğretim II,S.226-239.

²⁵⁹ Yıldırım, s.149., daha detaylı bilgi için bkz. İstanbul Vilayeti Meclis-i Umumisi Zabıtnamesi, 1339, İstanbul, s.89.

üyelerinin mektep teşkilat yapısına vakıf değildi. Buna dayanarak başkan mektep için yeni düzenlemeler yapılmasına kanaat getirdi. Ve böylelikle uzmanlardan oluşan bir heyetle çalışmalara başlanılmıştır.²⁶⁰ Ancak yapılan yeni değişikliklere bütçe encümeni olumlu bakmadı. Gerekçe olarak da mektebin yapısının diğer vilayetlerde bulunan mekteplerle kıyas edilemeyecek kadar geniş olmasıydı.²⁶¹

Yapılan görüşmeler sonucunda belli bir meblağı vilayet bütçesinden ödeneceği, geriye kalan miktarı ise hükümetin karşılayacağı kararı verildi. Lakin hükümetin bu talebi yerine getirmediği yani herhangi bir yardımda bulunmadığı ve mektep 60.000 liralık vilayet bütçesi ile 1923 yılında idare edilmiş ve mektebe her hangi bir tadilat yapılmayarak olduğu gibi bırakılmıştır. 1923 senesinde mektebin ahşap ve demir şubelerinden toplamda 61 öğrenci mezun olmuştur.²⁶²

1924 yılında mektepte yapılan yenileşme ve tadilat ile birlikte mektep olduğundan biraz daha iyi bir hal almıştır. Mektebe; Tesviye, Marangozhane, Demirhane, Dökümhane, Modelhane, Motorhane, Elektrikhane ve İnşaat sınıfı açılmıştır.²⁶³ Meclis bütçe görüşmelerinde mektebin sıklıkla müdür değiştirmesinden mütevellit istenilen istikrarın sağlanamadığı dile getirilmiştir. Yine bu dönem içerisinde mektep adına bir takım tespitlerde bulunularak rapor tutulmuştur. Hazırlanan rapor meclise sunulmuştur. Raporda ayrıca mektepteki müfredatın değişikliği istenilmiştir. Eğitimin pratik ve teorik olarak ayrılması gerekliliği üzerinde durulmuştur.²⁶⁴ 1925 yılına geldiği zaman mektebin yatılı ve gündüzlü olmak üzere toplamda yüz altmış öğrencisi bulunmaktaydı. Ayrıca bu yıl Darüleytam'dan 39 öğrenci Sanayi Mektebi'ne kayıt olmuştur.²⁶⁵

1924 yılı itibariyle mektebi iyileştirmeye yönelik olarak yapılan çalışmalar 1926 yılında uygulanmaya başlanan İstanbul Vilayeti Sanayi Mektebi Talimatnamesi'nin hazırlanmasıyla netice bulmuştur.²⁶⁶ İstanbul Sanayi Mektebi'nin geliri, vilayet bütçesinden alınan para ile öğrencilerden alınan ücretlerden ibaretti.²⁶⁷ Mektep içinde uyulması gereken talimatlar okul idaresinde çalışan hoca ve memurlarında uyması gereken kurallar bu nizamnamede yer almıştır. Talimatnamenin uygulanmaya başlamasından bir yıl sonra 26 Mayıs 1927 1052

²⁶⁰ Yıldırım, s.150.

²⁶¹ İstanbul Vilayeti Meclis-i Umumisi Zabıtnamesi, 1339, s.653-654.

²⁶² İstanbul Vilayeti Meclis-i Umumisi Zabıtnamesi, 1340, s.136.

²⁶³ İstanbul Vilayeti Meclis-i Umumisi Zabıtnamesi, 1340, s.69.

²⁶⁴ İstanbul Vilayeti Meclis-i Umumisi Zabıtnamesi, 1340, s.220-258.

²⁶⁵ Yıldırım, s.156., ayrıntı bilgi için bkz. İstanbul Vilayeti Meclis-i Umumisi Zabıtnamesi, 1341, s.389.

²⁶⁶ 106 maddeden oluşan Talimatnamenin tam metni için bkz. Türkiye'de Teknik Öğretim II, s.240-264.

²⁶⁷ İstanbul Vilayeti Meclis-i Umumisi Zabıtnamesi, 1341, s.392.

sayılı Meslek Mektepleri Hakkında Kanun'la mali idaresi hariç Maarif Vekaleti'nin kontrolüne geçti.²⁶⁸

22 Temmuz 1931 tarihinde yayımlanan 1867 nolu kanunla Sanayi Mektebi, vilayete ait olmaktan çıktı ve *Bölge Sanat Okulu* haline geldi.²⁶⁹ Bölge Sanat Okulu'nun her türlü idaresi 1 Haziran 1935 tarihinde Kültür Bakanlığı'na devredildi. Böylelikle 1052 sayılı kanun geçerliliğini yitirdi.²⁷⁰ Kültür Bakanlığı'na devredilen okul Sultan Ahmet Vakfı tarafından satın alınmıştır. Ayrıca mektebe yakın olan parsellerde satın alınarak okula dahil edilmiş böylelikle fiziki açıdan mektep genişletilmiştir.²⁷¹

Dersaadet Sanayi mektebi İkinci meşrutiyet devrinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim öğretim açısından başarılı bir yol izlemiştir. Her türlü siyasi ekonomik çalkantılara rağmen hatta I. Dünya Savaşı'na rağmen ayakta kalmayı başarmıştır. Cumhuriyet devrinde vilayet mekteplerine dönüşmüş olmasına rağmen kısıtlı bir bütçe ile yine de bazı meslek kolları okul müfredatına dahil edilerek öğrenci mezun edilmiştir.

1927 yılından sonra mektebe olan talep 1923'lü yıllara binaen daha fazladır. 1927-28 eğitim öğretim yılında 184 yatılı toplam 200 öğrencisi bulunmaktaydı. 1938-39 dönemlerinde 597'ye kadar öğrenci sayısı ulaşmıştır.²⁷² Bugün bu mektep Sultan Ahmet Endüstri Meslek Lisesi ismi ile eğitimine devam etmektedir.²⁷³

²⁶⁸ Yıldırım, s.160., daha detaylı bilgi için bkz. *Meslek Mektepleri Hakkında Kanun*, Kanun No; 1052, 26 Mayıs 1927, Resmi Ceride, Sayı 606, (9 Haziran 1927).

²⁶⁹ Sanat ve Yatı Mekteplerinin İdaresi Hakkında Kanun , Kanun No: 1867, 22.07.1931, Resmi Gazete, Sayı 1861.

²⁷⁰ Bölge Sanat Okulu'nun Kültür Bakanlığı tarafından yönetilmesine dair kanun, kanun no:2765, 7.6.1935, Resmi Gazete, Sayı 3029.

²⁷¹ Yıldırım, s.164. daha ayrıntı bilgi için bkz. *Türkiye'de Teknik Öğretim II*, s.103.

²⁷² *Türkiye'de Teknik Öğretim II*, S.112-113.

²⁷³ Yıldırım, s.169.

SONUÇ

Sanayi Mektepleri'ne gelmeden önce aslında esnaf teşkilatı olarak bilinen Ahilik Teşkilatı; Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri'nde Anadolu topraklarında yaşayan Müslüman/Türkmen halkın ticaret, sanat ve ekonomiyi canlı tutmak adına, kişilerin çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlayan birliktir. Esnaf teşkilatının bu şekilde örgütlenmesi hem meslek adına daha iyi ve kaliteli kalifiye eleman yetiştirmek hem de milli sanayiyi oluşturmak için ilk hamlelerdi diyebiliriz.

Sanayi Mektepleri Osmanlı'da sanayileşmenin ilk sivil hareketidir diyebiliriz. Avrupa'dan alınan kaliteli ürünlerin orada kullanılan yöntemlerle ve teknolojinin sunmuş olduğu kolaylıklarla, insan emeğinden çok makine üretimi sağlanması esas alınmıştır. Vakitten tasarruf etmek amacıyla kendi ürünümüzü kendimizin imal etmesi düşünülmüştür. Bu anlamda mektepte verilecek eğitim ile işin ehli olan sanatını düzgün icra edebilecek sanatkarlar yetiştirmek nihayi hedeflendendi. Ancak mektebin açılacağı sıralarda ülkenin içersinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi çalkantılar bu durumu pek mümkün kılmıyordu.

1868 yılında Mithat Paşa öncülüğünde Sanayi Mektepleri açılmaya başlamıştır. Aslında Mithat Paşa'nın bu atılımını, onun daha önce Islahhane'lerde çalışmasına ve oradaki tecrübelerine dayanılarak böyle bir girişimde bulunması ile ilişkilendirebiliriz. Böylelikle, yıllardır üzerinde durulan açılıp açılmaması muallakta olan mektep bu vesile ile açılmıştır. Tecrübelerine dayanılarak açılan Mekteb-i Sanayi, Islahhane'lerin yapısına nizamına göre şekillenmiştir. Mektebin açıldığı ilk yıllarda mektebe alınan öğrenciler bilhassa kimsesiz ve okuma yazması olmayan talebeleri kapsamaktaydı. Böylelikle açılış gayesinden sapmaya başlayan bir mekteple karşı karşıya kalınmıştır. Zira Sanayi Mektebi çoğu zaman "*korunmaya muhtaç olanların barınağı*" şeklinde anılmaktaydı. Ayrıca nitelikli sanat mesleklerinin öğretilmesinden ziyade mektebe alınan kimsesiz çocukların iâşesini karşılayan bir hayır kurumu görünümündeydi.

Maalesef 1876 yılından 1890 yılına kadar kayda değer bir gelişim gösterilememiştir. Elbette yaşanan bu aksaklık sadece mektebin idari sorunlarından mütevellit kaynaklanmamıştır. Bu dönemin genel siyasi ekonomik sarsıntılarından eğitim alanı da nasiplenmiştir. Okul için uygun görülen pratik ve teorik eğitim istenilen düzeyde olmamıştır. Teorik ders ilköğretim seviyesinde verilirken pratik eğitim usta çırak ilişkisi mantığıyla zuhur etmiştir.

İstenilen sonuca ulaşamamış haliyle her hangi bir verim alınamamıştır. Bu tarihten itibaren mektep için iyileştirme politikaları güdülmeye başlanmıştır. Okul için alınan en önemli karar ithal uzmanların mektep idaresine getirilmesiydi. Zira Avrupa’da bulunan sanayi mektepleri ile boy ölçüşmenin alternatif bir seçeneği yoktu. İlk etapta mekanik mühendisi olan Fransa’dan getirilen Servier mektep idaresine getirilmiştir. Servier teknik eğitim yapısını temelden değiştirmiştir. Sanayi Mektebi’nde ahşap ve demir sanatını kapsayan meslek harici hiç bir sanat koluna müfredatta yer vermemiştir. Gerekçe olarak da diğer meslek dallarının esnaf yanında öğretilbilmesiydi. Mektebe kabul edilecek öğrencilere belirli kıstaslar getirmiştir. Örneğin ilköğretim eğitimini tamamlamayan hiçbir öğrenci mektebe kaydedilmeyecekti. Servier teknik eğitime ve atölye çalışmalarına dikkat ederek bizzat kendisi denetlemiştir. Ve nihayetinde mektebi “*yetimhane*” görüntüsünden uzaklaştırıp asıl amacına hizmet etmesini sağlamıştır. Zamanla yurt dışına öğrenci yollamaya başlayan mektep sanayi alanında çok ciddi bir yol katletmiştir. Artık sanayi alanında daha bilinçli ve eğitilmiş ustalar yer almaktaydı. Mektepten mezun olan talebelere sermaye temin edilip kendilerine ait birer küçük esnaf açmalarına vesile olunuyordu. Böylelikle kendi ürününü kendi yetiştiren küçük işletmeler kurulmaya başlamıştır.

Servier’in görevinden ayrılmasından sonra da yine ithal uzmanlar mektepte etkin rol oynamışlardır. Öyle ki II. Abdülhamid Dönemi’nde on altı yıl boyunca mektebin yönetimi yabancılar tarafından yönetilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi’nde yabancı kitaplar tercüme edilerek Sanayi Mektebi’nde okutulmaya başlanmıştır. 1909 yılında mektep için Nizamname hazırlanıldı. Buna göre okula alınacak alet adavet, memur, hoca ve öğrenciler belirli şartları taşımak zorundaydılar. Mektebe yönelik idari yönetmelik nizamname ile yasallaştırılmıştır.

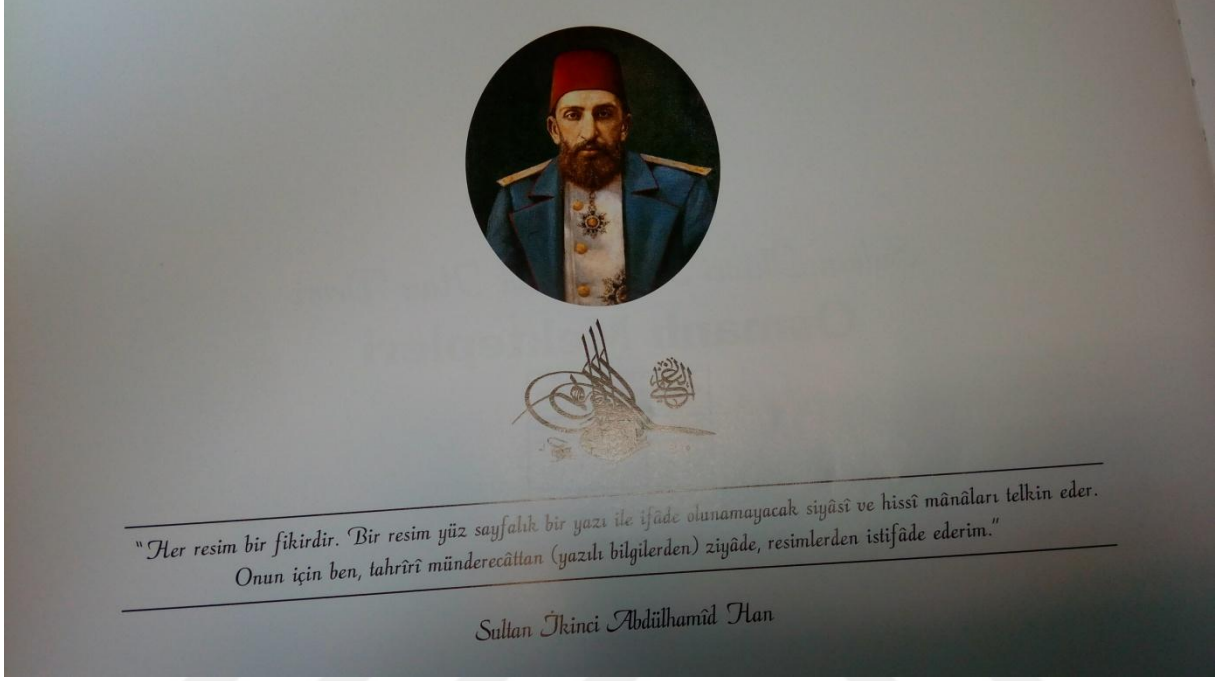
1914 yılı itibariyle başlayan I.Dünya Savaşı’ndan maalesef Sanayi Mektebi’de etkilenmiştir. Bu dönemde çoğu yabancı uzman mektepten istifa etmiştir. Zaten savaş münasebetiyle ülkede seferberlik ilan edilince hoca ve öğrencilerin çoğu okulu bırakıp vatani muhafaza etmek amacıyla cephelere gitmiştir. Bu yüzden mektep savaş yılları boyunca kapalı kalmıştır. 1916 yılında mektep tekrar açılrsa da ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi sıkıntılardan ötürü eskisi gibi iyi bir eğitim verilememiştir. 1921 yılına kadar mektebin yapısı müfredatı idari kadrosu sürekli değişmiştir. Hal böyle olunca da yaşanan istikrarsızlıktan mütevellit gelişim sağlanamamıştır. Bu istikrarsızlık 1923 yılında son bulmuştur. Okul için yeni düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyetin ilanıyla eğitim alanında tekrardan düzenlemeler olmuştur.

İstanbul Sanayi Mektebi'nin, ülkenin içinde bulunduğu siyasi ekonomik ve sosyal sıkıntılara rağmen genel itibariyle sürekli ayakta kalmaya çalışan nadide bir eserdir. Osmanlı Dönemi'nde toplamda 600 yüz öğrenci mezun eden mektep vilayet sanayi mekteplerinde çalışarak bilgi ve becerilerini bir başkasına aktarabilmiştir. Ayrıca bu alana yönelik muallim ihtiyacını ciddi anlamda karşılamıştır. Cumhuriyet tarihinde mektebin adı değiştirilmiş İstanbul Bölge Sanat Okulu olarak eğitime devam etmiştir. Günümüzde Sultanahmet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ismiyle eğitim öğretime devam etmektedir.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; İstanbul Sanayi Mektebi ilk açıldığı yıllarda amacı doğrultusunda eğitim hizmeti sunmasa da zamanla değişen idari kadrosu ile mektep açılış gayesine yaklaşmıştır. Günümüzdeki meslek teknik liselerinde verilen eğitimin zeminini oluşturmuştur. Eğitim alanında yapılan değişiklikler sanayi alanına yansımıştır. Bana göre bir eğitim kurumunun zaman ve mekânın sunmuş olduğu şartlara göre evrimleşmiş halidir. Nihayetinde Selçuklu Dönemi'nde sanat erbabı için, nitelikli eğitim alınması için Ahilik teşkilatı kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde daha da genişletilerek Sanayi Mektepleri'ne dönüşmüş ve Cumhuriyet tarihine kadar intikal etmiştir. 1868'den günümüze kadar eğitime devam eden mektepte hala çeşitli meslek branşları verilmektedir.

EKLER

EK -1

Sultan İkinci Abdülhamid Han

(Sultan İkinci Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri; Fotoğraf ve Planlar, İstanbul, 2007, Çamlıca Yayınevi.)

EK-2

Sanayi Mektebi'nin Kurucusu Mithat Paşa

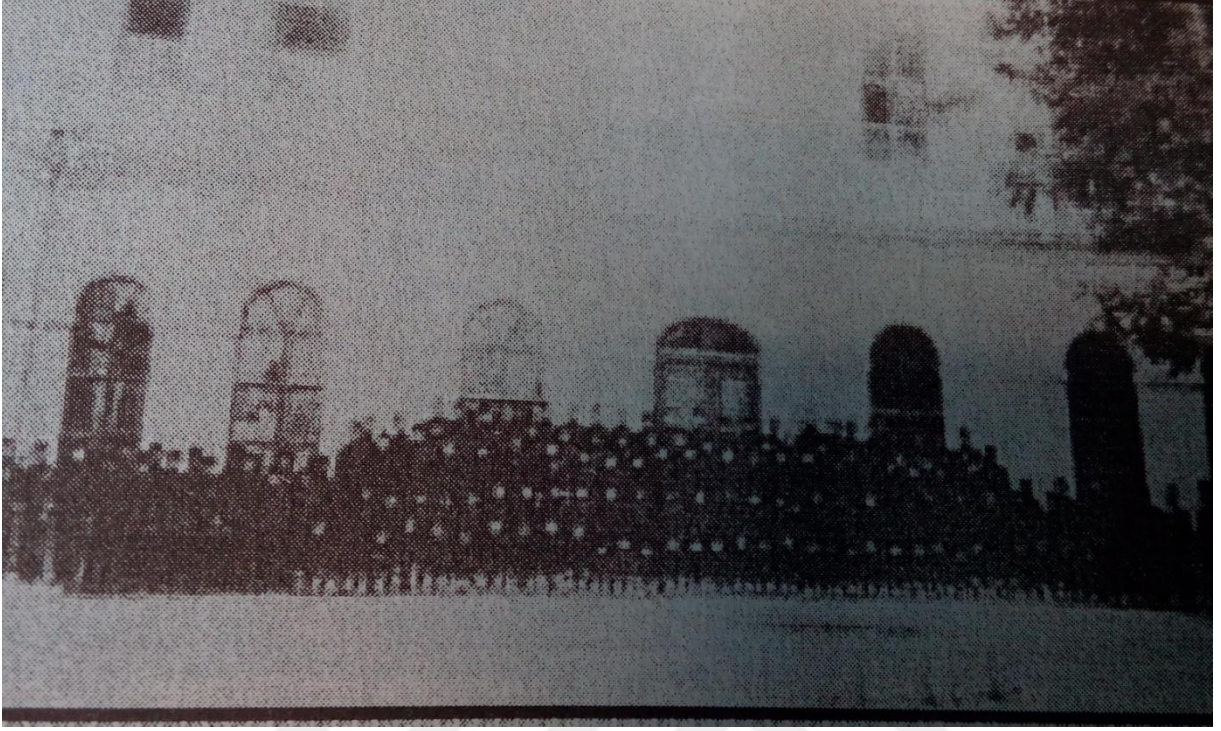
İstanbul, def'a 3, s.20 (8 Teşrinievvel 1248/20 Ekim 1868)

EK-3

(Dersaadet Sanayi Mektebi, 1870, Minyatür /Onur Sönmez)

EK-4

Sanayi Mektebi öğrencilerinden bir görünüm (Mehmed Raif Bey, Sultan Ahmed Senti, Hazırlayanlar; H. Ahmet Arslantürk, Adem Korkmaz, İstanbul, 2010, s.37.)

EK-5

II. Abdülhamid Dönemi'nde Sanayi Mektebi'nden bir görünüm.

(Sultan İkinci Abdülhamid Devri Osmanlı Mektepleri, Hazırlayan; Osman Doğan, 2007, s.99)

EK-6

İstanbul Sanayi Mektebi Meydan Havuzu'ndan bir görüntü

(İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar)

EK-7

İstanbul Sanayi Mektebi'nin ana girişinden bir görüntü

(İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar)

İstanbul Sanayi Mektebi hatıra fotoğrafı

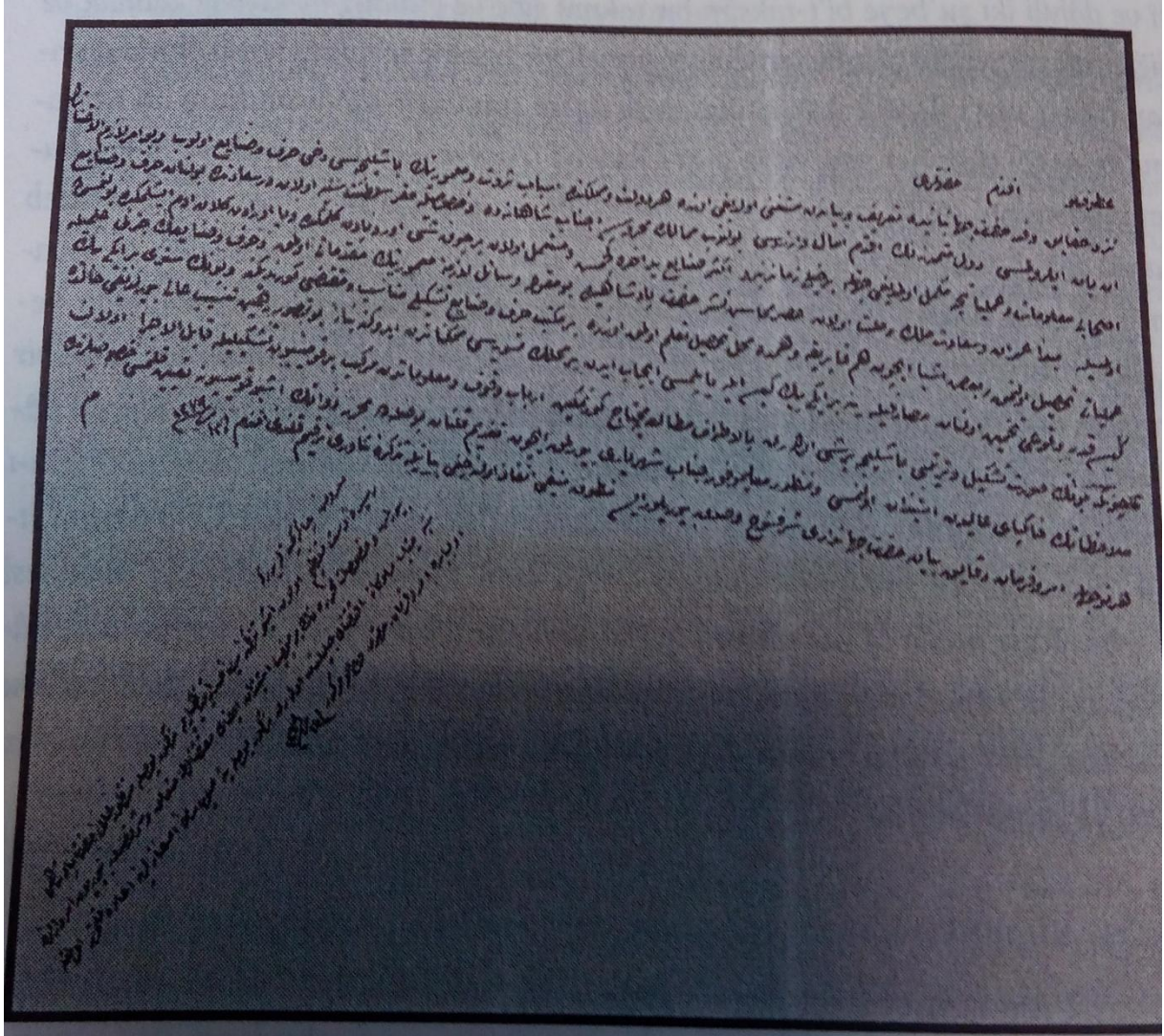
(İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar)

EK-9

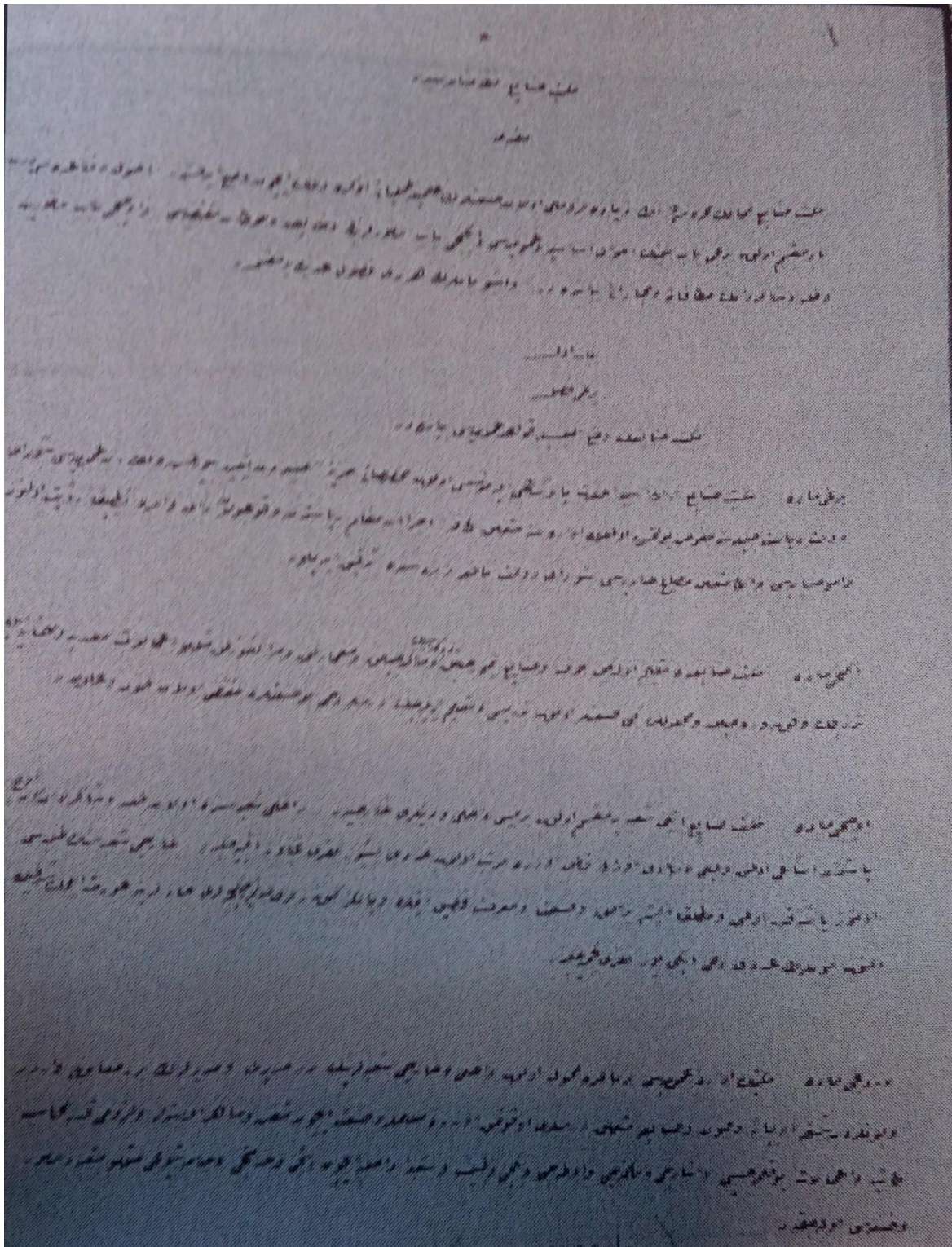
İstanbul Sanayi Mektebi içersinde bulunan saat kulesi

(İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar)

1862 yılında Sanayi Mektebi'nin kurulması için yapılmış olan teklif belgesi

(BOA., İ.DH. 497/33809)

1868 tarihli Mektebi Sanayi Nizamnamesi'nin bir kısmı (ilk dört madde)

(BOA., İ.DH. 583/40618)

كتب ضایع ایچوره اوصاف لازمه یازهار بر آردو شرط ضایع ایچوره دره حلی
 حقه مقدمه فرانس ضایع ایچوره اولو تبلیغ جبار حضرت الیه فرانس ایچوره
 محاره ایچوره كتب نهمی شرقی ایچوره دهنه اولو بر تقدیر برزاق ایچوره
 بوکره اوصاف لازمه یازهار اولو بر تقدیر اولو تقدیر اولو تقدیر اولو تقدیر
 (الودا سرور) اولو بر تقدیر اولو تقدیر اولو تقدیر اولو تقدیر
 ریلور ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره
 رفی بانه جلیقه بولنه رفی بوکونرم مدنه تقدیر ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره
 بو شده و یا سده بولنه رفی و مقدمه ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره
 و مدنی اولو محمد که موسیو (عیانو) ناک فاقنده بولنه اولو تقدیر
 و سنی اولو زاده ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره
 تقدیر ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره
 بویجه شرط صدور بویجه ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره
 تبلیغ ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره ایچوره

Sanayi Mektebi Fen Muavinliği görevine Mösyö Servier'in teklifi

(BOA., Y.PRK.BŞK. 24/62)

EK-13

İstanbul Sanayi Mektebi'nde bulunan öğrenciler ve öğretmenleri

(Sultan İkinci Abdülhamid Devri Osmanlı Mektepleri, Hazırlayan; Osman Doğan, 2007, s.98.)

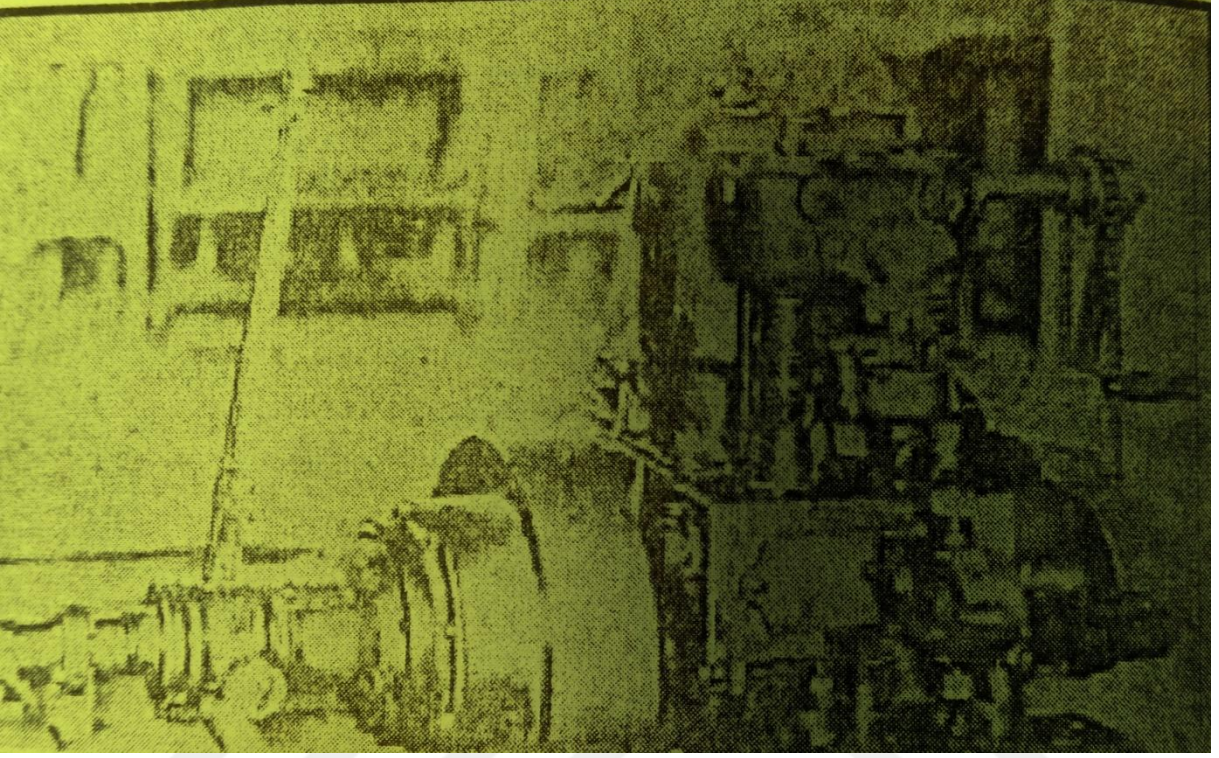
EK-14

Sanayi Mektebi'nde Tesviyecilik dersinde okutulan kitap

(Cumhuriyet Eğitim Müzesi)

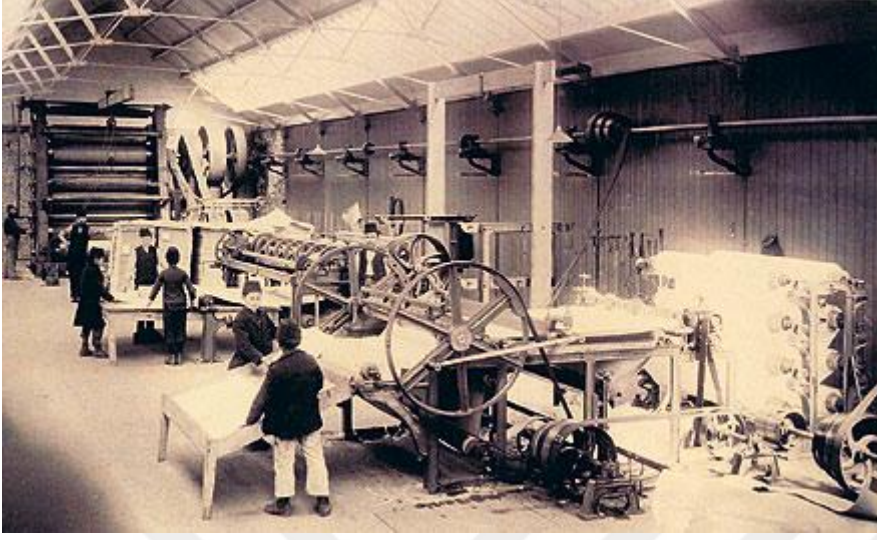
EK-15

1920 yılında Sanayi Mektebi'nde açılan sergide teşhir edilen deniz motoru

(Dersââdet, Numero 37, s.15 Ağustos 1336/1920)

EK-16

Beykoz Kâğıt Fabrikası'ndan bir görüntü

(Osmanlı Ticaret ve Sanayi Albümü, İTO, 2011)

EK-17

İstanbul Sanayi Mektebi'nden görünüş

EK-18

İstanbul Sanayi Mektebi'nin bugünkü görünüşü (Sultanahmet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi)

(İstanbul Şifahaneleri, Hazırlayan; Abdullah Kılıç, İstanbul, 2009, s.181)

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

1)Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a) Bâbîâli Evrak Odası (BEO)

b)Dahiliye Nezareti Evrakı

Dahiliye Nezareti Mektûbî Kalemi (DH.MKT.)

c)İrade Tasnifi

İrade Dahiliye (İ.DH.)

İrade Maarif (İ.MF.)

İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.)

İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD.)

d) Maârif Nezâreti Evrakı

Maârif Nezâreti Mektubi Kalemi (MF.MKT)

e) Şurâ-yı Devlet Belgeleri (ŞD.)

f)Yıldız Tasnifi

Yıldız Perâkende Evrakı Mabeyn Baş Kitabeti (Y.PRK.BŞK.)

Yıldız Perâkende Evrakı Maârif (Y.PRK.MF)

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES.)

2) Sultan Ahmet Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Arşivi

Fotoğraf Albümü

Sanayi Mektebi'nin Tarihsel Gelişim Dosyası, Hazırlayanlar: Cumhuriyet Eğitim Müzesi Müdürü Ümit Ateş, Makine Model Bölümü Öğretmeni Turgay Avcı.

3) Cumhuriyet Eğitim Müzesi

GAZETE VE MECMUALAR

Basiret

Ceride-i Havadis

Dersâdet

İstanbul

İstanbul Belediyesi İhsaiyat Mecmuası 1335,İstanbul,1337,s.89

Mâlumat

Resmi Gazete

Takvim-i Vekâyi

Tasvir-i Efkâr

Vilayet

YAYINLANMIŞ ESERLER

Dersâdet Sanayi Mektebi Nizamnamesi, Matbaa-yı Mekteb-i Sanayi’i Osmanî, Dersâdet, 3 Ağustos Sene 1325.

Devlet Salnamesi, def’ a 32,H .1294 (1877), S.398-399

Devlet Salnamesi, def’ a 32,H .1295 (1878), S.356

ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

AKYILDIZ, Ali, II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Babıali'yle (Hükümet) İlişkileri, Osmanlı, C.II., Ankara, 1999, s.289.

AKYILDIZ, Ali, Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform, İstanbul 1993.

AKYÜZ, Yahya, "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmualimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış", OTAM, sayı: 20, Ankara 2009.

BAHADIROĞLU, Yavuz, Kemalist Yalanlar, Nesil Yayınları, İstanbul, Ağustos 2015, s.17.

ÇEŞME,Volkan, "Osmanlı'da ziraati modernleştirme sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928):Kuruluşu ve İdari Yapısı", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2014.

ERGİN, Osman Nuri, Türk Maarif Tarihi, İstanbul, 1977, s.627-628.

ERGİN, Osman Nuri, Türkiye Maarif Tarihi, Cilt: 2, 3, 4, İstanbul 1977. ERGÜN, Mustafa, II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ankara 1996.

GİZ, Adnan, "İstanbul'da İlk Sanayi Mektebinin Kuruluşu", İSOD, Sayı: 35, (Ocak 1969), s.20-22.

GÜÇTEKİN, Nuri, Eğitimli Neslin I.Dünya Savaşı'yla İmtihani, İskenderiye Kitap, Nisan 2015, s.18.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", 150. Yılında Tanzimat, TTK., Ankara 1992.

İPEK, Nedim, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri 1877-11890, Ankara, 1993, s.147

KECEÇİ(KURT), Songül, Yabancı Okullara Karşı Osmanlı Refleksi Özel İslam Mektepleri, İzmir, Şubat 2013, s.227.

KOÇ, Bekir, "Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2), 2007, s.36-50.

KOÇ, Bekir, "Osmanlı Modernizasyonuna İlişkin Bazı Gözlemler, Sanayileşme Çabaları ve İslahhaneler", Toplumsal Tarih, Sayı: 176, Ağustos 2008, s.56-64.

KOÇ, Bekir, İslahhanelerin Finans Olanakları ve İç İşleyişleri, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(OTOM), 2006, s.183-84.

KURT,Burcu, “Moderleşen sanyie ayak uydurmak:Osmanlı Irak’ında kurulan sanayi mektepleri”, 19 Mayıs Üniversitesi, 2013.

MARTAL , Abdullah, Osmanlı Sanayileşme Çabaları (XIX. Yüzyıl)Osmanlı. III, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.282.

MİDHAT, Ali Haydar, Tabsıra-i İbret, İstanbul, 1325, s.14.

Milli Eğitim İle İlgili Mevzuat, s213-214.

MURPHEY, Rhoads, Osmanlılar’ın Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerinin Sivil ve Askeri Uygulamalardaki Rolü, Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar, Yeni Görüşler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1992, sayfa 7-8, Türkiye iktisadi tarihi : 1500 – 1914 Gerçek Yayınları, İstanbul, 1988, s.73.

N.J, Graves, Technical Education in France in the Nineteenth Century:II, Journal of Vocational Education Training, 16:35, London, 1964, s.163.

N.J,Graves, Technical Education in France in The Nineteenth Century:I, Journal of Vocatioanal Education Training, 16:34, London, 1964, s.149.

ÖNSOY, Rıfat, “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikaları 1839-1876”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 2, sayı: 2, Ankara 1984, s.5-12.

ÖZALP, Reşat, (1961), Türkiye’de Yüz Yıllık Meslekî ve Teknik Öğretim, Meslekî ve Teknik Öğretim,S.104, s.23-24.

ÖZBEK, Nadir, İkinci Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar:Darülhayr-i Ali ,Tarih ve Toplum , Ocak 1999, s.11-20.

ÖZTÜRK ,Cemil, (1995), “Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu I: Islahhâneler”, Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, İstanbul, s.427-442.

PAMUK, Şevket, 100 soruda Osmanlı - Türkiye iktisadi tarihi : 1500 – 1914, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1988, s.73.

SAYAR, A.Güner, Osmanlı İktisad Düşüncesinin Çağdaşlaşması, İstanbul, 1986, s.25.

SAYDAM, Abdullah, Kırım ve Kafkas Göçleri 1856-1876, Ankara, 1997, s.117.

SEMİZ, Yaşar-KUŞ, Recai, “Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim, İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)”, Türkiyat Araştırmalar Dergisi, Sayı: 15, Konya 2004, s.275-295.

TAŞTEKİL ,Sevda, Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkisi, Feryal Matbaası, Ankara,1993, s.1-3.

Türkiye’de Teknik Öğretim II

UÇMA, İsmet, Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik, İşaret Yayınları, 2011, İstanbul, s.13.

UNAT, Faik Reşit, “Niş Islahhânesinin Kuruluş Tarihini Aydınlatan Bir Belge”, Meslekî ve Teknik Öğretim, Sayı: 114, (Ağustos 1962), s.5-6.

YILDIRIM, Mehmet Ali, “II. Abdülhamid Devri Taşra İdâdîlerinde Mesleki Eğitim Denemesi”, History Studies, Volume 6 Issue 5, September 2014.

YILDIRIM, Mehmet Ali, “II. Meşrutiyet Devrinde Vilayet Sanayi Mekteplerini Yeniden Yapılandırma Girişimleri: Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı” Tarih Araştırmaları Dergisi, C.XXXI, S.52, Ankara Eylül, 2012, s.135-170.

YILDIRIM, Mehmet Ali, “Osmanlı’da ilk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)”, OTAM, Sayı: 24, s.223-238.

YILDIRIM, Mehmet Ali, Dersaâdet Sanayi Mektebi-İstanbul Sanayi Mektebi 1868- 1926, İstanbul 2012.

YILDIRIM, Mehmet Ali, Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi, Karadeniz Araştırmaları Dergisi (KARAM), C.10, s.37, Bahar 2013.

YILDIRIM, Mehmet Ali, Tanzimat Döneminde Meslek Okulları, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih [Yakınçağ Tarihi] Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2010.

YILDIRIM, Nuran, İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi, Darülaceze Vakfı Yayını , İstanbul, 1996, s.7-8.